॥ ॐ अर्हं नमः ॥

॥ શ્રી ગુરૂ મહારાજના હસ્તકમલમાં સમર્પણ ॥

મહીયા-મોહારક, પરમોપકારિ, પરમગુરૂ, સુગૃહીત નામધેય, પૂજ્યપાદ, પ્રાત:સ્મરણીય, શ્રી ગુરૂ મહારાજ, આપશ્રીજી મધુમની (મહુવા) નગરીના રહીશ પિતાશ્રી દેવ ગુરૂ ધર્માનુરાગી શેઠ લક્ષ્મીચંદ અને માતુશ્રી દીવાલી-બાઈના કુલદીપક પુત્ર છો. વિ. સં૦ ૧૯૩૯ ની કાર્તિક સુદ એકમના જન્મ દિનથી માંડીને લગભગ સોલ વર્ષની નાની ઉમરે સંસારને કડવા ઝેરના જેવો માનીને અગણ્ય સદ્‌ગુણ નિધાન પરમ ગુરૂ શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી (શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજજીની પાસે શ્રી ભાવનગરમા વિ. સં. ૧૯૪૫ ના જેઠ સુદી સાતમે સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને પરમ કલ્યાણ-કારી અને હૃદયની ખરી બાદશાહીથી ભરેલી પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) ને પૂરે પૂરા ઉલ્લાસથી ગ્રહણ કરીને સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને સાધી રહ્યા છો, અને આપશ્રીએ અગાધ બુદ્ધિબલથી જલ્દી સ્વપર સિદ્ધાંતનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યો, અને ન્યાય વ્યાકરણાદિ વિવિધ વિષયના પુષ્કલ વિશાલ ગ્રંથોની રચના કરીને સુંદર સાહિત્ય સેવા કરવા ઉપરાંત અપૂર્વ દેશના શક્તિના પ્રભાવે અભક્ષ્યરસિક, ઉન્માર્ગગામી અગણ્ય મહારાજાદિ ભવ્ય જીવોને સદ્ધર્મના રસ્તે દોરીને હદપાર ઉપકાર કર્યો છે. તેમજ આપશ્રીજીના અગણ્ય સદ્‌ગુણોને જોઇને મોટા ગુરૂભાઇ, ગીતાર્થ શિરોમણિ, શ્રમણકુલાવતંસક, પરમપૂજ્ય, પંન્યાસજી મહારાજ શ્રીગં-ભીરવિજયજી ગણિવરે તમામ સિદ્ધાંતોની યોગોદ્વહનાદિક ક્રિયા વગેરે યથાર્થ વિધાન કરાવીને મહા પ્રાચીન શ્રી વલ્લભીપુર (વાળા) માં આપશ્રીજીને વિ. સં. ૧૯૬૦ ના કારતક વદી સાતમે ગણિપદથી અને માગશર સુદ ત્રીજે

પંન્યાસપદથી વિભૂષિત કર્યા. અને શ્રી ભાવનગરમાં વિ. સં. ૧૯૯૪ ના જેઠ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ, ભટ્ટારક, આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યા. આપશ્રીજી રત્નની ખાણ જેવા શ્રી સંઘની અને તીર્થાદિની સેવા પ્હેલાંની માફક હાલ પણ પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી કરી રહ્યા છો. તથા આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવગુરૂ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઇ ભગુભાઈ વિગેરે ઘણાંએ ભવ્ય જીવોએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાય સહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજયાદિ મહાતીર્થ યાત્રા અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રામાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો અને કરે છે, તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંએ ભવ્ય જીવોની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા, દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો દઇને કદી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા છે અને કરો છો. વિગેરે લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈ અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીજીના પસાયથી બનાવેલા શ્રી પદ્માનંદ કવિકૃત વૈરાગ્ય શતકના છંદો બદ્ધ ટીકાદિ તથા શ્રીવિંશતિસ્થાનક પ્રદીપિકા અને શીલધર્મ દીપિકા અને શ્રી શ્રાવક વ્રત દીપિકા નામના સાર્વજનિક સરલ ચાર ગ્રંથો પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માનું છું, અને નિરંતર એજ ચાહું છું કે આપશ્રીજીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાનો શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરૂદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરભિલાષ સંયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને ભવોભવ મળે.

નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણકિંકર નિર્ગુણ

વિનેયાણુ પદ્મની વંદના

॥ ओँ नमः श्री सिद्धचक्राय ॥

પ્રસ્તાવના

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

सम्मद्दंसणनाणसंजमि गणाहीसं विसालासयं ।
तित्थुद्धारगसुद्धदेसणमहारायप्पबोहप्परं ॥
सिद्धगंथविहायगं विमलजोगखेमवड्ढक्खयं ।
वंदे सप्परमोवयारिसुगुरुं तं णेमिसूरीसरं ॥ १ ॥

ધર્મવીર પ્રિય બંધુઓ! મોક્ષ માર્ગના સ્વરૂપને જણાવનાર દરેક ગ્રંથોની શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવનાની સંકલના જરૂર કરવી જોઇએ કારણ કે તે ગ્રંથના એક ભાગ તરીકે ગણાય છે. એમ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં જણાવેલા ઉપક્રમ નિક્ષેપાદિના સ્વરૂપને જાણવાથી નિર્ણય થઇ શકે છે. આ બાબતમાં ન્યાય શાસ્ત્ર પણ ટેકો આપે છે. તે એમ જણાવે છે કે અધિકારી વિગેરે (જે વૈરાગ્ય શતક ગ્રંથના પહેલા શ્લોકના સ્પષ્ટાર્થમાં જણાવેલા) ચાર પદાર્થોને જાણ્યા પછી તત્ત્વ બોધને પામવાની ઇચ્છા વાલા ભવ્ય જીવો એમ નિર્ણય કરે છે કે આ ગ્રંથ ભણવાથી મને વૈરાગ્ય વિગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ સમજાશે. અને હું આ ગ્રંથને ભણી શકીશ. તે પછી અધિકારી જીવો ગ્રંથને ભણે છે, વિચારે છે. એમ અનુબંધ ચતુષ્ટયનું લક્ષણ જણાવે છે. આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઇ પણ ગ્રંથના અધ્યયનાદિ (ભણવું વિગેરે) ને કરવા ચાહનારા ભવ્ય જીવો ગ્રંથને હાથમાં લઇને સૌથી પહેલાં એમ પૂછે છે કે (૧) આ ગ્રંથનું નામ શું? (૨) આ ગ્રંથનું

ાળ બ્રહ્મચારી–પ્રાતઃસ્મરણીય જગત્પૂજ્ય વિશુદ્ધ ચારિત્રચૂડામણિ
ીર્થોદ્ધારક તપોગચ્છાધિપતિ પૂજ્યપાદ વિદ્વદ્વર્ય શ્રી શ્રી શ્રી.

...જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયનીતિસૂરિશ્વરજી

ગણિપદ : સં. ૧૯૬૧ માગસર સુદિ ૫ — પન્યાસપદ : સં. ૧૯૬૨ કારતક વદિ ૧૧

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

સૂરિપદ : સં ૧૯૭૬ માગશર સુદિ ૫ — કાળધર્મ : સ. ૧૯૯૮ પોષ વદિ ૩

ક્રિયા કરાવીનેજ આપને સુરતમાં વિ. સં. ૧૯૬૧ના માગસર સુદિ પાંચમે ગણિવર, અને શ્રી સિદ્ધક્ષેત્રમાં વિ. સં. ૧૯૬૨ના કાર્ત્તિક વદિ અગીઆરસે પંન્યાસ તથા રાજનગરમાં વિ. સં. ૧૯૭૬ના માગશર સુદિ પાંચમે આચાર્યાદિ પદારોહણ–આરોપણ કર્યા વળી આપ પૂજ્યશ્રીએ મારવાડ–માળવા ગુજરાત–કાઠીયાવાડ મોહમયી વિગેરે પ્રદેશોમાં વિચરીને જૈન સાહિત્ય સેવા–તીર્થોદ્ધાર કરાવવા ઉપરાંત અમારા જેવા ઘણાંએ ભવ્ય જીવોને સર્વ વિરતિ ઉપધાન–દેશ વિરતિ સાધના વિગેરે સાધનો દઈને મુક્તિ માર્ગના સાધક બનાવ્યા છે. આવા અગણ્ય ગુણોથી આકર્ષાઈને અમારા તરફથી છપાતા આ શ્રી વૈરાગ્ય શતકાદિ ગ્રંથોમાં આપ ગુરૂદેવની પ્રતિકૃતિ મૂકીને અમે અમારા આત્માને ધન્ય–કૃતાર્થ માનીએ છીએ અને ચાહીએ છીએ કે આપશ્રીજી જેવા ગુરૂદેવની ભક્તિ વગેરે આત્મ કલ્યાણના સાધનો અમને ભવોભવ મલે. એજ શુભેચ્છા.

લીઃ આપનો સેવક

ભગુભાઈ ચુનીલાલ

આજેજ નામ નોંધાવી
ગ્રાહક બનો

જૈન સમાજમાં જૈન ધર્મના ચર્ચાસ્પદ પ્રશ્નો સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચવાનું સાહિત્ય બહુજ થોડુ ઉપલબ્ધ હોવાથી તેવા સ્વતંત્ર અને નીડર વિચારો પ્રતિપાદન કરી જાહેર ઘોષણા કરી શકે તેવા સાહિત્યની આવશ્યક્તા માટે બાળ બ્રહ્મચારી તીર્થોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રીવિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ-શ્રીની અમોને પ્રેરણા થતાં "જૈન ધર્મ વિકાસ નામનુ માસિક સંવત ૧૯૯૭ના નૂતન વર્ષના માંગળીક પ્રભાતથી શરૂ કરેલ છે. આજ સુધી સાહિત્ય વિલાસી અને વાંચન રસિક શ્રમણ સમુદાય અને સજ્જનોએ અમોને આર્થિક તેમજ ગ્રાહક બની, સાથ આપી, અમારા કાર્યમાં પ્રોત્સાહન આપેલ છે તેવીજ રીતે સાથ આપી અમારા ઉત્સાહના વેગમાં વધારો કરશો એજ વિજ્ઞપ્તિ.

કાગળની અતિષય મોંઘવારી છતા માસિકનુ લવાજમ ભેટના પુસ્તકો સાથે સ્થાનિક રૂ. ૨–૯–૦ અને બહારગામના રૂ. ૩–૦–૦ રાખવામાં આવેલ છે.

લખો.

શ્રી જૈન ધર્મ વિકાસ
ઠે. જૈનાચાર્ય વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી લાયબ્રેરી
૫૬/૧ ગાંધીરોડ અમદાવાદ

—: શ્રીમાન શ્રેષ્ઠિવર્ય :—

શ્રી ભગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીઆ

ઉત્તમવિજયજી પદ્મવિજયજી[3] વીરવિજયજી વિગેરે મહાપુરૂષોની અને ઉદાર આશયવંત દાનવીર સ્વપરહિતેચ્છુ રાજમાન્ય નગરશેઠ શાંતિદાસ, હેમાભાઈ, પ્રેમાભાઈ, શેઠ હઠીસીંહ કેસરીસિંહ, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇ વિગેરે નરરત્નોની પણ જન્મ-ભૂમિ છે. એટલું જ નહિ પણ હજારો મહા પુરૂષોની ચરણરજથી પવિત્ર બનેલી આ ભૂમિ છે. એમ ઐતિહાસિક ગ્રંથોના તલસ્પર્શી અનુભવથી જાણી શકાય છે. દાખલા તરીકે અહીંના શેઠ ધનાશાએ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને કાશીના અભ્યાસકાલમાં શાસ્ત્રીને પગાર દેવાની બાબતમાં બે હજાર સોના મ્હોર ખરચી હતી. ત્યાં શ્રી યશોવિજયજીએ ન્યાયશાસ્ત્રનો તથા તત્ત્વચિંતામણિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ સુધી કરીને પંડિતોની સભામાં એક વાદી સંન્યાસીને વાદમાં જીત્યો. આથી પ્રસન્ન થઈને પંડિત વર્ગે ન્યા૦ યશોવિજયજી મહારાજને ન્યાયવિશારદ પદથી

---

૨ જન્મ રાજનગર શામલાની પોળમાં, પિતા લાલચંદ, માતા માણિક. જન્મ સં. ૧૭૬૦ માં, સ્વનામ પુંજાશા, દીક્ષા સં. ૧૭૯૬ વૈ. સુ ૬ શામલાની પોળમાં, સ્વર્ગવાસ, સં. ૧૮૨૭ માહ સુ. ૮ રવિ, ઉંમર ૬૭ વર્ષ, ગૃહ વાસપર્યાય ૩૮ વર્ષ, દીક્ષાપર્યાય ૨૯ વર્ષ, કૃતિ શ્રા જિનવિ૦ રાસ, અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વિગેરે.

૩ જન્મસ્થલ, રાજનગર શામળાની પોળ, જ્ઞાતિ શ્રીમાલિ. પિતાનું નામ ગણેશ, માતાનું નામ ઝમકું, જન્મતીથિ, સં. ૧૭૯૨ ભા. સુ. ૨, નામ પાનાચંદ, દીક્ષા સં. ૧૮૦૫ મહાસુદ ૫, રાજનગર પ્રાચ્છાવાડી (શાહીબાગ) માં, શ્રી વિજયધર્મસૂરિએ સં. ૧૮૧૦ માં પંડિત પદ આપ્યું, સ્વર્ગવાસ તિથિ રાજનગરમાં. સં. ૧૮૬૨ ચ. સુ. ૪, કવિ હતા. ૫૫૦૦૦ નવા શ્લોક બનાવ્યા, ગૃહવાસ વર્ષ ૧૪ માસ ૬, દીક્ષાપયર્યાય ૫૭ વર્ષ, કૃતિ–જયાનંદ કેવલી ચરિત્ર, ચૌમાસી દેવવંદન, જિનસ્તવન ચોવીશી, નવપદ પૂજા, ઉ. શ્રી. યશો. ના ૧૫૦–૩૫૦ ગાથાના સ્તવનનો બાલા૦ વિગેરે ॥

વર્ગોના સમાગમ-વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ શુભ નિમિત્તોની સેવનાથી-દેવગુરૂ ધર્મની તીવ્રલાગણી અને પ્રભુપૂજા તીર્થયાત્રા તપના ઉજમણા સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધ ઉપધાન વીસસ્થાનકતપ બારવ્રત વિગેરે ધર્મક્રિયાની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના અને શ્રી સિદ્ધગિરિજીની નવાણુયાત્રા વિગેરે સદ્‌ગુણો વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રતિદિન વધતા જણાય છે. તેઓ દાનાદિ ગુણોને લઇને રાજનગરની અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓમાં ગણવા લાયક છે. અને અખિલ ભારત વર્ષીય શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક શ્રી સંઘની આણંદજીકલ્યાણજીના નામે ચાલતી પેઢીના પ્રતિનિધિ છે. શેઠ ભગુભાઈ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી તીર્થંકરદેવે પ્રકાશેલા-લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવા-શ્રીજિનેન્દ્રશાસનના અનન્ય ઉપાસક છે. તેમણે શ્રી પ્રભુમંદિર વિગેરે સાત ધાર્મિક ક્ષેત્રોને પોષવામાં અને પોતાના ખર્ચે ઉપધાન તપ, તીર્થયાત્રા અઠ્ઠાઇમહોત્સવ વિગેરે ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી ચપલ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો છે, અને કરે છે. શેઠ ભગુભાઇએ જ્ઞાનાદિગુણોની આરાધના નિમિત્તે આ ૧ શ્રી વૈરાગ્યશતક ૨ વિંશતિ સ્થાનક પ્રદીપિકા ૩ શીલધર્મ દીપિકા ૪ શ્રાવક વ્રત દીપિકા શ્રી જૈનગ્રંથ પ્રકાશક સભા (કાર્યવાહક શા. ઈશ્વરદાસ મૂલચંદ)ની મારફત છપાવ્યા છે. તે તેમના હાથે ભપી જીવોને ભેટ અપાશે. આવા કાર્યની અનુમોદના કરીને બીજા પણ ધર્મિષ્ઠ ધનિક ભવ્યજીવો. આવા આત્મહિતદર્શક અને નિજગુણ રમણતાને વધારનાર ગ્રંથોને છપાવવામાં ક્ષણભંગુર લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી માનવ જન્મ સફલ કરે, એજ શુભેચ્છા.

લિ૦ **શ્રીજૈનગ્રંથ પ્રકાશક સભા.**

स[15] श्रीमान्[12] भगवान्[13] विचित्र[14] विधिभि[15]र्देवासुरै[15]रर्चितो[16] ।
वीत[17]त्रासविलासहास्यरभसः पायाज्जिनानां पतिः ॥१॥

त्रैलोक्यं=ત્રણ લોકને
युगपत्=એકી વખતે
करांबुजलुठत्=હાથરૂપી કમળમાં આળોટતા
मुक्तावत्=મોતીની પેઠે
आलोकते=જુએ છે
जन्तूनां=સર્વ જીવોને
निजया=પોતપોતાની
गिरा=ભાષાએ, બોલીમાં
परिणमद्=પરિણમે, સમજાય એવું
यः=જે પ્રભુ
सूक्तं=વચન, (દેશના)
आभाषते=કહે છે, (આપે છે.)
स=તે
श्रीमान्=જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીવાળા
भगवान्-ઐશ્વર્યવાળા
विचित्र=જૂદા જૂદા
विधिभि-=પ્રકારે
देवासुरैः=દેવો અને અસુરો વડે
अर्चितः=પૂજાએલા
वीत=દૂર કર્યો છે
त्रास=ભય
विलास=ચાળા
हास्य=હસવું
रभसः=ગાભરાપણું જેમણે
पायात्=રક્ષણ કરે, બચાવે, પવિત્ર કરે.
जिनानां=સામાન્ય કેવલીઓના (માં)
पतिः=નાયક, અગ્રેસર

ટીકાકાર મંગલાચરણ કરે છેઃ—

॥ હરિગીત છંદ ॥

જસ ધ્યાન આપે સિદ્ધિને, સવિ કાર્યની પાયક સદા,
નૃપ મોહના પંજા થકી, શ્રીસિદ્ધચક્ર થુણી સદા;
નાભેય પ્રભુ શ્રીશાન્તિ નેમિ, પાસ સિરિ મહાવીરને,
પ્રણમી પ્રણયથી પંચને, ચિત્તે ધરીને ધ્યાનને. ૧

संयमसिद्धमंत्रविधिना=સંયમ-રૂપી સિદ્ધ મંત્ર (વિધિપૂર્વક ઘણી વાર સાધેલા મંત્ર)ના સાધનવડે (ગણવાવડે).

यैः=જે યોગીઓએ.

प्रौढकामज्वरः=મોટા (ઘણા ટાઇમથી વળગેલા)કામ (વિષય-વાસના) રૂપી તાવ.

तान्=તેઓને

मोक्षैकसुखानुषंगरसिकान्=મોક્ષના અદ્વિતીય (નિરૂપમ) સુખને મેળવવામાં અધિક રસ-ઇચ્છાવાળા (ખંતથી પ્રયત્નશીલ) એવા તે.

वंदामहे=વંદના કરીએ છીએ.

योगिनः=સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગને સાધનારા યોગીઓને.

વધતા વિવેક સ્વરૂપ વજ્ર શીઘ્ર તોડયા જેમણે,
ક્રોધ આદિ કષાય રૂપી પર્વતો નિશ્ચલ મને;
ઝાડ કાપે જિમ કુહાડો તેમ મમતા ઝાડને,
યોગ સેવન રૂપ કુહાડે કાપી નાંખ્યું જેમણે. ૫

જિમ તાવ ઉતરે મંત્રથી તિમ કામ રૂપી તાવને,
ચારિત્ર રૂપ સિદ્ધ મંત્રથી ઝટપટ ઉતાર્યો જેમણે;
તે મોક્ષના સુખ પામવાને બહુ રસિક યોગિજનો,
તેમને વંદન અમે કરીએ હરખ ધારી ઘણો. ૬

દેહ જૂદો જીવ જૂદો એહવી સમજણ ખરી,
બોધ કાર્યાકાર્યનો વ્યાખ્યા વિવેક તણી ભલી;
આ વિવેકે ભવ્ય જીવો ચઉ કષાયો ટાલતા,
ગ વજ્રતુલ્ય વિવેક તિમ ગિરિસમ કષાયો બોલતા ૭

સ્પષ્ટાર્થ—જેમ ઇંદ્રનું વજ્ર મોટા મોટા પર્વતોને પણ તોડી નાંખે છે તેમ જે યોગી પુરૂષો વિવેક રૂપી વજ્રથી મૂલ ભેદ કરીને ક્રોધ માન માયા ને લોભ એમ ચારે કષાય રૂપી પર્વતોને તોડી નાખે છે. અહિં **વિવેક** શબ્દનો અર્થ એ છે કે-શરીરના અને મારા આત્માના ધર્મ જૂદા જૂદા છે. શરીર જડ છે વિનશ્વર છે, ત્યારે હું (આત્મા) જ્ઞાનવંત છું નિત્ય છું. એવો જે વિચાર કરવો તે વિવેક કહેવાય. અથવા મારે ખાવા લાયક, પીવા લાયક, કરવા લાયક, વિચારવા લાયક, બોલવા લાયક શું છે? ને નહિં ખાવા પીવા વિચારવા લાયક શું છે? નહિં બોલવા લાયક શું છે? આ પ્રશ્નોએ સમજવા પૂર્વક કૃત્ય અકૃત્યની જે વ્હેંચણ કરવી (ફરક સમજવો) તે વિવેક કહેવાય. આવા વધતા વિવેકથી જ કષાયોનો પૂરેપૂરો ક્ષય થાય છે. આ મુદ્દાથી ગ્રન્થકાર કવિએ વિવેકને વજ્રની ને ક્રોધાદિ કષાયોને પર્વતની ઉપમા બરાબર આપી છે. અને જેવી રીતે કુહાડાથી મોટાં મોટાં ઝાડ કાપી શકાય છે તેવી રીતે યોગી પુરૂષો નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રની આરાધના રૂપ યોગના અભ્યાસ રૂપી કુહાડાથી (જ્ઞાનાદિના વારંવાર સેવન રૂપી કુહાડાથી) મોહ રૂપી ઝાડને કાપી નાખે છે. એટલે યોગની નિર્દંભ સાધના કરનારને મોહની પીડા હોતી નથી. વળી ઝાડને જેમ થડ વગેરે હોય છે તેમ મોહ રૂપી ઝાડને થડ સરખું મિથ્યાત્વ મોહનીય છે, દર્શન મોહનીયના મૂળ ભેદો અને ચારિત્ર મોહનીયના મૂળ ભેદો રૂપ ડાળીઓ છે, અને તે બન્નેના ઉત્તર ભેદો રૂપ પાંદડાં છે. શબ્દાદિ વિષયોમાં ભેદ પ્રભેદ રૂપ ફૂલો એમ જાણવું. તથા વિવિધ પ્રકારની વિટંબણાએ એ ફળ

છે કે ગેરવ્યાજબી? આ કાર્યનું ભાવી પરિણામ સારૂં આવશે કે નરસું? આવો ખ્યાલ કામાતુર માણસને કદી આવતો જ નથી, એ આશયથી જ કવિએ કામવાસનાને તાવની ઉપમા આપી છે. એથી એમ સાબીત થાય છે કે સંયમી મહાત્માઓને કામદેવ તલભાર પણ ઈજા કરી શકતો નથી, કારણ કે એ મહાત્માઓ પાસે કામદેવને વશ કરવાનું અપૂર્વ સાધન સંયમ છે, એવા સંયમ સાધનથી મોક્ષ સુખને મેળવવા નિરંતર લાગણીથી ઉદ્યમ કરનારા યોગી (મુનિ-સાધુ-અણગાર) પુરૂષોને અમે વંદના કરીએ છીએ. બાલજીવોને વસ્તુસ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે ઘણીવાર મહા પુરૂષો એક બીજાનો સમાવેશ એક બીજામાં થતો હોય છતાં તે તે પદાર્થને અલગ જણાવે છે, આ નિયમ પ્રમાણે ક્રોધાદિ કષાય અને કામ એ બધા ભેદો મોહનીય કર્મના જ છે, છતાં સ્પષ્ટપણે સમજાવવાની ખાતર જૂદા જૂદા જણાવ્યા છે. આ બીજા શ્લોકમાં જણાવ્યા મુજબ વર્તન કરનારા મહા પુરૂષો ભૂતકાલમાં શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુ, શ્રી નેમિનાથ ભગવાન, ગજસુકુમાલ, ધન્ય અણગાર, ધન્નાશાલિભદ્ર, શ્રી ગૌતમસ્વામી વિગેરે ગણધર ભગવંતો, શ્રી જંબૂસ્વામી મહારાજ, શ્રી સ્થૂલિભદ્ર સ્વામી, વજસ્વામીજી વિગેરે ઘણા થઇ ગયા. તેમના જીવનનો વિચાર કરવાથી કષાય-કામ-મોહાદિ અંતરંગ શત્રુને જીતવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શુભ પદાર્થોની સાથે રહેલા વિવેક શબ્દનો અર્થ (તફાવત) કરવો. પણ અશુભ પદાર્થોની સાથે રહેલો વિવેક શબ્દ '**ત્યાગ**' અર્થમાં પણ વપરાય છે. જેમ ક્રોધ વિવેક એટલે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો. વિગેરે. વિવેક ગુણને પ્રકટ

वल्मीकवत्=સર્પના રાફડાની જેવું (ગણીને)

मंदिरं=ઘર

निःसंगत्व=સંગરહિતપણાએ કરીને

विराजिताः=શોભતા

क्षितितले=પૃથ્વીતળમાં (જગતમાં)

नन्दन्तु=આનંદ પામો, જ્ઞાનાદિ સમૃદ્ધિ પામો. (જયવંતા વર્તો)

ते=તે (પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા)

साधवः=સાધુ પુરૂષો, મુનિવરો.

નર દૂર ભાગે જેમ ક્રૂર વિકરાલ ડાકણ જોઇને,
તિમ નાર ડાકણ જેહવી હે જીવ! આપે નરકને;
પ્રેમ અતિશય દાખવે પણ પ્રેમજાલે ના ફસી,
સત્ય ભાવે પરિહરી દૂરેજ જેઓએ હસી. ૧૧

પ્રાણ સમ વ્હાલી છતાં પણ સંપદા નાગણ સમી,
માની તજી દૂર જેમણે ચારિત્રના પંથે રમી;
જેમાં ઘણાં ચિત્રામણો શોભા મનોહર ગોખની,
તે મ્હેલ છોડયો જેમણે ઝટ રાફડા જેવો ગણી. ૧૨

ધન નાર નિજ પરિવારમાં જેઓ ધરે ના પ્રેમને,
આવા ગુણોથી દીપતા તે સાધુઓ સમૃદ્ધિને;
મહિચલ વિષે પામો સદા આશિષ ઇમ મુનિવર્ગને,
કવિ દેઇને દેખાડતા નિજ હૃદય કેરા ભાવને. ૧૩

સંતજનની નજર મીઠી ઇષ્ટ સિદ્ધિ જરૂર દીએ,
તેમના ઉપદેશ વચનો ગ્રંથમાં અવલોકીએ;

ઘરેણાંથી શોભેલા (મોહ મમત્વ રહિત) સાધુ પુરૂષો આ જગતમાં આનંદ પામો અથવા જ્ઞાનાદિની સમૃદ્ધિ પામો. ૩

સ્પષ્ટાર્થ—જે સાધુઓએ પોતાના ઉપર બહુ જ પ્રેમ રાખનારી સ્ત્રીને ડાકણ સરખી ગણીને છોડી દીધી છે તે સાધુ પુરૂષો આ પૃથ્વીમાં આનંદ પામો એમ કવિએ કહ્યું. અહીં સ્ત્રીને ડાકણની ઉપમા આપવાનું કારણ એ છે કે જેમ ડાકણ દુઃખ ઉપજાવે છે, તેમજ એના મન વચન કાયાની ચંચળતા હોય છે તેમ સ્ત્રી પણ દુઃખ ઉપજાવે છે. અને ચંચળ યોગવાળી છે. તે વિચારે કંઈ, બોલે કંઇ અને કરે કંઈ. માટે સ્ત્રીને ડાકણ સરખી કહી છે.

તથા સંસારી જીવોને જેમ પાંચ ઇન્દ્રિયો આદિ ૧૦ પ્રાણ વ્હાલા છે તેમ લક્ષ્મી પણ વ્હાલી છે. એટલે પોતાના પ્રાણથી પણ લક્ષ્મી વધારે વ્હાલી હોય છે. માટે ધનને ૧૧ મો પ્રાણ કહ્યો છે. વળી બીજી રીતે વિચારીએ તો પ્રાણથી પણ લક્ષ્મી અધિક પ્રિય છે, કારણ કે હજારો લોક કમાવાને અર્થે જીવતાં જોખમ ખેડે છે, અને યુદ્ધ વિગેરેમાં પ્રાણને પણ ગુમાવે છે.

તથા લક્ષ્મીને નાગણ સરખી કહી તેનું કારણ એ કે નાગણમાં જેમ ઝેર રહેલું છે તેમ લક્ષ્મીમા પણ વૈર ઈર્ષ્યા વગેરેને ઉપજાવવા રૂપ ઝેર રહ્યું છે. આપણે સાક્ષાત્ જોઇએ છીએ કે એક માણુસ ધનવાન બને તો બીજા ઈર્ષ્યાલુ-વૈર ઝેર રાખનારા લોકો તેના ઉપર ઘણી ઇર્ષ્યા કરે છે, વૈર રાખે છે. અને તેનું ધન નાશ પામે અથવા તો પોતાને

ભલું કરવાના છે ! અહીં ગ્રંથકારના વચન ઉપરથી જાણી શકાય છે કે મોહ મમતાના ગૌણ સાધનો તો બીજા શબ્દ વિગેરે ઘણાં છે. પણ તે બધા સાધનોનો સ્ત્રી-ધન-ઘર આ ત્રણ મુખ્ય સાધનોમાં સમાવેશ થાય છે. અને એ ત્રણ સાધનો મોહ મૂઢ સંસારી જીવોને છોડવા મહા મુશ્કેલ છે. જ્યારે સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય ભાવના હૃદયમાં ઠસોઠસ ભરી હોય ત્યારે લક્ષ્મી વિગેરે ત્રણ પદાર્થોનો મોહ છૂટે છે. શ્રી વિપાકસૂત્ર વિગેરે આગમાદિનો સાંભળવા દ્વારા કે અભ્યાસ દ્વારા દૃઢ પરિચય કરવાથી અથવા કરાવવાથી વૈરાગ્ય ભાવના જરૂર પ્રગટ થાય છે. આવી ભાવના પ્રકટ થયા બાદ તેને વધારવાને માટે અને ટકાવવાને માટે મનની સ્થિરતા જરૂર મેળવવી જોઇએ. મનની સ્થિરતા શીલ વિગેરે વિવિધ ધર્મોની સેવનાથી થઈ શકે છે. એમ ક્રમસર યોગ્ય સાધનોથી વૈરાગ્ય ભાવના પ્રકટ થયા બાદ સંયમાદિની સાધના કરવાથી જરૂર અક્ષયપદ મળે છે. કાચા વૈરાગ્યથી સંયમારાધનમાં વિજય મળતો નથી. આ બાબતને યથાર્થ સમજાવવા માટે ભવદત્ત અને ભવદેવની બીના પરિશિષ્ટ પર્વમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. ભવદેવે લજ્જાથી ભાઇના વચનને માન આપીને દીક્ષા લીધી, નાગિલાનો ઉપરથી ત્યાગ કર્યો, પણ અંતરંગ (મન) તો તેનામાં જ રહ્યું હતું. પરિણામ એ આવ્યું કે ભવદત્ત મુનિનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી ભવદેવ ચારિત્રથી ખસ્યા. પોતાના ગામની નજીકમાં આવ્યા. રસ્તામાં મળેલ બે સ્ત્રીમાંની એક સ્ત્રીને પૂછતાં નાગિલાની ઓળખાણ થઇ. વાતચીત ઉપરથી આર્ય નારી નાગિલા તરત જ સમજી ગઇ કે મુનિ સંયમ ભાવનાથી પતિત થયા

यः परवादे मूकः परनारीवक्त्रवीक्षणेऽप्यन्धः ॥
पंगुः परधनहरणे, स जयति लोके महापुरुषः ॥ ४ ॥

यः=જે પુરુષ
परवादे=બીજાની સાથે ખોટા વાદવિવાદ કરવામાં; બીજાની નિંદા કરવામાં.
मूकः=મુંગો (મુંગા જેવો)
परनारी=પરસ્ત્રીનું
वक्त्र=મુખ
वीक्षणेऽपि=દેખાવમાં પણ
अन्धः=અન્ધ (આંધળા જેવો)
पंगुः=પાંગળો, લૂલા પગવાળો (તેના જેવો)
परधनहरणे=બીજાનું ધન હરી (ચોરી) લેવામાં
स=તે
जयति=જયવંત વર્તે
लोके=આ લોકમાં
महापुरुषः=મહાપુરુષ, ઉત્તમ પુરુષ.

અન્યની નિંદા અને ખોટા વિવાદ કરણ ક્ષણે,
જે બને મૂંગા સમો પરનારને જોવા ક્ષણે;
આંધળા જેવો બને હરવા ક્ષણે પરદ્રવ્યને,
પાંગળા સમ જે બને તે લોકમાંહી વિજયને. ૧૮

પામે મહા નર તે ગણે બહુ પાપ પરને નિંદતા,
ઇર્ષ્યા વચન જે તેહ નિંદા તેહને બુધ છોડતા;
ગુરૂદેવના ગુણ ગાઇને રસના સફલતા માનતા,
સત્ય હિત મિત વચન ભાષે મૌન વ્રત પણ ધારતા. ૧૯

આહાર અધિકો અધિક ભાષણ તીવ્ર દુઃખને આપતા,
બેઉ હદમાં હોય તો આરોગ્ય શાંતિ આપતા;

પાંગળા જેવા બની નિજ દ્રવ્ય સંતોષી થતા,
દ્રવ્ય હરણે જાન વિઘટે એમ પણ સંભારતા. ૨૫

આ પ્રમાણે વર્તનાર મહાપુરૂષ નિજ પર તણા,
કલ્યાણ સાધે ઇમ વિચારી જીભમાં વશ ભવિજના;
કરજો નજર નીચી કરીને ચાલજો સમિતા બની,
ચોરી તજો બહુ કીંમતી શિક્ષા ત્રણે કવિરાજની. ૨૬

અક્ષરાર્થ—બીજાના અવર્ણવાદ બોલવામાં એટલે બીજાની નિંદા કરવામાં જે પુરૂષ મુંગા જેવો છે, (એટલે બીજાની નિંદા નહિ કરનાર) તેમજ પરસ્ત્રીનું મુખ જોવામાં અન્ધ જેવો છે, (પરસ્ત્રીનું મુખ નહિં જોનાર) અને બીજાનું ધન હરણ કરવામાં પાંગળા જેવો છે, (એટલે બીજાનું ધન નહિ લેનાર) તેજ મહાપુરૂષ કહેવાય, અને તેવો મહાપુરૂષ જગતમાં જયવંતો વર્તે છે. ૪

સ્પષ્ટાર્થ—(૧) બીજાઓની નિંદા કરવામાં જીભનો ઉપયોગ કરવાથી અથવા કલેશ કજીયા (ઝઘડા, વિતંડાવાદ) કરવાથી જીવને કેવળ કર્મ (નો) બંધ જ થાય છે, આવા શુભ ઇરાદાથી એવા પ્રસંગોમાં મહા પુરૂષો મુંગા સરખુ મૌન ધરીને બેસે છે, અને એવા પ્રસંગોમાં પણ પોતાના મન વચન કાયાને ઉત્તમ કાર્યોમાં જોડે છે, કારણ કે તે સમજે છે કે કર્મબંધથી બચવું એ પોતાના હાથમાં જ સ્વાધીન વાત) છે, પરન્તુ કર્મના ઉદયથી બચવું એ પોતાની સત્તાની વાત નથી, તેથી જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ચીકણાં રસવાળા મોહનીયાદિ કર્મો બંધાય છે. માટે સમજુ જીવોએ આંખને સન્માર્ગમાં જ દોરવી જોઈએ. આ બાબતમાં દશમા અંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમાં સવિસ્તર બીના સારી રીતે જણાવી છે.

તથા ઉત્તમ પુરૂષો પરાયા ધનને હરવાની (માલીકની રજા સિવાય લેવાની) ચાહના પણ કરતા નથી, કારણ કે એમ (ચોરી) કરવાથી કદાચ (ધનાદિના માલીક) પંચેન્દ્રિય જીવનો વધ પણ થાય છે. જેથી મહા પાપકર્મ બંધાય છે અને તેથી નરકમાં જવું પડે છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચાર કારણે જીવોની નરકગતિ કહી છે તે આ પ્રમાણે-

चऊहिं ठाणेहिं जीवा नेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति तंजहा महारंभयाए, महापरिग्गहयाए, कुणिमाहारेणं, पंचिंदियवहेणं

અર્થ-ચાર કારણે જીવો નારકીપણાનું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તે આ પ્રમાણે-(૧) જીવહિંસાદિ મોટા દોષોથી ભરેલા આરંભ સમારંભ કરવા વડે, (૨) ઘણો પરિગ્રહ (ધનાદિની ઉપર તીવ્ર મૂર્છા) કરવાથી, (૩) માંસાહાર કરવાથી, અને (૪) પંચેન્દ્રિયનો વધ કરવાથી. (સંસારી જીવો નરકમાં ઉપજાવનારા કર્મો બાંધીને નરકમાં જાય છે.)

એ પ્રમાણે પરધનનું હરણ કરવાથી પ્રાણ સરખું (પ્રાણને ટકાવનાર, માલીક કુટુંબાદિના ભરણ પોષણના સાધન ભૂત) ધન હરાવાથી હતાશ બનેલા અનેક મનુષ્યો નિર્ધનપણા વિગેરેથી અત્યંત ખેદવાળા થઈ આપઘાત કરે . તેથી ધન હરનારને પંચેન્દ્રિય વધનું પાપ લાગે છે ને

स्त्रीरूपेण न रज्यते न च मृतश्वानेन विद्रूष्यते ।
माध्यस्थेन विराजितो विजयते कोऽप्येष योगीश्वरः ॥५॥

आक्रोशेन=આક્રોશવડે, (સામાનાં ક્રોધવાળાં વચનો સાંભળીને) બાજાના તિરસ્કાર ભરેલા વચનો વડે

न दूयते=ન દુભાય; કચવાતો નથી

च=અને न=નહિ

चटु=ખુશામતના

प्रोक्त्या=વચન વડે (બીજાએ કહેલાં તેવાં વેણ સાંભળીને)

समानन्द्यते=આનંદ પામે

दुर्गन्धेन=દુર્ગન્ધ ભરેલા પદાર્થો વડે

न वाध्यते=પીડા પામે નહિ,

सद्रामोदेन=ઉત્તમ સુગંધ ભરેલા પદાર્થો વડે

संप्रीयते=પ્રીતિ પામે, રાજી થાય

स्त्रीरूपेण=સ્ત્રીના સુંદર રૂપવડે

न रज्यते=રાજી ન થાય, રાગી ન થાય.

मृतश्वानेन=મરેલા કુતરા વડે, એટલે મરેલા કુતરાના કલેવરો જોઇને

न विद्रूष्यते=દ્વેષ ન કરે, નાખુશ ન થાય.

माध्यस्थेन=મધ્યસ્થપણા વડે, સમભાવ વડે

विराजितो=શોભતો, દીપતો

विजयते=વિજયવંત વર્તે છે

कोऽपि=કોઈ પણ કોઇક જ

एष=આ. એવો

योगीश्वरः=યોગીઓમાં ઇશ્વર તુલ્ય, મહાયોગી.

વચન સુણતાં આકરાં પણ જે ન કચવાતા જરી.
વચન મીઠાં સાંભળે પણ ખૂશ ના થાએ જરી;
ગંધ નરસાં અનુભવે પણ જે નહી કંટાળતા,
ગંધ સારો અનુભવે પણ જે નહી રાજી થતા. ૨૭

સ્ત્રીના સુંદર રૂપને જોઇ મોહ પામે છે તે સ્ત્રી મળ મૂત્ર વિગેરે અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલી કાયા રૂપ કોથળી છે, ચામડી એ પણ દુર્ગંધમય જ છે. સ્ત્રીના શરીરમાં વાસ્તવિક સુંદરતા કંઇ જ નથી, છતાં અજ્ઞાનતાને કારણે સુંદરતા લાગે છે, અને જે રાગ રાખે છે તે રાવણની માફક દુર્ગતિમાં જ જાય છે. ભગવાન શ્રી નેમિનાથ જંબૂસ્વામી સ્થુલિભદ્ર વિગેરે શીયળવંત વીર પુરૂષોનાં દૃષ્ટાન્તો વિચારી વૈરાગ્ય ધારણ કરનાર જીવો જરૂર સદ્‌ગતિના સુખને પામે છે. એવી ભાવના ભાવવાવાળા ઉત્તમ મુનિવરો તે જ આ જગતમાં વિજયવંતા વર્તે છે. (નિર્ભયપણે વિચરે છે.) બીજા અનુકૂળ પદાર્થમાં રાગવાળા જીવો અને પ્રતિકૂળ પદાર્થમાં દ્વેષ ધરનારા જીવો વિષમ દૃષ્ટિવાળા હોવાથી તેઓ વિજયવંત કેમ હોઇ શકે? કારણ કે જેઓ પોતે જ મોહથી પરાભવ પામ્યા છે તે વિજયવંત ન જ ગણાય. એ પ્રમાણે ગ્રન્થકારે આ શ્લોકમાં સમદૃષ્ટિવાળા યોગીઓની પ્રશંસા કરીને સમતાનો મહિમા જણાવ્યો. અને સૂચના કરી કે– ભવ્ય જીવોએ આવા યોગીની માફક સમતામય જીવન ગુજારીને મુક્તિ સુખ મેળવવા, એમાં જ માનવ જન્મની ખરી સફલતા છે. કારણ કે જેઓ ગોલ્લઈઆ મહાજન જેવા અર્થ કામનો ઊભે પગે ત્યાગ કરીને મોક્ષના કારણ ભૂત પવિત્ર ધર્માનુષ્ઠાનને આરાધવામાં તલ્લીનતા ધારણ કરે છે, તે જ હૃદયના ખરા બાદશાહ કહેવાય છે. એમ ન કરે તો આડે પગે સ્ત્રી વિગેરેને છોડવા જ પડશે. આ બાબતમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ, અવંતીસુકુમાલ, કીર્તિધર, સુકોશલ મુનિ અને સ્કંધકસૂરિના શિષ્યોના દૃષ્ટાંતો વિચારવા. અને સમતા

નિર્મલ હૃદય છે જેમનું મન તેમનું ના હર્ષને,
ધરત દેખી મિત્રને તિમ ચાડિયાને જોઈને;
દ્વેષ ન ધરે ભોગ હેતુ જોઇ રાગી ના બને,
વિવિધ તપને સાધતા દીલમાં ધરે ના ખેદને. ૩૫

રત્ન નિરખી રાગ ન ધરે દ્વેષ પત્થર જોઇને,
તેજ મુનિઓ સત્ય યોગી જાણવા નમું તેમને;
ચરણ જીવનને ટકાવે એક સમતા ભાવના,
શુદ્ધ સંયમ પાલવાને રાખ મુનિ! એ ભાવના. ૩૬

મુનિરાજ ગજ સુકુમાલનો એ ભાવ જ્ઞાતાસૂત્રમાં,
પ્રભુએ કહ્યા હે સાધુઓ! મન ભાવજો રહી રંગમાં;
દીક્ષા દિવસની રાતમાં સમતા પ્રભાવે તે મુણી,
કેવલી અંતગડ બની શિવસંપદા પામ્યા ધણી, ૩૭

અક્ષરાર્થ:-નિર્મળ મનવાળા એવા જે યોગીઓનું હૃદય હંમેશાં મિત્રોને દેખીને આનંદ પામતું (રાજી થતું) નથી જ, અને ચાડીયાઓને (નિંદકોને) દેખીને દ્વેષવાળું પણ થતું નથી જ, તથા વિષયભોગનાં સાધનોમાં (સાધનો જોઇને) લોભાતું નથી (એટલે તે સાધનો મેળવવાને લલચાતું નથી), તેમજ તપશ્ચર્યા કરવામાં જરા પણ ખેદ પામતું નથી જ, તથા રત્ન વિગેરેમાં (મોહક પદાર્થોમાં) રાગ ધરતું નથી, તેમ જ પત્થર વિગેરેમાં (અરૂચિવાળા પદાર્થોમાં) દ્વેષ પણ ધારણ કરતું નથી જ. તે જ ઉત્તમ

આરાધનામાં અપૂર્વ મદદગાર જાણીને "**संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ**=સંયમ અને તપ વડે આત્માને ભાવતા છતાં (ઉત્તમ મુનિઓ) વિચરે છે (આત્મહિતમાં પ્રવર્તે છે)" એવાં પદો ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામી વિગેરે સૂત્રકાર ભગવંતોએ કહ્યાં છે, માટે જ શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં ગજસુકુમાલના અધિકારમાં તેનું (તપશ્ચર્યાનું) અને શ્રી અંતગડદશાંગ સૂત્રમાં સિંહ નિષ્ક્રીડિત વિગેરે તપનું અને શ્રી અનુત્તરોપપાતિ સૂત્રમાં ધન્ય મુનિના તપનું વર્ણન કર્યું છે. વળી અપેક્ષાએ તપશ્ચર્યાનો અન્તર્ભાવ (સમાવેશ) સંયમમાં થઇ શકે છે. તેથી **संजमेणं तवसा अप्पाणं** ઇત્યાદિ આ સૂત્રમાં **तवसा** પદ ન હોય તો પણ ચાલી શકે એમ કદાચ વિચાર આવે તો પણ સમજવું જોઇએ કે **तवसा** પદ કહ્યું છે તેનું કારણ શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં નવાંગી વૃત્તિકારક અને પ્રગટ પ્રભાવી શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથને પ્રગટ કરનાર આચાર્ય શ્રી અભયદેવ સૂરીશ્વરજી મહારાજે કહ્યું છે કે સંયમને મદદગાર અનેક કારણોમાં તપ એ મુખ્ય કારણ છે એમ જણાવવા માટે **तवसा** આ પદનું સંયમ પદથી અલગ કથન કર્યું છે.

વળી બીજી વાત એ સમજવાની છે કે પરમારાધ્ય સુગૃહીત નામધેય પરમપૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો "**આ ભવમાં જ હું મુક્તિપદ જરૂર પામીશ**" એમ જાણે છે છતાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ સંવત્સરી (એક વર્ષ સુધીનો) તપ કર્યો, અને બીજા તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષોએ ઉત્કૃષ્ટ આઠ આઠ મહિના સુધીનો તપ કર્યો. અને શ્રી

પણ તપના પ્રભાવથી જ દેવલોકમાં ગયો. (૪) વિઘ્નોનો નાશ પણ તપથી કરી શકાય છે. જુઓ-દ્વારિકા નગરીમાં જ્યાં સુધી આયંબિલનો તપ ચાલુ રહ્યો ત્યાં સુધી દ્વૈપાયન દેવ નગરી બાળી શક્યો નહિ (૬) ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ પણ તપથી જ થઈ શકે છે. જુઓ ચક્રવર્તીઓ પણ તમિસ્રા[1] ગુફાના અને ખંડપ્રતાપ[2] ગુફાના દેવોને આરાધવાને અને માગધ[3] વરદામ[4] પ્રભાસ[5] એ ત્રણ તીર્થોના ત્રણ દેવને આરાધવા માટે, રાજ્યાભિષેકના[6] પ્રસંગ માટે, નવ[7] નિધિઓના દેવોને આરાધવા, ગંગા[8] સિંધુ[9] દેવીને આરાધવા અને રાજ્યની[10] અધિષ્ટાયક દેવીને આરાધવા માટે, વિગેરે જરૂરી પ્રસંગોમાં બધા મલીને ૧૩ અઠ્ઠમ તપ કરે છે. અને છ ખંડ પૃથ્વીના માલીક બને છે.

આકરૂં તપ કરવાથી જ શ્રીવીરપ્રભુ, દૃઢપ્રહારી, બાહુબલી, બલભદ્રમુનિ, નંદિષેણ, ઢંઢણ ઋષિ, ગજસુકુમાલ, આણંદ શ્રાવક. સુંદરી વિગેરેને ઇંદ્રાદિક ઉત્તમ દેવો પણ નમસ્કાર પ્રશંસા કરે છે. દીક્ષાના નિમિત્તે બાહુબલિની બ્હેન સુંદરીએ તપ કર્યો, તપથી જ નંદિષેણને અદ્ભુત રૂપ મળ્યું, સનત્કુમાર ચક્રવર્તીને બાહ્ય રોગ શમાવવાની લબ્ધિ મળી હતી. વળી તપસ્વીના વસ્ત્રાદિના સ્પર્શથી (તે અડકવાથી) પણ તાવ વિગેરે રોગો જાય છે એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જુઓ-ગોપગિરિ (ગ્વાલિઅર)ના આમ રાજાનો એકાંતરીયો તાવ શ્રી બપ્પભટ્ટસૂરિને વંદન કરતાં વસ્ત્ર અડવાથી ઉતરી ગયો. તપસ્વીના મૂત્રથી લોખંડ પણ સુવર્ણ બને છે.

સહાય કરી છે. જ્યાં સુધી આ દેહ રૂપી કિલ્લામાં વધારે અન્નપાણી દાખલ થાય છે, ત્યાં સુધી ભયંકર કર્મો રૂપી ચોરો શરીર રૂપી કિલ્લામાંથી બ્હાર નીકળતા નથી. કારણ કે ત્યાં (કિલ્લામાં) તેમને પૂરેપૂરો ખોરાક મળે છે, એટલે કર્મોની પીડા રૂપી ભાવ રોગને દૂર કરવાને દવા જેવું તપ છે. આહારને અટકાવવા રૂપ તપથી કર્મ રૂપી ચોરોના જુલમો ટાળી શકાય છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઇએ કે વિના કારણે હદ ઉપરાંત વિગઈ વિગેરે પદાર્થોને વારંવાર વાપરવાથી (ખાવાથી) રાગાદિ શત્રુઓનો ઉપદ્રવ ખાનારને સહન કરવો પડે છે. આ બાબતમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે હદ ઉપરાંત વિના કારણે ચીકાશ વાળા પદાર્થો ન જ ખાવા જોઇએ, કારણ કે ખાય તો ઉન્માદ વધે. જેથી કામદેવ ખાનારા જીવોને વિવિધ ઉપદ્રવ કરે છે. અહીં દૃષ્ટાંત એ છે કે જેમ પક્ષિઓ સ્વાદિષ્ટ ફળને ચાંચ મારી પીડે છે, તેમ સ્નિગ્ધાહાર વાપરનારને રોગાદિ શત્રુઓ પીડે છે. વળી પ્રમાદને દૂર કરવાના ઈરાદાથી, અને મનની સ્થિરતા પૂર્વક સ્વાધ્યાય કરવાના મુદ્દાથી ભવ્ય જીવોએ ઊણોદરિકા તપ પણ જરૂર કરવો જોઇએ. તપનો અપૂર્વ મહિમા એવો છે કે જેમ પવનથી શેરી સાફ થાય છે, પાણીથી શરીર વાસણ ચોખ્ખાં બને છે, તેમ નિયાણાનો ત્યાગ કરી વિધિપૂર્વક જ્ઞાન-ક્ષમા સહિત સાધેલા તપથી જીવ પણ જરૂર નિર્મલ બને છે. જેમ અગ્નિથી સોનું ચોખ્ખું બને, તેમ તપ રૂપ અગ્નિથી કર્મ રૂપ મેલથી મેલો બનેલો જીવ પણ ચોખ્ખો બને છે. જેમ સોનાને કુલડીમાં નાંખી અગ્નિ સળગાવી [illegible]ે, તો તે સાફ થઈ ચકચકાટ મારે છે, તેમ શરીર રૂપી

કથી કરવો. અહીં વિરોધી દૃષ્ટાંત એ છે કે–તામલિ તાપસે ૬૦ હજાર વર્ષો સુધી આકરો તપ કર્યો. પરન્તુ શ્રદ્ધા સહિત જ્ઞાન અને વિવેકની ખામીને લઇને મુક્તિમાં ન ગયો, માત્ર ઈશાન કલ્પનો ઇન્દ્ર થયો. તામલિ તાપસે કરેલ તપના જેવા તપથી સાત જ્ઞાની તપસ્વીઓ મોક્ષે જાય. છતાં શ્રદ્ધાદિ રહિત તામલિ પોતે પણ મોક્ષે ન ગયો. અને એવા વિવેકના અભાવે જે કર્મો ખપાવતાં નારકી જીવોને ક્રોડો વર્ષો જેટલો વખત લાગે તે જ કર્મો વિવેકી જીવ નવકારસી ઉપવાસ છટ્ઠ જેવા અલ્પ તપથી એક મુહૂર્તાદિમાં ખપાવે છે.

તથા ભોજન કરવામાં બે ઘડીનો ટાઈમ ગણતાં હંમેશાં એકાસણું કરનારને મહિનામાં ૨૯ ઉપવાસનો લાભ થાય છે. રાત્રે ચઉવિહાર માત્ર કરનારને મહિને ૧૫ ઉપવાસનો લાભ થાય છે. માટે જ દુર્લભ મનુષ્ય ભવને સફળ કરવાના ઈરાદાવાળા ઉત્તમ મુનિઓ તપશ્ચર્યાથી ખેદ પામતા નથી, અને જેમ વૈડુર્યરત્ને જડેલી (નીલમની) થાળીમાં સૂખડનાં લાકડાં સળગાવી તલનો ખોળ રાંધનાર મનુષ્ય મૂર્ખ (નિર્ભાગી) ગણાય, વળી આકડો વાવવાને માટે સોનાના હળથી જમીન ખેડનારો માણસ પણ મૂર્ખ ગણાય અને કોદરાના ખેતરને બચાવવા કપૂરના છોડવા કાપી વાડ કરનારો માણુસ પણ મૂર્ખ ગણાય, તેમ કર્મભૂમિ આદિ આત્મ હિતકર ઉત્તમ સાધનોને પામીને પણ જો તપ ન કરે તો તે પણ નિર્ભાગી જ ગણાય, એવા ઈરાદાથી પણ મુનિવરો તપ કરવાથી કંટાળતા નથી. એવા પવિત્ર મુનિઓની આગળ એક બાજુ રત્નનો ઢગલો હોય ને બીજી

મૂકવાથી) જરૂર શીલવીર પણું મેળવી શકાય છે. ખરાબ રૂપવાળી સ્ત્રીઓને છોડનારા દુનિયામાં ઘણાએ દેખાય છે, તેમ જ જે સ્ત્રીઓ કળા કુશળ નથી (અભણ છે), વિશિષ્ટ લાવણ્યવાળી નથી, જુવાનીવાળી નથી, સુંદર રૂપવાળી નથી, એવી સ્ત્રીઓને છોડનારા તો હજારો પુરૂષો દેખાય છે, જુઓ દુનિયામાં કેરડાનાં ને લીંબડાનાં ઝાડ ઓછાં હોય છે ? ના. ઓછાં તો કપૂરનાં ને ચંદનનાં ઝાડ હોય છે, તથા પશુ-ઓમાં ગધેડા ને ઉંટની ખામી છે ? ના, ખામી તો જેમ યુદ્ધમાં જીત આપનાર ઉત્તમ ઘોડા અને હાથીઓની જ હોય છે, તેમ અસુંદર સ્ત્રીઓને છોડનારાઓની ખામી નથી, ખામી (ઓછાશ) તો સાચા વૈરાગ્ય ભાવથી ઉત્તમ રૂપવતી સ્ત્રી-ઓને છોડનારા શીલ વીર પુરૂષોની જ હોય છે, માટે જે સ્ત્રીઓ કળા કુશળ છે (ભણેલી ગણેલી છે), પુષ્ટ અને ઉંચા સ્તનોના ભારથી મંદ મંદ ગતિએ ચાલનારી છે, દેખાવમાં નાગ કન્યા સરખી સુંદર છે, જેણીના દરેક અવ-યવોમાં નવજુવાની ખીલી રહી છે, એવી સ્ત્રીઓને પણ નરકના માર્ગની દીવડી સરખી ગણીને જેઓએ તજી દીધી છે, અને જે પૂજ્ય પુરૂષો તેવી સ્ત્રીઓનો મનમાં વિચાર સરખો પણ કરતા નથી, નથી તેવાં વચન બોલતા કે નથી તેવી ક્રિયા કરતા, અને ખાત્રી પૂર્વક એમજ સમજે છે કે ઝેર ખાવાથી તો એક જ વાર માણસનું મરણ થાય પરન્તુ વિષયનો તો વિચાર (ચિંતવના) માત્ર પણ અનેક ભવો સુધીના (ઘણી વાર) મરણ આપનારો છે. ધન્ય છે બાળ બ્રહ્મચારી શ્રી અરિષ્ટ નેમિનાથ ભગવંતને કે જેમણે નવ ભવના પ્રેમવાળી રાજીમતીનો પણ ત્યાગ કર્યો, (આ

પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા. આવા પ્રકારના શીલ વીર પુરૂષો જ કામદેવને થકવી શકે છે. એટલે મન વચન કાયાએ અખંડ શીલ વ્રત પાળી શકે છે. પરમ પુણ્યે મલી શકે એવા શ્રી જિનશાસનમાં જ આવા મહાપુરૂષો જયવંતા વર્ત્તે છે માટે જ મહર્ષિ ભગવંતોએ મજબૂત ભીંત પાયા ને પાટડા વાળું જૈન શાસન કહ્યું છે કે જેમાં અઢાર દૂષણ રહિત શ્રી વીતરાગ દેવ પાયા (મૂળ) સમાન છે. મહાવ્રતધારી ધર્મજ્ઞ શુદ્ધ પ્રરૂપક સત્યાવીસ ગુણોથી શોભાયમાન મુનિવરો ભીંત સમાન છે. પવિત્ર દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની આરાધના રૂપ મોક્ષ માર્ગ વિગેરે પદાર્થોના સ્વરૂપ વાળું અને કષ છેદ તાપ રૂપ ત્રિપુટી શુદ્ધ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન પાટડા સમાન છે. આ વાકયોનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા સ્ત્રી વિગેરે રાગના સાધનોને સર્વથા સંગ કરતા નથી, માટે તેમનામાં લગાર પણ રાગ હોઈ શકે જ નહી. તે પ્રભુ દેવ શસ્ત્ર વિગેરે દ્વેષના સાધનો પણ રાખતા નથી, દ્વેષ વિનાના છે એમ સાબીત થાય છે. તથા હાથમાં રહેલા આમળાની માફક ત્રણે લોકના અને અલોકના સંપૂર્ણ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયોની ત્રણે કાલની તમામ સ્પષ્ટ બીનાને જાણનારા સદા ધ્યેય શ્રી વીતરાગ પ્રભુ દેવમાં અજ્ઞાનનો અંશ પણ કેમ માની શકાય ? એટલે ન જ માની શકાય. ભગવંતે કહેલી ત્રિપદી રૂપ તરંગિણી (નદી) ના ઝરણાં જેવા વિશાલ પ્રમાણવાલા પવિત્ર આગમો જો કે પડતો કાલ વિગેરે કારણોને લઈને તથા ભૂતકાલમાં થયેલા વિવિધ આક્રમણોથી અત્યારે બહુ જ ટુંકા સ્વરૂપમાં હયાત છે. એટલે બાર વર્ષના દુકાલ વિગેરે કારણોને લઇને આગમોની

નવ નિધાનો ચક્રિના દશમો નિધાન વિવેક આ,
એહના યોગે તર્યા તરશે જનો સંસારી આ. ૫૬

અક્ષરાર્થ—ઘણી રાતી અને વિશાલ આંખો વાળી મદોન્મત્ત સ્ત્રીઓએ વારંવાર તિરસ્કાર કરી મુનિઓ ઉપર તીક્ષ્ણ કટાક્ષ રૂપી બાણોનો સમૂહ ફેંક્યો હોય તો પણ કામદેવની લીલાને (કામ ક્રીડાને) જેમણે ઉપશમાવી દીધી છે એવા, અને (તેથી) જેઓની આસપાસ હંમેશાં શુદ્ધ-નિર્મળ વિવેક રૂપ વજ્રની ઢાલ ભમ્યા કરે છે (ફર્યા કરે છે) તેવા મુનિઓને તે કટાક્ષરૂપી બાણો શું કરી શકે એમ છે ? (અર્થાત્ તેવા મુનિઓને સ્ત્રીના કટાક્ષરૂપી બાણો કંઇ પણ ઇજા કરી શકતાં નથી). ૯

સ્પષ્ટાર્થ—આ નવમા શ્લોકમાં ગ્રન્થકાર કવિએ સ્ત્રીઓના કટાક્ષથી બચવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે. દુનિયામાં ચઢવાના સાધનો કરતાં પડવાનાં સાધનો ઠામ ઠામ નજરે પડશે, માટે હે મુનીશ્વરો ! ઇર્યાસમિતિમાં સાવધાન રહેશો અને રાગદ્વેષનાં કારણોથી ચેતતા રહેશો તો જ સંયમ સાધી બંને ભવ સફળ કરી મુક્તિપદ પામશો, એવી દ્રાક્ષ-શેલડી-અમૃત ને સાકરથી પણ મીઠી શીખામણ ગ્રન્થકાર કવિએ આ શ્લોકમાં આપી છે.

અહિં મુનિશ્વરોના નિર્મળ વિવેકને એટલે સાર અસારની વ્હેંચણને એટલે શું કૃત્ય ? શું અકૃત્ય ? શું ભક્ષ્ય ? શું અભક્ષ્ય ? શું તજવા યોગ્ય ? શું આદરવા યોગ્ય ? ને શું જાણવા યોગ્ય ? એ સર્વને જાણવા રૂપ નિર્મળ વિવેકને

કાયાને તે તીક્ષ્ણ બાણો જરા પણ ઇજા કરી શકતાં નથી, માટે હે ભવ્ય જીવો ! એવા નિર્મળ વિવેક રૂપી ઢાલને જરૂર ધારણ કરો કે જેથી સ્ત્રીઓના આ જણાવેલા ઉપદ્રવોથી સ્હેજે બચી શકાય. જગતના જીવો જે વિવિધ વિડંબનાઓ રીબાઈ રીબાઇને અહીં અને નરકાદિ દુર્ગતિમાં ભોગવે છે તેમાં વિદ્યમાન ઘણાં કારણોમાં અવિવેક મુખ્ય કારણ છે. આની ઉત્પત્તિ અજ્ઞાનમાંથી થાય છે. જ્યારે શ્રી જૈનેન્દ્રાગમની પવિત્ર વાણીનો અભ્યાસ શ્રવણાદિ સાધનો દ્વારા પૂર્ણ પરિચય થાય, ત્યારે અજ્ઞાનનો નાશ થઇને વિવેક ગુણ પ્રકટ થાય છે. ત્યાર બાદ ભોગતૃષ્ણાનો નાશ થાય, અને ક્રમે કરી સંયમી જીવનના પ્રતાપે સકલ કર્મોને પણ અલ્પ સમયમાં નાશ કરી શકાય છે. આ પ્રમાણે આ નવમા શ્લોકનું રહસ્ય યાદ રાખવું. ૯

અવતરણ—જ્યાં સુધી પુરૂષ અતિશય કામાતુર સ્થિતિમાં હોય છે ત્યાં સુધી તેને સઘળું સ્ત્રી સ્ત્રી ને સ્ત્રીમયજ ભાસે છે, પણ જ્યારે એ જ પુરૂષ વૈરાગ્ય પામે છે ત્યારે સ્ત્રી પાસે હોય તો પણ તેને જોવાનું પણ મન થતું નથી એ વાત ગ્રન્થકાર આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

११ ९ ८ १० १२ १३
अग्रे सा गजगामिनी प्रियतमा, पृष्ठेऽपि सा दृश्यते ।
१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २२ २१
धात्र्यां सा गगनेऽपि सा किमपरं, सर्वत्र सा सर्वदा ।
३ १ २ ४ ५ ६ ७
आसीद्यावदनंगसंगतिरसस्तावत्तवेयं स्थितिः ।
२४ २५ २६ २८ २७ २९ ३० ३१ ३२ ३३
[illegible] न तां द्रष्टाऽसि कोऽयं लयः ! ॥१०॥

રહે છે તો પણ તેની સ્હામું પણ તું જોતો નથી, માટે તું વિચાર કર કે વૈરાગ્ય રંગનો કેવો અદ્ભુત પ્રભાવ છે!

આ શ્લોક ઉપરથી ગ્રન્થકાર કવિઓ કામાતુર જીવોની કેવી દીનદશા, કેવી ઘેલછા હોય છે, તે બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું, અને ખરેખર કામવૃત્તિ એ ચિત્તને ભ્રમિત બનાવી દે છે, તેથી કામાતુર જીવ મદોન્મત્ત અથવા ઉન્માદી થાય છે. કામનો ઉન્માદ કંઈ જેવો તેવો નથી. કારણ કે એ ઉન્માદ સાધારણ પુરૂષને તો શું, પરન્તુ જગતમાં પુજાતા બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહાદેવ વિગેરે દેવોને પણ ગાંડા જેવા બનાવી દે છે. તેમજ પોતાના સંયમનું બરાબર રક્ષણ નહિ કરનારા ને શીલવ્રતની નવ વાડો નહિ સાચવનાર એવા જૈન શાસનના સાધુઓને પણ ભ્રષ્ટ કરી નાખે છે. માટે હે જીવ! વૈરાગ્ય રંગથી એ કામદેવને જરૂર જીતજે. ૧૦

અવતરણ—કામી પુરૂષોનું જીવતર હંમેશાં દુઃખી જ હોય છે, તે વાત જણાવે છે—

[૩]योगे [૨]पीनपयोधरांचिततनोर्[૪]विच्छेदने [૫]बिभ्यतां ।
[૬]मानस्यावसरे [૭]चटूक्ति[૮]विधुरं [૯]दीनं [૧૦]मुखं [૧૧]बिभ्रताम् ॥
[૧૨]विश्लेषस्मरवन्हिना[૧૩]नुसमयं, [૧૪]दंदह्यमानात्मनां ।
[૧]भ्रातः [૧૬]सर्वदशासु [૧૭]दुःखगहनं, [૧૯]धिक्[૧૫]कामिनां [૧૮]जीवित

અનેક ઉપાયો કરે છે. રાત દિવસ ઉજાગરા કરે છે. એ પ્રમાણે જેમ સ્ત્રીનો યોગ મેળવવામાં દુઃખ છે તેમ તે યોગ હંમેશને માટે કાયમ કેમ રહે અને વિયોગ ન થાય તેવા ઉપાયોની યોજના કરવામાં પણ મહા દુઃખ છે.

તથા સ્ત્રી જ્યારે રીસાઇ જાય છે ત્યારે તેનાં મનામણાં કરવામા જાણે ગરીબડા સરખો હોય તેમ ખુશામતનાં વચનો બોલે છે, એ પણ દુઃખ છે. કારણ કે પુરૂષ હોઇને કાયરતા દેખાડવી પડે છે. તેમજ જેને ઘણું ધન ખરચી પરણ્યો છે, પાળીને પોષણ કરવામાં ઘણાં દુઃખ વેઠ્યાં છે, રીસાતી વખતે મનાવવામાં ગરીબાઈ ને દીનતા દેખાડી છે, તે જ સ્ત્રી જ્યારે મરણ પામી જાય ત્યારે પણ તેના વિયોગ થવાના ટાઈમે કામ રૂપી અગ્નિ વડે પુરૂષ નિરન્તર બળતો ને જળતો રહે છે. પ્રથમના વિલાસો યાદ આવવાથી કામાગ્નિ વધારે સળગે છે અને તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં પુરૂષનું શરીર પણ શોષાઇ (ચિંતાથી સૂકાઇ) જાય છે. તેથી ગ્રન્થકાર કવિ કહે છે કે હે ભાઈ! કામાતુર પુરૂષો સ્ત્રીના યોગમાં વિયોગમાં મનાવવામાં ને મરણમાં દરેક વખતે દુઃખી જીવન વાળા છે, કામીઓનું આખું જીવન દુઃખમાં ને દુઃખમાં જાય છે. શાન્તિ સંતોષ દેવગુરૂનું નામ ધર્માનુષ્ઠાન વિગેરે જે સુખનાં સાધનો છે તેનો એને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવતો નથી ને મનમાં બળ્યા કરે છે. ચિંતા રૂપી ચિતાના અગ્નિમાં એ હંમેશાં સૂતો જ રહે છે, અને સઘળું જીવતર ફોગટ ગુમાવે છે, માટે હે ભાઇ! એવા કામી પુરૂષોના જીવતરને

દોષને જાણ્યા પછી તે દોષ વાળા જીવની,
ઉપર અરૂચિ ધારવી આ રીત બુદ્ધિમાનની;
જે ન જાણે તે ધરે રૂચિ દોષ એ અજ્ઞાનનો,
જાણ્યા પછી અહીં ભૂલ હોવે દોષ કામવિકારનો. ૭૧

પુરૂષમાં જે હીનતા તેહીજ કૃશતા જાણવી,
કુટિલતા તે કપટ આળસ મંદતાને જાણવી;
હોઠની લાલાશ રાગ દશા જ રાગે જાણવી,
કઠિનતા વચનાદિ માંહિ કઠોરતા તે જાણવી. ૭૨

દોષ કેરી ખાણ નારી બાહ્ય અંગે દોષને,
ધારનારી ચિત્તમાં પણ રાખતી બહુ દોષને;
આ ભવે ને પરભવે બહુ આપદાન આપતી,
રાક્ષસી જેવી ગણે જે તેહને ન સતાવતી. ૭

અક્ષરાર્થ :—હરિણનાં સરખાં નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ[illegible] પોતાનો મધ્ય ભાગ એટલે સ્ત્રીઓની કેડમાં અતિ કૃશ[illegible] એટલે ઘણી પાતળાશ છે તેને, ભવાં અને આંખોની વક્રત[illegible] વાંકાશને, તથા કેશોની કુટિલતા—વાંકાપણું જોઇને, અ[illegible] હોઠમાં રાતાશ જોઈને તેમજ ચાલતી વખતે મંદતા જોઇ[illegible] વળી સ્તન સમૂહની કઠિનતા જોઈને અને બે આંખે[illegible] ચપળતા જોઈને એમ (કૃશતા વિગેરે) અવગુણો સ[illegible] જોઇને પણ ખરેખર ખેદની વાત છે કે મંદ બુ[illegible] વાળા અને કામાતુર પુરૂષો વૈરાગ્ય પા[illegible]

બધિરતા કાને કરી નિજ માંસ હઠ્ઠી ચામડી,
સ્થાન ભ્રષ્ટ બની ગયા ને દાંત સર્વ ગયા પડી, ૭૪

આ બધું દેખે છતાં પણ મૂર્ખ નિત સંભારતા,
તે નારને આ ખેદ કેરી વાત કવિ ઇમ બોલતા;
ઉંમર વધે તૃષ્ણા ઘટે પ્રાયે કરીને ઇમ બને.
પુદ્ગલાનંદી જનોને એહથી ઉલ્ટું બને. ૭૫

અવસર્પિણીની એ નિશાની હોય પંચમ કાલની,
અશુભ ભાવ પ્રબલતા ઓછાશ ઉત્તમ ભાવની;
મરવા થયો તૈયાર તો પણ ભોગ તૃષ્ણા ના તજે,
બહુલ સંસારીપણું એથી જરૂર તું માનજે. ૭૬

બાલ્ય વયથી સંયમી જન પૂર્ણ બહુ સુખ પામિયા,
તેથી ઉતરતા યૌવને શુભ સંયમેજ તરી ગયા;
ઘડપણે કેઇક જનો વર સંયમી થઇ સાધતા,
શ્રેય પણ તે અલ્પ જન જે દીર્ઘ જીવન ધારતા. ૭૭

કેઇ ગર્ભે મરણ પામ્યા કેઇ બાલ્યાવસરમાં,
કેઇ તો ભણતાં છતાં ને કેઇ યૌવન કાલમાં;
આયુ સાત ઉપક્રમે હીન થાય છે બહુ લોકના,
અલ્પ તે જસ ના ઉપક્રમ લાગતા આયુષ્યના. ૭૮

ઘડપણે હિત સાધવાની શક્તિ પુણ્ય બલી ધરે,
કર્મનું ને આતમાનું યુદ્ધ નિત્ય થયા કરે,

ઇન્દ્રિયો રૂપી ઉન્મત્ત (તોફાની) ઘોડા વશમાં ન રહે અને વિષયોને આધીન થઇ સ્ત્રીઓનું ચિંતવન કરે એ વાત તો દૂર રહી પરન્તુ જે પુરૂષો ઘરડા ડોસા જેવા થઇ ગયા, અને તેવા ઘડપણથી જેમના માથાના વાળ પણ સાવ ધોળા થઈ ગયા, અને જેઓની જુવાની વીતી ગઈ, આંખોનું તેજ નાશ પામ્યું, કાન બ્હેરા થઈ ગયા, દાંત ખડખડી પડતાં બોખા થઈ ગયા, હાડકાં પણ મજબૂત હતાં તે ખડખડી ઉઠ્યાં, માંસ સૂકાઈ જવાથી શરીર દુબળું થઈ ગયું, ચામડી ચળકતી હતી તે ફીકી પડી કરચલીઓ પડી ગઈ. આવા પ્રકારની ઘડપણની દુર્દશાઓ સાક્ષાત્ અનુભવે છે છતાં પણ એ જડ પુરૂષો હજી હંમેશાં સ્ત્રીના વિલાસોને મેળવવાના વિચાર કર્યા કરે છે, સાઠ સ વર્ષની ઉમ્મરના અને મસાણમાં પ્હોંચવાની તૈયારીવાળ જડ પુરૂષોને પણ સોળ વરસની સુંદરીઓ પરણવાના કોડ થાય છે. પોતે ઘરડા થવા છતાં જુવાન જેવા દેખાવાને સફેદ થઇ ગયેલાં વાળને કલપ લગાવી લગાવી કાળા દેખાડવાનો આડંબર કરે છે, અને ફરી જુવાની મેળવવા માટે ભસ્મો માત્રાઓ ઔષધિઓ અને અભક્ષ્ય દવાઓ ખાઇ ખાઇને શક્તિ ટકાવી રાખવા અથવા ગયેલી શક્તિ પાછી મેળવવા માટે તનતોડ મ્હેનત કરે છે, આંખમાં અંજનો વિગેરે આંજી આંખનું તેજ લાવવા ફાંફાં મારે છે, કાનની બ્હેરાશ ઓછી કરવા વૈદ્ય દાક્તરોની દવાઓ વગેરે કરે છે, દાંત નવા આવ્યા હોય એવો આડંબર દેખાડવા દાંતનાં ચોકઠા બેસાડે છે, તથા હાડ માંસને મજબૂત બનાવવા માટે અનેક પ્રકારનાં

સાધી શકાય છે. ઘણાં ચીકણા કર્મોના બંધનથી બચી શકાય છે. આવી ઉત્તમ ભાવનાના દૃઢ સંસ્કારો કોઈક પુણ્યશાલી જીવોને પાછલા ભવમાં પડેલા હોય છે. ત્યાં તેઓ સંયમાદિની સાધના કરતા હતા ખરા, પણ પોતાનું આયુષ્ય ઓછું હોવાથી તે સાધના પૂરી કરી શક્યા નહિ. ને પરભવમાં ચાલ્યા ગયા. આવા અતિમુક્તકુમાર, વજ્રસ્વામી જેવા જીવો બાલ્ય વયમાં નિર્મલ ભાવથી સંયમને સાધીને મુક્તિ સુખ અને મહર્દ્ધિક દેવતાની ઋદ્ધિને પામે છે. આથી બીજા નંબરના ગજસુકુમાલ, ધન્યકુમાર, શાલિભદ્ર, અવંતીસુકુમાલ વિગેરે મહા પુણ્યશાલી જીવોના જેવા કેટલાએક ભવ્ય જીવો ભર જુવાનીમાં ઉભે પગે નીકળે છે. એટલે સ્વાધીન ભોગોને છોડીને આત્મહિત સાધે છે. આ રીતે જેઓ બહાદુરી કરતા નથી તેમને ભોગો તજે છે. એટલે મોડા વ્હેલાં પરાધીન દશામાં તો ભોગોને છોડવા જ પડે છે. સંસારી જીવોને જેટલી તાલાવેલી ભોગને માટે નિરંતર રહેલી છે, તેટલી જો મોક્ષ માર્ગને સાધવામાં રાખે તો તેઓ થોડા સમયમાં જરૂર મુક્તિના સુખો પામી શકે છે, પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તનારા જીવો વિરલા જ હોય છે. જ્યાં સુધી શરીર નીરોગી હોય, જુવાન હોય, ઇંદ્રિયો પોત પોતાનું કામ કરી શકતી હોય, આયુષ્યને ઘટવાના કારણોનો સંબંધ ન થાય, ત્યાં સુધી ભવ્ય જીવોએ આત્મકલ્યાણને સાધવા માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને બહુ જ સાવચેત રહેવું જોઈએ. સ્વપર હિતને જરૂર સાધવું જોઇએ, કારણ કે જેમ તળાવ ફાટયા પછી પાળ બાંધવી નકામી છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવે શરીરની શિથિલતા

भंगुरं=કરચલી પડેલું (વાળું)
केशेपु=કેશોમાં
क्षण=શુદ પક્ષના
चन्द्रवत्–ચન્દ્રની માફક
धवलिमा=ધોળાશ
व्यक्तं=પ્રગટ, સ્પષ્ટ
श्रितो=આશ્રિત થઈ, આવી
यद्यपि=જો કે
स्वैरं=સ્વેચ્છાએ
धावति=દોડે છે
मे=મારૂં
तथापि=તોપણ
हृदयं=હૃદય, મન
भोगेपु=ભોગોમાં
मुग्धं=મુગ્ધ, ભોળું
हहा=અરે ખેદની વાતને જણાવનારો શબ્દ છે.

અન્યાયથી પેદા કરેલા દ્રવ્યની જિમ દાંત આ,
જડતા નથી સર્વે તપાસ્યા ક્યાંય પણ ચાલ્યા ગયા;
તાપથી કરમાઇ ગયેલ તમાલ પત્ર તણી પરે.
અંગમાં વળિયાં પડયા ફીકાશ આખું તન ધરે. ૮૨

પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા વાળ ધોળા થઇ ગયા,
ભોગના સંકલ્પ કાળા તોય શાંત નહી થયા;
આ મોહ ઘેલું ચિત્ત મુજ મરજી પ્રમાણે ભોગમાં,
દોડધામ કરે કહે કવિ વાત ઇમ રહી ખેદમાં. ૮૩

ઘડપણે દુઃખી થયેલો કોઇ માણસ ચિત્તને;
ભોગની અભિલાષ કરતું જોઇ ધરીને ખેદને;
એમ પશ્ચાત્તાપ કરતો ચિત્ત ? ચાહે ભોગને.
નિર્બળ અવસ્થામાંય પણ લલચાય છે શું જોઇને ? ૮૪

ભોગ કેરી લાલસાથી ધર્મ સાધન ના બને,
દુર્ગતિનાં ચીકણાં બહુ કર્મ બાંધે તે અને;

અને માણસને દિવાનો પણ બનાવી દે છે. અને ન્યાયથી પેદા કરેલું ધન ઘણા લાંબા કાળ સુધી ટકે છે. અકસ્માત ગયું હોય તો પણ પાછું આવે છે. જુઓ સાચા શેઠની સોનાની પાંચ શેરી સમુદ્રમાં ફેંકી દેવા છતાં શેઠની પાસે આવી. તેમજ ન્યાયથી પેદા કરેલું ધન પરંપરાએ વધતું જાય છે. પેઢીઓની પેઢીઓ સુધી પહોંચે છે, એનાથી જ ધર્મમાં પણ જીવ આગળ ને આગળ વધતો જાય છે. અહિં કોઈ વૈરાગી વૃદ્ધ પુરૂષ એમ વિચારે છે કે જેમ અન્યાયથી પેદા કરેલું ધન ક્યાંય પણ નાશ પામી જાય છે તેમ મારા દાંત પણ ક્યાંય નાશ પામી ગયા એટલે ઘડપણ આવ્યું તેથી દાંત પડી ગયા.

તથા તમાલ નામના વૃક્ષનાં પાંદડાં ચોમાસા શીયાળામાં લીલાં છમ સરખાં સુંવાળાં ને સાફ હોય છે. પરન્તુ જ્યારે ઉન્હાળો આવે છે ત્યારે સખ્ત તાપના જોરથી સૂકાઇ જઇને ખડબચડાં ને કરચલીઓવાળાં થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે આ શરીરને પણ ઘડપણ આવવાથી ઘણી કરચલીઓ પડી જાય છે, ને નસનાં જાળાં બહાર ચોખ્ખાં દેખાઇ આવે છે. હાડકાંના ઢેકાં ઢઇયા સ્પષ્ટ દેખાય છે. ભર જુવાનીમાં તો ચઢતા લોહીવાળું શરીર એવું લષ્ટ પુષ્ટ હોય છે કે તે વખતે નથી નસો દેખાતી કે નથી હાડકાંના ઢેકા દેખાતા કે નથી તો શરીરમાં કરચલીઓ પડતી.

તથા જુવાનીમાં માથા વિગેરેના કેશ કાળા ભ્રમર જેવા હોય છે પરન્તુ જ્યારે ઘડપણ આવે છે ત્યારે કેશ ધોળા

મરણ પામ્યા છે. એમ સમજીને આવી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવો. તેઓની સાથે વધારે લપ્પન છપ્પન ન જ રાખવી જોઇએ. ચેતીને ચાલનાર ભવ્યો સ્ત્રીની પ્રપંચ જાળમાં ફસાતા નથી, આ વાતને ભૂલી જઇને જેઓ ઉપર જણાવેલ દોષવાળી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરે છે, તેઓ વગર મોતે અસમાધિ મરણ પામે છે. આ ચારે કારણોને જણાવનાર શ્લોક આ છે–

आर्यावृत्तम्–अनुचितकर्मारंभः, स्वजनविरोधो वलीयसा स्पर्द्धा ॥
प्रमदाजनविश्वासः, मृत्युद्वाराणि चत्वारि ॥ १ ॥

આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ પ્રપંચ ભરેલી વાણીને પ્રેમોક્તિ માનવાની ભૂલ ન જ કરવી જોઇએ. પ્રભુ દેવના શાસનમાં માયા કરવાની ના પાડી છે, પણ માયાને ઓળખવી તો જરૂર જાઇએ. સામાના વચનનું ખરૂં રહસ્ય જાણીને જવાબ દેવો જોઇએ. તેના કહ્યા પ્રમાણે વર્ત્તવામાં પણ ઉતાવળ ન કરવી જોઇએ. દુનિયામાં અનેક મુદ્દાઓથી મીઠાં વેણ બોલાય છે, સ્વાર્થ સાધવાને વખાણ પણ કરાય છે. મનમાં જૂદું, કહેવાનું જૂદું અને કરવાનું કામ જૂદું હોય આવી પણ ચાલબાજી ઘણી રમાય છે. તેને ઓળખીને સાવચેત રહીને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ. ઉદાઈ રાજા માયાને ઓળખી ન શક્યા. તેથી વિનય રત્નના હાથે મરણ પામ્યા. તે રાજર્ષિ મહાભદ્રિક હતા, પ્રભુદેવના શાસનમાં ઉંચકોટીના આત્મ કલ્યાણ કરનાર જીવોમાં તે અગ્રેસર હતા, છતાં માયાને ઓળખી ન શક્યા, તેથી અચાનક મરણ પામ્યા.

ज्ञान=સમ્યગ્ જ્ઞાનરૂપી
लघु-હલકું, ઝીણેલું
उदकं=જળ, પાણી
न=નથી
विधिना=વિધિ પડે
तावत्=ત્યાં સુધી
स्मरोत्थः=કામદેવથી ઉપજેલો, કામવાસના રૂપી, ભોગતૃષ્ણા રૂપી
ज्वरः=તાવ
शान्ति=શાન્તિને
याति न=પામતો નથી
तात्त्विकीं=ખરેખરી
हृदय हे=હે હૃદય
शेषैः=બીજા
अलं=સર્યું, જરૂર નથી
भेषजैः=ઔષધો વડે; દવાઓની

આહારની આસક્તિથી ઘણું ખાય અપચી વસ્તુને,
ખાતાં અજીરણ થાય વાતાદિક ધરેજ વિકારને;
ઇમ થતાં ઝટ તાવ આવે તેહ શીઘ્ર ઉતારવા,
વારિ હલકું અલ્પ લેવું ભોજ્ય ભારે છંડવા. ૯૧

તિમ સુદર્શન ફાકવું આથી અજીરણ દૂર ટળે,
તાવ ઉતરે ઇમ કરંતા કામ જ્વર દૂરે ટળે;
ઇમ વિચારી એક જ્ઞાની હૃદયને ઉદ્દેશીને;
આપતો ઉપદેશ હે મન ! ભોજ્યની આસક્તિને. ૯૨

છોડજે કામાભિલાષ સ્વરૂપ રસ ક્ષય કારણે.
બહુ વાર લેજે આગમાર્થ મહૌષધિના ચૂર્ણને;
જ્ઞાન રૂપ લઘુ પાણી પીજે કામ રૂપી તાવને,
ઇમ ઉતારી નિશ્ચયે પામીશ અનહદ શાંતિને. ૯૩

હૃદયમાં પચ્યું નથી, તેમજ જ્યાં સુધી સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપ હલકું ગાળેલું પાણી તેં વિધિ પૂર્વક પીધું નથી, ત્યાં સુધી કામાતુરપણાથી ઉપજેલો તાવ, અથવા કામ રોજ તાવ ખરેખરી શાન્તિને પામતો (જતો) નથી (બરાબર ઉતરતો નથી) માટે હે હૃદય (તું કામ રૂપ તાવને ઉતારવા એ જ ઉપાય કર) બીજાં ઔષધોની કંઇ પણ જરૂર નથી. ૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્લોકમાં કામ રૂપી તાવ ઉતારવાનો જે ખરેખરો ઉપાય છે તે જણાવ્યો છે. તેમાં શારીરિક બાહ્ય તાવ ચઢવાનું કારણ એ છે કે ખાવાની લોલુપતાને લીધે ઘણું ખાય, ભારે ખોરાક કે હલકો ખોરાક મને પચશે કે નહિં તેનો વિચાર ન કરે અને ખા ખા કરે ત્યારે અજીર્ણ થવાથી શરીરના રસોમાં (વાત પિત્ત કફ વિગેરેમાં) વિકાર થાય અને તેવા રસ વિકારથી માણસને તાવ ચઢે છે. તેને ઉતારવાનો ઉપાય એ છે કે ભારે ખોરાક ખાવો બંધ કરવો, અને પાણી પણ ગાળેલું (અડધું બળેલું, અથવા અજમા વિગેરે નાંખીને ઉકાળેલું) હલકું પાણી પીવું, અને સુદર્શન ચૂર્ણ વગેરે ચૂર્ણ ફાકવું, જેથી પ્રથમનો ખાધેલો ભારે ખોરાક હજમ થાય અને ખોરાક હજમ થતાં અજીર્ણ —અપચો નષ્ટ થાય, અને તેથી તાવ પણ ઉતરી જાય. એ જેમ બાહ્ય તાવનો ઉપાય છે તેમ કામ રૂપી આન્તરિક જ્વરને ઉતારવાનો ઉપાય ગ્રન્થકાર કવિએ આ રીતે જણાવ્યો છે કે અત્યંત આહારની લોલુપતા છોડીને અલ્પ અને હલકો આહાર લેવો, કારણ કે પુષ્ટિવાળા ભારે ખોરાકથી અને તે

રત્નાકરે મોતી નિપજતા જેમ ઉગતા યૌવને,
તિમ છટા રસ વક્રતાવાળા વચન નીકળે અને;
દે હર્ષ ચંદ્ર ચકોરને યુવાન રમણી નેત્રને,
રાજી કરે સંસાર મોહે ધન્ય છે વૈરાગીને. ૧૦૨

જિમ વસંત વનાદિના પ્રવધારતી સૌંદર્યને,
તેમ યૌવન પણ વધારે દેહના સૌંદર્યને;
મેઘકુંવરે ક્ષણિક માની સંયમે સાર્થક કર્યું,
પ્રભુ વીર જેવા ગુરૂ લહી શિવશર્મને પાસે કર્યું. ૧૦૩

અક્ષરાર્થ—જે નવ યૌવન શૃંગાર રૂપ ઝાડને વધારવામાં મેઘના જેવું છે. કામદેવના વ્હાલા ભાઇ જેવું છે, ચતુરાઇવાળી વાણીઓ રૂપ મોતીઓના સમુદ્ર જેવું છે, સ્ત્રીના નેત્રરૂપી ચકોર પક્ષીને આનંદ પમાડવામાં પૂનમના ચન્દ્ર જેવું છે. અને સૌભાગ્ય લક્ષ્મીના ભંડાર જેવું છે, એવું નવયૌવન પામ્યા છતાં પણ જે ધર્મી પુરૂષ વિકારને પામતો નથી, એટલે ઇન્દ્રિયોના વિકારોને–વિષયોને સેવતો નથી તેવો કોઇક જ પુરૂષ ધન્ય છે એટલે વખાણવા લાયક હોય છે. ૧૭

સ્પષ્ટાર્થ–આ શ્લોકમાં જે અવસ્થા કામદેવ(ભોગતૃષ્ણા)ને ઉત્તેજન દેનારી (ઉત્તેજિત કરનારી, વધારનારી) છે, તે અવસ્થામાં પણ જે પુરૂષ કામને જીતે છે, તેની કવિ ઘણી જ પ્રશંસા કરે છે. તે આ પ્રમાણે–મેઘ જેમ ઝાડને વધારે છે, તેમ નવયૌવન શૃંગાર રૂપી ઝાડને વધારે છે, તથા પાણીના પ્રવાહો જેમ એક સ્થાને અટકી રહેતા નથી પરન્તુ ચારે

નિમિત્ત વાસી આત્મા છે, તે જેવા નિમિત્તને પામે, તેને જ અનુસરતી ભાવના અને પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ ટૂંકમાં જણાવેલી બીનાને યાદ રાખીને હે જીવ! તું ખરા જીગરથી સ્રીનો સંગ ક્યારે તજીશ? જ્યારે એવો ઉત્તમ અવસર પામીશ, ત્યારે હું તને ધન્ય માનીશ. જ્યાંસુધી તેવી સ્થિતિ ન પામે, ત્યાંસુધી તેવા નિષ્કામી પુરૂષોની જરૂર સેવના કરવી; જેથી તે જલ્દી પામી શકાય, એ આ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે. ૧૮

અવતરણ—હવે કવિરાજ- વિષયાભિલાષની (કામ) દૃષ્ટિએ સ્રીને જોતાં પુરૂષને તે કેવી જણાય છે? અને તત્ત્વ દૃષ્ટિએ જોતાં સ્રી કેવી અલખામણી લાગે છે? તે વાત આ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ જણાવે છે—

६ ५ ८ ९ ७ १० ११
लज्जेयं प्रलयं प्रयाति झटिति, ब्रह्मव्रतं भ्रश्यति ।
१२ १३ २ ४ १ ३
ज्ञानं संकुच्चति स्मरज्वरवशात्पश्यामि यावत् प्रियाम् ॥
१५ १४ १९ २० १६ १८ १७
यावत्तु स्मृतिमेति नारकगतेः, पापक्रमो भीषणः ।
२१ २२ २५ २४ २३ २६
स्तावत्तत्वनिरीक्षणात्प्रियतमाप्येषा विषौघायते ॥१९॥

लज्जा=લાજ, શરમ
इयं=આ
प्रलयं=નાશ
प्रयाति=પામે છે
झटिति=ઝટ, જલ્દી
ब्रह्मव्रतं=બ્રહ્મચર્ય વ્રત શીલવ્રત
भ्रश्यति=ભ્રષ્ટ થાય છે, નાશ પામે છે
ज्ञान=જ્ઞાન (તત્ત્વભૂત પદાર્થોની સમજણ)

વાય. શું ખરા જ્ઞાની પુરૂષો ભોગ સુખને ખરા સુખ તરીકે જાહેર કરશે ખરા ? બીલકુલ નહિ. તેઓ તો એમ કહે છે કે માનવ જીવનની ભયંકર ખરાબી કરનાર કોઇ પણ હોય તો તે. ૧ વિષય, ૨ કષાય, આ બે છે. ભોગથી ભયંકર રોગોની પીડા અહીં પણ ભોગવવી પડે છે. અને કષાયો તિર્યંચાદિ દુર્ગતિના દુઃખો આપે છે. આવી ઉત્તમ ભાવનાથી ચક્રવર્ત્તી જેવા ઘણાંએ ભવ્ય જીવોએ ઉભે પગે ભોગનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સંયમની સાધના કરી પરમ શાંતિમય મોક્ષપદને મેળવ્યું છે. માટે હું જેમ નિષ્કામી થઇને શીલ-ધર્મને સાધું છું, તેમ કરીને તમે પણ આત્મહિત કરો, જેથી છેવટે ખેદ કરવાનો પ્રસંગ ન આવે.

૭. કનકવતી—હે નાથ ! કોઇ માણસ હાથમાં રહેલા રસને ઢોળી નાખીને વાસણના કાંઠા ચાટે તો તે મૂર્ખ કહેવાય, તેના જેવું તમે કરો તે શું ઠીક કહેવાય ?

જંબૂ કુમાર—આ ભોગના સાધનો મારા તાબામાં છે એમ માની શકાય જ નહિ. કારણ કે તેઓનો નાશ પામવાનો સ્વભાવ છે, છતાં 'સ્વાધીન છે' એમ જેઓ માને છે તેઓને સમજુ મનુષ્યો ગાંડા જેવા જ માને છે. પોતે જો ભોગના સાધનોને દુઃખના આપનાર જાણીને ન છોડે, તો તે ભોગો જ (ભોગના સાધનના) માલિકનો ત્યાગ કરે છે. માટે ખરૂં હિત સંયમથી જ સાધી શકાય છે, એમ સમજીને જેઓ નિર્મલ સંયમની સાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરે છે, તેમને હું ક્રોડ ક્રોડ વાર નમસ્કાર કરૂં છું.

૮. જયશ્રી—હે સ્વામિન્ ! તમે પરોપકાર કરવામાં

કારૂં, તે જ માર્ગને તમારે સ્વીકારવો એટલે મારી સાથે તમારે પણ ઉલ્લાસથી દીક્ષા લઈને તેની નિર્મલ સાધના કરીને કર્મથી મલિન બનેલા આત્માને નિર્મલ બનાવવો.

અહીં સમજવાનું એ છે કે એક વૈરાગ્યવંત ભવ્ય જીવ પોતાની નિર્મલ ભાવનાની અસર કેટલા જીવો ઉપર કરી શકે છે? પૂજ્ય શ્રી જંબૂ કુંવરે પોતાની સાથે દીક્ષા લેવાને માટે. (૮). પોતાની સ્ત્રીઓ. (૧૬) આઠે સ્ત્રીઓના માબાપ (૫૦૦) ચોરો. (૧) પ્રભવ ચોર પોતે (૨) જંબૂસ્વામીના મા બાપ. આ પ્રમાણે ૫૨૭ ભવ્ય જીવોની સાથે જંબૂ કુંવરે દીક્ષાનું પૂર્વ વિધાન કર્યું. એટલે જે દિવસે દીક્ષા લેવાની હતી તે દિવસે સવારે પ્રતિક્રમણ, પ્રભુ પૂજા, સ્વજનોનું સન્માન કરીને સ્નાન–વિલેપન કરીને સુંદર વસ્ત્રો પ્હેરીને પાલખીમાં બેસી ધામધૂમ પૂર્વક જ્યાં ગુરૂ મહારાજ સુધર્મા સ્વામી હતા ત્યાં આવ્યા. આ દીક્ષા મહોત્સવ અનાદૃત દેવે કર્યો હતો, મહાપુણ્યશાલી જંબૂ કુંવરે વિનય સહિત વિનંતિ કરી કે હે ગુરૂ મહારાજ! અમને બધાને પરમ પવિત્ર દીક્ષા દઈને તારો?

ગુરૂ મહારાજ શ્રી સુધર્મા સ્વામીજીએ વિધિ પૂર્વક સર્વેને દીક્ષા આપી. શ્રી પ્રભવમુનિને શ્રીજંબૂસ્વામીના ચેલા બનાવ્યા.

પ્રભુ શ્રી મહાવીર પરમાત્મા જે વર્ષે નિર્વાણ પદ પામ્યા તે જ વર્ષે વીર નિ૦ સં૦ ૧ માં ૧૬ વર્ષની ઉંમરે શ્રી જંબૂસ્વામીની દીક્ષા થઈ. ત્યાર બાદ વીર નિ૦ સં૦ ૨૧ માં ૩૭ મા વર્ષની શરૂઆતમાં શ્રી જંબૂસ્વામીને કેવલ જ્ઞાન

रोमांचित:=વિકસ્વર;
રોમરાજી વાળો થાય છે.
दोला=હિંચકા ઉપર
आरूढ=બેઠેલી, હીંચતી, હીંચકા ખાતી
विलासिनो=સ્ત્રીઓના
विलसितं=વિલાસને
चैत्रे=ચૈત્ર માસમાં, વસંતઋતુમાં
विलोक्य=જોઇને
अद्भुतं=આશ્ચર્ય ઉપજાવનારા
सद्धान्त=સિદ્ધાન્ત
उपनिषद्=રહસ્યના જ્ઞાનથી
निषण्ण=બેઠેલ, સ્થપાયેલ, સ્થિર થયેલ

मनसां=મનવાળા (મુનિઓનું)
येषां=જે મુનિઓનું
मन:=મન
सर्वथा=સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ રીતે
तस्मिन्–તે વસંત ઋતુમાં
मन्मथबाधया=કામદેવની પીડા વડે
न मथितं=પીડિત થયું નથી
धन्या:=ધન્ય
ते एव=તે (મુનિવરો વિગેરે) જ
ध्रुवम्=નિશ્ચયે કરીને, અવશ્ય, જરૂર

જે વસંતે આમ્ર પણ તરૂ શાખ દોરી બાંધીને,
હીંચતી રમણી તણા સુંદર વિલાસો જોઈને;
વિવિધ અતિશય મૉર બ્હાને બહુ વિકસ્વર થાય છે;
તે સમે જિન શ્રુત રહસ્યે જેમનું દીલ થીર છે. ૧૧૫
કામની પીડા થકી નિર્લેપ તેઓ નિશ્ચયે,
ધન્ય જગમાં તેમને બહુ માનથી નિત સેવીએ;
હિત શિખામણ તેમની બહુ માનથી સંભારીએ,
તેમની જિમ શ્રુત રહસ્ય વિચારમાં મન રાખીએ. ૧૧૬
જળ ટકે કુંભે કરી જ્ઞાને કરી મન થીર રહે,
ગુરૂ સેવનાથી જ્ઞાન પ્રકટે જ્ઞાનથી સંયમ લહે;

જિમ ચપલ ને દુઃખદાયક ભોગસાધન સાતને,
સેવતા સંસારી જન વેગે વીતાવે રાતને;
તેમ સંયમધારી જીવો મુક્તિ સુખને આપતા,
સાત સાધન સેવતા શુભ રાત સફલી માનતા. ૧૧૯

સ્વાધ્યાય રૂપ ગાયન સુણે સંતોષ રૂપ ફૂલ પાથરી,
શુભ ધ્યાન શય્યામાં સુવે તત્ત્વાર્થ બોધે પ્રદીપ કરી;
શુભ નાણ શ્રેષ્ઠ વિલાસ મંડપમાં રહી આલિંગતા,
ઉત્તમ ક્ષમા રૂપ નારને નિર્વાણ સુખને ચાહતા. ૧૨૦

જાય રાતો આ પ્રમાણે જેમના તેઓ સદા,
વખણાય ગુણીથી આપ તરતા અન્યની પણ આપદા;
ટાળતા ભોગી જીવનમાં અલ્પ પણ શમ સુખ નથી,
સત્ય સુખ છે સંયમે કવિ બોલતા આ શ્લોકથી. ૧૨૧

અક્ષરાર્થ:—સ્વાધ્યાય રૂપી ઉત્તમ ગાયનોને સાંભળનાર (સાંભળતાં) અને સંતોષ રૂપી પુષ્પોવાળા (ફૂલોની સુગંધ લેતા) તથા સમ્યગ્ જ્ઞાનના વિલાસ રૂપી મંડપમાં મ્હાલતા (રહેતા) તેમજ ઉત્તમ ધ્યાન રૂપી શય્યામાં સૂતેલા, વળી તત્ત્વભૂત અર્થોના પ્રતિબોધ (સમજ કે સમજાવવા) રૂપી દીવાની જ્યોત વાળા, ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલા અને કેવળ મોક્ષ સુખની જ અભિલાષા યુક્ત એવા કોઈ ધન્ય પુરૂષો જ (કોઇ યોગીશ્વરો જ) એવા સુખમાં (એ પ્રમાણે) રાત્રિઓ વીતાવે છે. ૨૨

ભુવન-શય્યા-દીવો સ્ત્રી અને ભોગ સુખના અભિલાષ રૂપ સાત સામગ્રીવાળા હોય છે તેમ મુનિ વગેરે ભવ્ય જીવો પણ મુક્તિપદ દાયક એ સાતે (૭) સામગ્રી (સાધનો) વાળા છે. છતાં પણ સંસારી જીવનમાં અને ત્યાગ જીવનમાં ઘણો ફરક છે. સંસારી જીવન કાચના જેવું અથવા ઇમીટેશન પદાર્થના જેવું અને કર્મ બંધના મહાકારણોની સેવના રૂપ ખરાબ પ્રવૃત્તિનું ઘર છે. માટે તેવા જીવન રૂપ અશુચિ પદાર્થમાં પ્રેમવાળા જીવો દુર્ગતિના દુઃખો રીબાઇ રીબાઇને ભોગવે છે. કરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ પણ કરે છે. છતાં પણ નારકાદિના આયુષ્ય નિરૂપક્રમ (ન ઘટે તેવા) હોવાથી કર્મના ઉદય કાલમાં કંઇ પણ ચાલતું નથી. અને ઇચ્છા નહિ છતાં પણ કર્મોથી અનિષ્ટ ફલ ભોગવવા જ પડે છે. આજ મુદ્દાથી શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-'**कडाण कम्माण न मुक्ख अत्थि**' એટલે ચીકણાં (નિકાચિત) કર્મોને જરૂર ભોગવવા જ પડે છે. ખરૂં ડહાપણ કર્મ બંધના અવસરે જ ચેતવામાં રહ્યું છે. જેઓ બંધ સમયે ચેતીને ચાલે છે, તેઓ દુઃખી થવાના અનિષ્ટ પ્રસંગને પામતા જ નથી. આવી નિર્મલ ભાવનાથી સર્પ જેમ કાંચળીને છંડે (ત્યાગ કરે) તેમ ભોગ સાધનોનો ત્યાગ કરીને સંયમ માર્ગની તાત્ત્વિકી આરાધના કરવામાં લીન બનેલા મહા પુરૂષો એકાંત કર્મ ક્ષયના કારણોને જ સેવે છે. તે કારણો આ શ્લોકમાં જણાવ્યા છે. તે તરફ લક્ષ્ય રાખીને સ્વાધ્યાયાદિ ગુણોની નિર્મલ સેવના કરી માનવ જન્મ સફલ કરવો. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૨૨

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં કોઇ વૈરાગ્ય

१४ १३ ११ १२ १० ४
दृश्यंते बहवः कलासु कुशलास्ते च स्फुरत्कीर्त्तये ।
८ ९ ५ ६ ७ १ २ ३
सर्वस्वं वितरन्ति ये तृणमिव, क्षुद्रैरपि प्रार्थिताः ॥
२१ १९ २० १७ २७ १८ १९ १६ १५
धीरास्तेऽपि च ये त्यजन्ति झटिति प्राणान्कृते स्वामिनो ।
२९ २६ २७ २८ २५ २४ २२ २३
द्वित्रास्ते तु नरा मनः समरसं येषां सुहृद्वैरिणोः ॥२६॥

दृश्यंते=દેખાય છે
बहवः=ઘણા
कलासु=કળાઓના જ્ઞાનમાં
कुशलाः=કુશળ, નિપુણ
ते च=અને તેઓ
स्फुरत्कीर्तये=વધતી કીર્તિને માટે
सर्वस्वं=સર્વ માલમતા
वितरन्ति=આપી દે છે
ये=જે પુરૂષો
तृणमिव=તણખલાની પેઠે ગણીને
क्षुद्रैरपि=હલકા લોક વડે પણ
प्रार्थिताः=પ્રાર્થના કરાયેલા
धीराः=ધીર પુરૂષો
तेऽपि च=વળી તેઓ પણ
ये=જેઓ
त्यजन्ति=છોડી દે છે
झटिति=જલ્દી
प्राणान्=પ્રાણોને
कृते=માટે
स्वामिनः=સ્વામીને, માલીકને
द्वित्राः=બે ત્રણ, ઘણા ઓછા (વીરલા; કોઈકજ; ગણત્રીના; ગણ્યા ગાંઠ્યા)
तु=પરન્તુ
नराः=પુરૂષો
मनः=મન
समरसं=સરખી દૃષ્ટિવાળું; સમભાવવાળું
येषां=જેઓનું
सुहृद्वैरिणोः=મિત્ર અને શત્રુની ઉપર.

ધ્યાનમાં લઈ ક્ષુદ્ર કેરી પ્રાર્થના સર્વસ્વને,
વધતો સદા યશ પામવાને ઘાસની જિમ તેહને;

પણ સદ્‌ગતિમાં પ્હોંચાડે છે. આવા મહાત્માઓ કલિયુગને જરૂર જીતી શકે છે. ૨૭

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં કેવા પુરૂષોથી આ પૃથ્વી બહુરત્ના (ઘણાં રત્નોવાળી) ગણાય છે તે બીના જણાવે છે—

नास्त्यसद्भाषितं यस्य, नास्ति भंगो रणांगणात् ।
नास्तीति याचके नास्ति, तेन रत्नवती क्षितिः ॥२८॥

नास्ति=નથી
असद्भाषितं=અસત્ય બોલવું, જૂઠું બોલવું
यस्य=જેને
नास्ति=નથી
भंगः=નાસી જવું
रणांगणात्=રણસંગ્રામમાંથી યુદ્ધમાંથી, લડાઈમાંથી
नास्ति=નથી (મારી પાસે)
इति=એમ, એ પ્રમાણે
याचके=માગણને વિષે (માગણની આગળ)
तेन=તેવા પુરૂષ વડે
रत्नवती=રત્નવાળી
क्षितिः=પૃથ્વી (ગણાય છે.)

જેઓ ન જૂઠાં વેણ બોલે યુદ્ધ કેરા અવસરે,
પાછા ફરે ના માગતાની પાસ નહિ ના ઉચ્ચરે;
બહુ માન ધારી દાન આપી યાચકોને ઠારતા,
તેમનાથી રત્નવંતી વસુમતી કવિ બોલતા. ૧૪૦

જીભ બગડે જૂઠ વદતા સત્ય વચનો બોલતા,
ગુરૂ દેવનું ગુણ ગાન કરતા જીભની છે સફલતા;

નાર સુંદર મુજ તનય બહુ પ્રીતિ વાળો સ્વર્ણનો,
ભંડાર મોટો ભાઇ મુજ આધાર જે વિનયાદિનો;
મારી હવેલી ભવ્ય આ ઇમ મોહથી ઘેલો બન્યો,
દેખતો એ સર્વ પણ દેખે ન મરણ સમય કયો. ૧૪૮

ક્રોધાયમાન બની ફરે નિજ નજર આગળ મૃત્યુ આ,
ના જુએ બહુ મોહ મોહ્યા ભાગ્યહીના પ્રાણીઆ;
મોહ મમતા પ્રેમ તિમ મારાપણું એકાર્થ એ,
ચારિત્ર નૃપનો પરમ શત્રુ મોહ રાજા જાણીએ. ૧૪૯

વિશ્વને સ્વાધીન કરવા મોહ ભૂપ વિચારતો,
શસ્ત્રથી બહુ વાર લાગે મંત્ર સાધન સાધતો;
અલ્પ કાલે બહુ જનોને શીઘ્ર મોહ પમાડતો,
"मम अहं" આ મંત્રની તે છાપ ઉંડી પાડતો. ૧૫૦

સ્થિતિ કફોડી જોઇને ચારિત્ર નૃપ કરૂણા કરી,
"मम न नाहं" મંત્ર સાધન સાધના નિર્મલ ખરી;
ભવિ જનોની પાસ ખૂબ કરાવતો તે મોહના,
જુલ્મો પ્રચૂર સમજાવતો બહુ લાભ પણ ચારિત્રના. ૧૫૧

બગડી બધી બાજી સુધારે ખેદ ધારે ભૂલમાં,
લાભ બહુ નિજ હિત તણા શાસ્ત્રે કહ્યા સત્સંગમાં;

અક્ષરાર્થ—આ સુંદર આકૃતિવાળી સ્ત્રી મારી છે પ્રીતિવાળો આ પુત્ર મારો છે, આ સોનાનો ખજાનો મારો છે, આ સુંદર ભાઇ મારો છે, આ મનોહર બંગલો મારો છે, એ પ્રમાણે આ મમતાએ કરીને મુંઝાએલો નિર્ભાગી પુરૂષ આ બધી સંસારની બાજી નજરે જુએ છે, પણ પોતાની આસપાસ ભમતા અને ક્રોધ પામેલા મૃત્યુને તે કદી પણ જોતો નથી. ૩૦

સ્પષ્ટાર્થ—જીવોની આસપાસ કાળ હંમેશાં ભમ્યા કરે છે એટલે જીવ જે સમયે જન્મ્યો તે સમયથી જ મરણ લાગુ પડી ચૂક્યું છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) સો વર્ષના આયુષ્યવાળા જીવનું સો વર્ષનું પરિપૂર્ણ આયુષ્ય તો જન્મ સમયે અથવા પર ભવમાંથી છૂટો થવાના સમયે હોય છે, ત્યાર બાદ તો ૧૦૦ વર્ષમાંથી સમય સમય ઓછો થતાં ૧ વર્ષનો થાય ત્યારે ૯૯ વર્ષનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું. એ પ્રમાણે દર સમયે આયુષ્ય ઓછું થવા રૂપ મરણ પ્રતિ સમય થયા કરે છે, તેને શાસ્ત્રમાં **આવીચિ મરણ** કહ્યું છે. એ પ્રમાણે જીવ પ્રતિ સમય મરણ પામવા છતાં એ મરણને જોતોએ નથી ને તેનો વિચાર પણ કરતો નથી; પરન્તુ મરવાની છેલ્લી ઘડી સુધી પણ મોહ માયાથી ઘેલો બનેલો સંસારી જીવ આ મારી સ્ત્રી, આ મ્હારો પુત્ર. આ મ્હારો સોનાનો ખજાનો, આ મ્હારાં રત્ન, આ મ્હારૂં ધન, આ મ્હારો ભાઇ, આ મ્હારૂં ઘર, આ મ્હારો બાગ બગીચો, આ મ્હારા સેવક, આ મ્હારા હાથી, આ મ્હારા ઘોડા, આ મ્હારી મોટર, આ મ્હારી બ્હેન, આ મ્હારો

જન્મતાં સાથે લાવ્યો નથી, ને પર ભવ જતાં સાથે લઈ જવાનો પણ નથી. તેમજ પરભવમાં ગયા પછી પણ તે પદાર્થો યાદ પણ આવતા નથી. આ મંત્રનો વારંવાર જાપ કરવાથી અંધાપો નાશ પામે છે. પરિણામે જીવો દેખતા થાય છે. મોહ રાજાએ ચાલાકી એ વાપરી છે કે શસ્ત્ર પ્રયોગ કરવામાં ઘણો ટાઇમ લાગે. માટે મંત્ર જાપથી જીવોને અંધ બનાવી દીધા. પણ ચારિત્ર રાજાના સમાગમથી તે મંત્રને જીતનારો મંત્ર મળ્યો, તેનો જાપ કરીને દેખતા થયેલા જીવો મોહ-મમતાનો સંગ છોડીને આત્મહિત કરીને અક્ષય સુખવાળા મોક્ષને પામ્યા. આ બીનાને ધ્યાનમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ મમતાદિ દોષનો ત્યાગ કરવો, ગુણોનો સંચય કરીને આત્મા રૂપી સુવર્ણને ઉજ્વલ બનાવવું જોઇએ. એમ આ શ્લોકમાંથી લેવા લાયક હિત શિક્ષા મળી શકે છે. ૩૦

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં કોઈ પુરૂષ પોતાનો મરણ કાળ ઘણો નજીક આવ્યો જાણીને કઈ રીતે બહુ ખેદ કરે છે? તે વાત સ્પષ્ટ જણાવે છે—

(शार्दूल विक्रीडित)

३ २ ४ ५ १ ६
कष्टोपार्जितमत्र वित्तमखिलं, द्यूते मया योजितं ।
१० ९ ७ ८ १२ ११
विद्या कष्टतरं गुरोरधिगता, व्यापारिता कुस्तुतौ ॥
१३ १४ १५ १६
पारंपर्यसमागतश्च विनयो, वामेक्षणायां कृतः ।
२२ २३ २१ २४ २० १९ १७ १८
सत्पात्रे किमहं करोमि विवशः, कालेऽद्य नेदीयसि ॥३१॥

વ્હોરાવતા.
પાંચ ભૂષણ જાળવી ભોજ્યાદિને
જ્ઞાનાદિ સાધન મુનિવરોને શ્રાદ્ધ હોંશે આપતા,
દ્રવ્યાદિને સંભારતા ને પાંચ દૂષણ ટાળતા;
વાત્સલ્ય પણ વ્રતી દર્શનીનું પૂર્ણ રંગે સાધતા. ૧
વિદ્યા વિનયથી મેળવેલી શ્રેષ્ઠ પાત્ર વિષે ઠવે,
કાચા ઘડા જેવા કુપાત્રે ના કદી વિદ્યા ઠવે;
બેઉ વિણસે એહથી શુભ પાત્રમાં વિનયી બને,
એમ કરતા સફલ ધનને જ્ઞાન ગુણ ને વિનયને. ૧૬૦

ભૂલનારા મોહથી પણ એમ પસ્તાવો કરે,
જૂગારમાં કષ્ટે લહ્યું ધન મેં ગુમાવ્યું સવિ અરે;
ગુરૂથી લહેલું કષ્ટ વેઠી નાણ સ્વાર્થ પ્રસિદ્ધિને,
પામવાને વાપર્યું કુમંથી મળેલા વિનયને. ૧૬
સ્ત્રી સાધવાને વાપર્યો ધન બોધ વિનય સુપાત્રમાં,
જોડયા નહી આવ્યો નજીક આ કાળ નહિ એ જાણું
સ્વાધીનતા ભાગી હવે સત્પાત્રમાં શું વાપરૂં,
પ્હેલાં નહી ચેત્યો અરે તો એમ પસ્તાવો કરૂં.
દ્યૂતથી દુખિયા થયેલા નૃપ નલાદિક જાણીએ,
કુસ્તુતિથી ભાટ જેવા લોકમાં પંકાઇએ
દુર્ગતિ સ્ત્રીના વિનયથી નિશ્ચયે આ તત્ત્વને
ધારી હૃદયમાં સફલ કરીએ બુદ્ધિથી દ્રવ્યાદિને

અક્ષરાર્થ—ઘણાં દુઃખ વેઠીને મેળવેલું ધન જો

પણ ખરચી નહિં, સદ્ગુરૂની કે દેવની સ્તુતિ પણ કરી નહિ; ને દેવ ગુરૂનો વિનય પણ કર્યો નહિ. હવે મરણને પરવશ એવો હું અત્યારે શું કરી શકું ? અહિં ગ્રન્થકાર કવિનો આશય એ છે કે સમજુ જનોએ સત્પાત્રમાં દાનાદિક જે કાં કરવાનું હોય તે મરણથી ચેતીને પ્રથમ જ કરી લેવું કારણ કે મરણ નજીક આવ્યે કંઈ બની શકતું નથી. ધર્મનાં કાર્ય કાલે કરવાનાં હોય તો આજે અને આજે કરવાનાં હોય તો અત્યારે જ કરી લેવાં જોઇએ. ૩૧

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં કોઇ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ દૈવને શ્રાપ આપતા કોઇ જીવને ઉપદેશ કરે છે કે હે ભવ્ય જીવ ! કર્મને શ્રાપ ન આપતાં દૈવને શ્રાપ આપે છે એ તારી મૂઢતા છે, તે વાત જણાવે છે—

आत्मा यद्विनियोजितो न विनये, नोग्रं तपः प्रापितो ।
न क्षान्त्या समलंकृतः प्रतिकलं सत्येन न प्रीणितः ॥
तत्त्वं निंदसि नैव कर्महतकं, प्राप्ते कृतांतक्षणे ।
दैवायैव ददासि जीव ? नितरां, शापं विमूढोऽसि रे ॥३२

आत्मा=આત્મા (જીવ)
यद्=જે
विनियोजितः=જોડયો
न=નહિ
विनये=વિનયમાં
न=નહિ
उग्रं तपः=ઉગ્ર તપને
प्रापितः=પમાડયો
क्षान्त्या=ક્ષમા વડે
समलंकृतः=શોભાવ્યો

यदि कौतुकं=જો કૌતુક (જોવાનું મન) થતું હોય તો
किं=શું (કામ છે ?)
अपरैः=બીજાં
तैः=તે
इन्द्रजालैः=ઈન્દ્રજાળો વડે
सखे=હે મિત્ર !

કોઇ વૈરાગી કહે નિજ મિત્રને હિત બુદ્ધિથી,
હે મિત્ર ! બીજા ઇંદ્રજાલો દેખવા લાયક નથી;
એ બગાડે દેહ ધનને હું જ દેખાડું તને,
હોય કૌતુક જો તને તો દેખ તેવી જાલને. ૧૬૬

એક પહેલાં હોય બાલક લઈ જુવાની દીપતો.
શીઘ્ર જગમાં તે જણાએ અવસરે ઘરડો થતો;
મરણ પામી કયાં જતો રજ જાણમાં પણ નાવતો,
ભવ્ય જીવ આ જોઈ સ્વપ્ને પણ પ્રમાદી ના
થતો. ૧૬૭

અક્ષરાર્થ:—હે મિત્ર ! ત્હને જો ઇન્દ્ર જાળ જોવાનું કૌતુક હોય તો આ જગતની ઇન્દ્રજાળ જો, કે જેમાં ન્હાનો બાળક હોય તે શીઘ્ર યૌવન સંપદાને પામેલો દેખાય છે, એટલે યુવાન થાય છે. વળી એ જ યુવાન જલદી વૃદ્ધાવસ્થા પામીને સ્પષ્ટ રીતે ઘરડો દેખાય છે. વળી તે ઘરડો થઇને પણ કાળના વશથી પછી કયાં ચાલ્યો જાય છે, તે બિલકુલ જણાતું નથી. આ ઇન્દ્રજાળ છોડીને બીજી ઇન્દ્રજાળોમાં હે મિત્ર! શું જોવાનું છે ? (એટલે બીજી માયા જાળોમાં કંઈ જોવાનું નથી) ૩૩

ફેરફાર દેખાય છે તે પોતાના કર્મને લઈને જ બને છે, એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ ધર્માનુષ્ઠાનની સાધના કરવી, અને કર્મબંધના કારણોથી અલગ રહેવું. જેથી સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય. ૩૩

અવતરણ—હુવે કવિરાજ આ શ્લોકમાં કર્મની વિચિત્ર લીલા સમજાવે છે—

२ ३ १ ५
द्वारं दंतिमदप्रवाहनिवहैर्येषामभूत्पंकिलं ।
११ १२ १३ ८ १० ६ ७
ग्रासाभाववशान्न संचरति यद्रंकोऽपि तेषां पुरः ॥
१६ १९ १८ १७ २१ २० १५
येऽभूवन्विमुखाः स्वकुक्षिभरणे, तेषामकस्मादहो ।
२३ १४ २५ २२ २६ २४ २७ २८
या च श्रीरिह दृश्यतेऽतिविपुला तत्कर्मलीलायितम् ॥३४॥

द्वारं=દરવાજા; દરબાર; બારણું
दंतिमदप्रवाह=હાથીના ઝરતા મદના રેલાઓના
निवहैः=સમૂહ વડે
येषां=જેઓનું (ના, નો)
अभूत्=થતું હતું
पंकिलं=કાદવવાળું
ग्रासाभाववशात्=ખાવાના ધાન્યનો પણ અભાવ હોવાથી; ખાવાને ધાન્યનો કોળીઓ પણ નહિ હોવાથી
न संचरति=જતો નથી
यत्=જે
रंकोऽपि=ગરીબ ભીખારી પણ
तेषां=તેઓની
पुरः=આગળ
ये=જેઓ
अभूवन्=હતા
विमुखाः=વિમુખ, અસમર્થ
स्वकुक्षिभरणे=પોતાનું પેટ ભરવામાં

કર્મ હોવે જો નિકાચિત તો બધાએ અનુભવે,
હાય વોય કર્યે ન ખસતા છૂટકારો ભોગવે. ૧

તીર્થપતિ મુનિ ઇંદ્ર ચક્રી ભૂપ સુખીયા શેઠિયા,
રંક જડ કદરૂપ નોકર તિમ નીરોગી પ્રાણિયા;
રોગવંતા મલ્લ દુર્બલ બુદ્ધિમંતા પ્રાણિયા,
કર્મ રૂપી દોરડાએ સર્વ જીવો તાણિયા. ૧૭

કર્મ ફલને અનુભવે પ્રભુ આદિ મલ્લિ જિનેશ્વરા
પ્રભુ પાસ વીર ભરત નરેસર બાહુબલિ બલ આકરા
બ્રહ્મદત્ત સુભૂમ પાંડવ રામ લક્ષ્મણ રાવણે,
તિમ જરા કુંવરે ત્રિપુષ્ટે પાર્વતીએ ઇશ્વરે. ૧૭

કુલવાલુઆએ નંદિષેણે આર્દ્રકુંવર મહાબલે,
તેમ મલયાસુંદરી શ્રીપાલ માતાએ અરે;
કર્મ વશ સુખ દુઃખ લહ્યા કર્મો કરંતા ચેતીએ,
કર્મ ફલના ભોગ કાલે હર્ષ શોક ના ધારીએ, ૧૭૪

પૂજ્ય જંબૂ વજ્ર સ્વામી શાલિભદ્ર વખાણિએ,
દેવકીના પુત્ર થાવચ્ચા સુદર્શન વંદીએ;
શિવ કુંવર સ્થૂલિભદ્ર ગજ તિમ અવંતી સુકુમાલ એ
અતિમુક્ત મેઘ સનત્કુમારાદિક સુકૃત ઘર
માનીએ. ૧૭૫

ब्रूते=કહે છે
अहंकृति=અહંકારનો
निग्रहं=નિગ્રહ, જય
मृदुतया=નમ્રપણા વડે
पश्चात्=પછી
करिष्यामि=કરીશ
अहं=હું
प्रोद्यत्=ઉગતા
मारविकार=કામદેવના વિકાર
૩૫
कंद=અંકુરાનો
कदनं=વિનાશ
पंचेन्द्रियाणां=પાંચ ઈન્દ્રિયોના
जयात्=વિજયથી
व्यामोह=મોહના
प्रसर=ફેલાવાને
अवरोधनविधि=અટકાવવાનું કાર્ય
सद्ध्यानतो=શ્રેષ્ઠ ધ્યાનથી
लीलया=લીલા માત્રમાં; રમત માત્રમાં, જોત જોતામાં
नो जानाति=જાણતો નથી
हरिष्यति=હરી લેશે, ઉપાડી જશે
इह=અહિં
हतकः=હત્યારો
कालः=કાળ
अन्तराले=વચમાં
किल=નિશ્ચય

અજ્ઞાનથી ને મોહથી સંસારી જન ઇમ બોલતા,
હું પછી જીતીશ મદને શ્રેષ્ઠ ધારી નમ્રતા;
પાંચ જીતી ઇંદ્રિયોને સર્વ કામ વિકારને,
રોકીશ ધ્યાને જોત જોતાં મોહ કેરા વેગને. ૧૮૩

શેખચલ્લીના વિચારો એમ કરતો જાય છે,
ત્યાં અચાનક કાલ તેને ઝટ ઉપાડી જાય છે;
હે જીવ ! તેવું તું કરીશ ના સ્વપર હિતને સાધજે,
સમતા ક્ષમા નિજ ગુણ રમણતા ચિત્તમાં નિત રાખજે. ૧૮૪

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં ઉપર કહેલા શ્લોકના ભાવાર્થ પ્રમાણે વિચારતાં કાળ ખરેખર સર્વને ભક્ષણ કરનારો છે તે વાત કવિ આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

૩ ૨ ૧ ૫ ૪ ૬
सर्वभक्षी कृतान्तोऽयं, सत्यं लोके निगद्यते ।
९ १० ८ ११ ७ १२
रामदेवाद्यो धीराः, सर्वे क्वाप्यन्यथा गताः ॥३८॥

सर्वभक्षी=સર્વને ખાઈ જનારો	रामदेवाद्यः=શ્રીરામચન્દ્ર વગેરે
कृतान्तः=કાળ	धीराः=ધીર પુરૂષો
अयं=આ	सर्वे=સર્વ
सत्यं=એ વાત સાચી છે કે	क्व अपि=ક્યાંય પણ
लोके=લોકમાં, દુનિયામાં	अन्यथा=નહિતર
निगद्यते=કહેવાય છે	गताः=ચાલ્યા ગયા

રામચંદ્રાદિક ગયા ક્યાં? તેહ ખુબ વિચારતા,
સર્વને ખાનાર છે આ કાળ ઇમ સૌ બોલતા;
નિયમથી તે સત્ય છે જન્મેલ મરવાનો ખરો,
હે ભવ્ય જીવો? જેહથી તિમ ના બને તેવું કરો. ૧૮૭

અક્ષરાર્થ:—લોકમાં કહેવાય છે આ કાળ સર્વભક્ષી (સર્વને ખાઈ જનારો છે, એ વાત સત્ય છે, કારણ કે જો એમ ન હોય તો શ્રી રામચંદ્ર વગેરે જેવા મહાધીર પુરૂષો જગતમાંથી ક્યાં અલોપ થઈ ગયા ? (ખરેખર કાળે એ ધીર પુરૂષોનું ભક્ષણ કર્યું). ૩૮

વૈરાગ્યવંત પુરૂષના વિચાર દ્વારા જણાવે છે, તે આ પ્રમાણે-કોઇ વૈરાગ્યવાન પુરૂષ વિચાર કરે છે કે જેમ રાજ્યનો ગુન્હો કરી કેદખાને પડેલો મનુષ્ય રાજ્ય દંડ આપ્યા વિના છૂટો થઈ શકતો નથી, તેમ હું પણ મોહ માયા વિષય સેવન આદિ અનેક ગુન્હા કરી આ સંસાર રૂપી કેદખાનામાં પડયો છું, અને મને બેડીઓ પ્હેરાવી જકડી રાખ્યો છે. માટે ચારિત્ર પાળવા રૂપ રાજ્ય દંડના પૈસા ભર્યા વિના હું કદી પણ આ સંસાર રૂપ કેદખાનામાંથી મુક્ત-છૂટો થઈ શકીશ નહિ. તથા કેદીને રાજાના સિપાઇઓ જેમ મોગર વડે માર મારે છે અને જૂદે જૂદે ઠેકાણે દળવા પથરા ફોડવા ઇત્યાહિ કામ કરવા લઈ જાય છે તેમ મોહ રાજાના મિથ્યાત્વ રૂપી સિપાઇઓ દુઃખમાં પણ સુખની ભ્રમણા ઉપજાવવા રૂપ મોગરાના માર મારી જૂદી જૂદી ગતિઓમાં ચલાવી-લઇ જઈ સંસારની અનેક ઉપાધીઓ રૂપ કાર્ય કરાવે છે. વળી ઘણા મારથી જેમ કેદીને મૂર્ચ્છા આવતાં બેભાન થાય છે તેમ હું પણ ભ્રમણાથી બેભાન થાઉં છું ને મૂર્ચ્છા પામું છું, માટે હવે ચારિત્ર પાલન રૂપ રાજ્ય દંડ આપ્યા વિના મારી મુક્તિ જ નથી એમ વિચારી સદ્‌વૃત્ત-ચારિત્ર પાલન કરી તે પુરૂષ મુક્ત થાય છે તેમ હે ભવ્ય જીવો ! તમે પણ ચારિત્ર પાલન કરી આ સંસારથી મુક્ત થાઓ. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૭૯

અવતરણઃ—કોઇ વૈરાગ્યવાન પુરૂષ મહા મુશીબતે મેળવેલ આ મનુષ્ય દેહ રૂપી રત્ન ફોગટ ગુમાવી દીધું એ પ્રમાણે પસ્તાવો કરે છે. તે બીના ગ્રંથકાર આ શ્લોકમાં [illegible]ાવે છે—

६ ३ २ ५ ४ १
दुष्प्रापं मकराकरे करतलाद्रत्नं निमग्नं यथा ।
९ ८ ७ १३ १० ११ १५ १४ १२
संसारेऽत्र तथा नरत्वमथ तत्प्राप्तं मया निर्मलम् ॥
१६ २० १९ १८ १७ २५ २१ २२ २४
भ्रातः ! पश्य विमूढतां मम हहा, नीतं यदेतन्मुधा ।
२३
कामक्रोधकुबोधमत्सरकुधीमायामहामोहतः ॥५०॥

दुष्प्रापं=દુઃખે મેળવાય એવું	निर्मलं=નિર્મળ, ચોખ્ખું
मकराकरे=સમુદ્રમાં	भ्रातः=હે ભાઈ !
करतलात्=હાથમાંથી	पश्य=દેખ, જો
रत्नं=રત્ન	विमूढतां=મૂર્ખતા, મૂઢતા
निमग्नं=ડૂબી જાય	मम=મારી
यथा=જેમ	हहा=ખેદનો શબ્દ છે
संसारे=સંસારમાં	नीतं=ગુમાવ્યું
अत्र=આ, અહિં	यदेतत्=જે આ,
तथा=તેમ	मुधा=ફોકટ
नरत्वं=મનુષ્યપણું	कामक्रोधकुबोध=કામ ક્રોધ અજ્ઞાન
अथ=હવે	
तत्=તે	मत्सरकुधी=દ્વેષ, ખોટી બુદ્ધિ
प्राप्तं=મેળવ્યું	माया=કપટ, પ્રપંચ
मया=મેં	महामोहतः=મોટા મોહથી

દરિયે સરેલું સાગરે જિમ રત્ન દુર્લભ નિર્મળું,
નરપણું તિમ આ ભવે પુણ્યોદયે મેં મેળવ્યું;
હે ભાઈ! મારી મૂઢતા જો કામ ક્રોધ કુબોધથી,
એળે ગયું મુજ તેહ મદ કુવિચાર મોહ ક્રોધથી. ૨૯૨

ઇન્દ્રિય સુખોને અસાર સમજી પોતાનો મનુષ્ય ભવ ફોકટ ન ગુમાવે. માટે હે જીવ! તું પણ વિવેકી થઈ ઇન્દ્રિયના વિષયો છોડી મનુષ્ય ભવ સફળ કર. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૪૦

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં આ અમૂલ્ય માનવ દેહથી હલકું કામ કરનાર સંસારી જીવ કેવો ખેદ કરે છે? તે જણાવે છે—

येनेह क्षणभंगुरेण वपुषा, क्लिन्नेन सर्वात्मना ।
सद्व्यापारनियोजितेन परमं निर्वाणमप्याप्यते ॥
प्रीतिस्तेन हहा सखे ! प्रियतमा वक्त्रेन्दुरागोद्भवा ।
क्रीता स्वल्पसुखाय मूढमनसा कोटचा मया काकिणी ॥१४॥

येन=જેના વડે
इह=અહિં, આ લોકમાં
क्षणभंगुरेण=ક્ષણવિનાશી; સમયે સમયે વિનાશ પામનારા
वपुषा=શરીર વડે
क्लिन्नेन=મલિન (એવા શરીર વડે)
सर्वात्मना=સર્વ પ્રકારે
सद्व्यापार=ઉત્તમ વ્યપાર, ધર્મયોગ, ધર્મક્રિયામાં
नियोजितेन=જોડેલા
परमं=પરમ, ઉત્કૃષ્ટ
निर्वाणं=નિર્વાણ, મોક્ષસુખ
अपि=પણ
आप्यते=પમાય
प्रीतिः=પ્રીતિ, પ્રેમ
तेन=તે શરીર વડે
हहा=ખેદવાચક શબ્દ છે, અરે
सखे=હે મિત્ર !
प्रियतमा=સ્ત્રીના
वक्त्रेन्दु=મુખરૂપી ચન્દ્રના

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્લોકમાં કવિએ કિંમતી શરીરનો લોકો દુરૂપયોગ કરી દુઃખ મેળવે છે તે બીના સ્પષ્ટ કરીને સમજાવી છે, કારણ કે આ મનુષ્ય દેહ વડે સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનાં ધર્માનુષ્ઠાનો કરવામાં આવે તો એ જ સાત ધાતુઓનો બનેલો અને દુર્ગંધમય પણ આ મનુષ્ય દેહ (ઔદારિક શરીર) મોક્ષને પણ આપનારો થાય છે, કારણ કે આ દેહ વડે ભૂતકાળમાં અનન્ત ભવ્યાત્માઓએ પરમ નિર્વાણ સુખ સાધ્યું છે, અને વર્તમાન કાળમાં પણ ઘણાં ચારિત્રધારી મુનિ મહાત્માઓ પાંચ મહાવિદેહમાં આ દેહ વડે મોક્ષ સુખ મેળવે છે અને પાંચ ભરત પાંચ ઐરવત એ ક્ષેત્રમાં મોક્ષ સુખ હાલ જો કે નથી મેળવતા તો પણ વૈમાનિક દેવ રૂપી સદ્ગતિ તો અવશ્ય મેળવે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ (અહીં પણ) અનંત આત્માઓ આ મનુષ્ય દેહને ધર્મમાં જોડી મોક્ષ સુખને પામશે. આવા મોક્ષ સુખને પણ આપનારા મનુષ્ય દેહની જે મોહમૂઢ આત્માઓ ખરી કિંમત અથવા ખરો સદુપયોગ સમજતા નથી તેઓ તો ફક્ત પાંચ ઇન્દ્રિયોના રતિભર (બહુ જ થોડા) વિષય સુખમાં જ આ દેહનો દુરૂપયોગ કરે છે, માટે જ કોઈ વૈરાગ્યવંત ભવ્ય જીવ પોતાના મિત્રને પોતાની મોહાંધતાને માટે પસ્તાવો કરતાં કહે છે કે–હે મિત્ર! મારી કેટલી મુર્ખાઇ? કે આ શરીર સર્વ રીતે જો કે મલિનતા વાળું છે, કારણ કે મૂત્ર વિષ્ટા ચરબી રૂધિર આદિ અપવિત્ર પદાર્થોથી જ ભરપૂર છે, છતાં જો આ શરીરને મેં ધર્માનુષ્ઠાનોમાં જોડયું હોત એટલે શરીર વડે તીર્થયાત્રાઓ કરી હોત, દેવપૂજા ગુરૂપૂજા કરી

અક્ષરાર્થ—અરે મિત્ર ! મારા હૃદયમાં ફેલાતા વેગવંત કામદેવને શાન્ત કરવા માટે મેં બ્રહ્મચર્ય ન પાળ્યું, એટલે અબ્રહ્મચર્ય સેવ્યું તથા લોભનો નાશ કરવાને માટે મારો ધન વિગેરે વૈભવ ઉત્તમ સુપાત્ર દાનમાં હર્ષ પૂર્વક ન આપ્યો, તથા મોહનો નાશ કરવાને સદ્‌ગુરૂની વાણી વડે (સદ્‌ગુરૂનાં વચન સાંભળી) તત્ત્વ અંગીકાર ન કર્યું, તેથી દુઃખે પામવા યોગ્ય આ મનુષ્ય ભવને નષ્ટ બુદ્ધિવાળો હું હારી ગયો, એ ઘણા ખેદની વાત છે. ૪૩

સ્પષ્ટાર્થ—હૃદયમાં કામદેવનો વેગ ફેલાતો હોય તો તેની શાન્તિનો એક જ ઉપાય છે કે સ્ત્રીથી અલગ થઈ-રહી બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો અભ્યાસ રાખવો. માદક પદાર્થો ખાવા નહિં. સદ્‌ગુરૂના સંસર્ગમાં રહેવું, બ્રહ્મચર્ય પાળ-વાનો અભ્યાસ રાખવો, બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ પાળવી, એથી કામદેવનો વેગ ઘટતાં ઘટતાં ઓછે થઇ જાય છે.

તથા લોભને નાશ કરવાનો ઉપાય એ છે કે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા ધન વગેરેમાંથી શક્તિ મુજબ સત્પાત્રમાં દાન આપવું એટલે મુનિ મહાત્માઓને આહાર આદિ જરૂરી વસ્તુઓ હર્ષથી આપવી, ઠાઠ પૂર્વક દેવ પૂજા તીર્થયાત્રા સ્વધર્મીની ભક્તિ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ગુરૂ પૂજા ઇત્યાદિ કરવાં, અને એ રીતે મળેલા ધનનો સદુપયોગ કરવો.

અને મોહને નાશ કરવાનો ઉપાય એ છે કે સદ્‌ગુરૂ પાસેથી શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરી મોહનું સ્વરૂપ વિચારવું, પરિગ્રહ જેમ બને તેમ ઓછો કરવો.

નષ્ટ બુદ્ધિવાળા મેં બહુ અપરાધ કર્યા છે તેથી ખરેખર આ ચિંતામણિ રત્ન સરખા અતિ દુર્લભ મનુષ્ય ભવને હું એક વાર નહિં પણ હજાર વાર હારી ગયો હારી ગયો. આ શ્લોકનો સાર એ છે કે કામનો વેગ ઘટાડવાને બ્રહ્મચર્ય પાળવું. લોભને ઘટાડવા માટે દાન દેવું, અને મોહને ઘટાડવા માટે શાસ્ત્ર સાંભળવાં. ૪૩

અવતરણ—સંસારનું સુખ ક્ષણ વિનાશી છે. શરીર રોગી છે, અને મરણ નજીક છે એમ જાણવા છતાં પણ પાપમાંથી પ્રીતિ ઓછી થતી નથી તે બાબત કોઇ વૈરાગ્યવંત આત્મા પશ્ચાત્તાપ કરે છે તે પશ્ચાત્તાપ આ ગાથામાં દર્શાવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

सौख्यं मित्रकलत्रपुत्रविभवभ्रंशादिभिर्भंगुरं ।
कासश्वासभगंदरादिभिरिदं व्याप्तं वपुर्व्याधिभिः ॥
भ्रातस्तूर्णमुपैति संनिधिमसौ कालः करालाननः
कष्टं किं करवाण्यहं तदपि यच्चितस्य पापे रतिः ॥५४॥

सौख्यं=સુખ
मित्र=દોસ્ત
कलत्र=સ્ત્રી
पुत्र=દીકરો
विभव=વૈભવના
...दि... —ાશ આદિ વડે
भंगुरं=વિનાશી
कास=ખાંસી, દમ
श्वास=શ્વાસ રોગ
भगंदरादिभिः=ભગંદર વગેરે વડે
व्याप्तं=ભરેલું
वपुः=શરીર

જન્મો કર્યાં જ્યાં ના ઘણાં એવો પ્રદેશ કયો અહીં,
હે જીવ! ઉત્તર એહનો શો? ગુરૂ કહે તે છે નહીં;
તોએ તને કિમ ચિત્તમાં વૈરાગ્ય રજ હોતો નથી,
ખેદ કેરી વાત એ તિમ પાપ રતિ તજતો નથી. ૨૦૦

રાગ બંધન દ્વેષ બંધન બેઉ બંધન વિરહથી,
ભવ ભ્રમણ દૂરે ટલે ગુરૂ વચન કેરા શ્રવણથી;
સત્સંગથી સુનિમિત્તથી રાગાદિ ઝટ દૂરે ટળે,
પ્રબલ પુણ્ય તણા ઉદયથી સાધના આવી મળે. ૨૦૧

અક્ષરાર્થ—હે જીવ! આ દુઃખદાયક સંસારમાં પૃથ્વી-કાય આદિ વિચિત્ર અનેક ગતિઓમાં આવા પ્રકારના ભ્રમણ વડે (ભમવાથી) જગતમાં એવો કોઈ પણ આકાશ પ્રદેશ બાકી રાખ્યો છે? કે જે પ્રદેશમાં તું અનેક વાર જન્મ મરણ નહિં પામ્યો હોય. [એટલે પૃથ્વી કાયાદિ વિચિત્ર ગતિઓમાં ભમીને તેં આકાશના એક એક (દરેક) પ્રદેશમાં અનેક વાર જન્મ મરણ કર્યાં] તો હજી સુધી તારા હૃદયમાં આ બાબતનો ખેદ નથી થતો કે જેથી નિરન્તર પાપ કાર્યોમાં હજી આનંદ પામ્યા કરે છે. ૪૫

સ્પષ્ટાર્થ—સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય અપકાય અગ્નિકાય વાયુ-કાય અને સાધારણ વનસ્પતિ (નિગોદ) એ પાંચ સૂક્ષ્મ સ્થાવર જીવો ચૌદરાજ પ્રમાણ લોકાકાશમાં સર્વત્ર છે ને તેમાં મારો જીવ દરેક સ્થાને અનંત અનંત વાર ઉપજ્યો છે, તેમજ બાદર પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાવરોમાં દ્વીન્દ્રિયાદિ ત્રસોમાં

જેથી આ શ્લોકનો સાર એ છે કે જીવે હવે સંસાર ઉપરથી ધીરે ધીરે રાગ ઉતારવો જોઈએ ને ફરી ફરી એવાં જન્મ મરણ ન થાય માટે નિર્મલ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રના માર્ગ આરાધન કરવું જોઈએ. ૪૫

અવતરણ—આ શ્લોકમાં ગ્રન્થકર્તા ચિત્તને આ અને ભમતા સાંઢની જેવું જણાવે છે તે આ પ્રમાણે-

नो स्कंधेन समुन्नतेन धरसे चारित्रगन्त्रया धुरं ॥
पृष्ठेनोपचितेन नैव वहसे, प्रोच्चैरहिंसाभरम् ॥
मिथ्यात्वं निरयं पदाहतिवशाद्भो गाहसे त्वं यत-
श्चेतस्तद्गतशंकसांकवृषवन्निंद्यं परिभ्राम्यसि ॥४६॥

नो=નથી
स्कंधेन=ખંધ વડે
समुन्नतेन=અતિ ઉન્નત, ઘણા પુષ્ટ ને ઉંચા
धरसे=ધારણ કરતો
चारित्रगन्त्रयाः=ચારિત્રરૂપી ગાડીની—ગાડાની
धुरं=ધુરાને, ધોંસરાને
पृष्ठेन=પીઠ વડે
उपचिते=પુષ્ટ, વધેલી
वहसे=વહન કરતો, ઉપાડતો
प्रोच्चैः=અતિશય
अहिंसाभरं=અહિંસાના ભારને
मिथ्यात्वं=મિથ્યાત્વ રૂપી
निरयं=નરકમાં ખાડામાં
पदाहतिवशात्=પગના આઘાતના વશથી, લાત મારવાના (સ્ખલનવાળા ચરણથી
भो=હે મનરૂપી સાંઢ
गाहसे-પડે છે
त्व-તું

१५ १६ १३ १२ १४ १० ११
नोपात्तं किमपि प्रमादवशतस्तत्त्वं त्वया मुक्तये ।
१ २ १७ १८ १९ २०
रे जीवात्र ततोऽतिदुःखविषमे संसारचक्रे भ्रमः ॥२७॥

प्राप्ते=પામ્યો છતે
सत्कुलजन्म=ઉત્તમ કુળમાં જન્મ
मानवभवे=મનુષ્ય ભવમાં
निर्दोष=નિર્મળ
रत्नोपमे=રત્ન સરખો
नीरोगादि=આરોગ્ય વિગેરે
समस्त=સર્વ
वस्तु=વસ્તુઓનો
निचये=સમૂહવાળા
पुण्येन=પુણ્યથી
लब्धे सति=પામ્યાં છતા
न=ન
उपात्तं=ગ્રહણ કર્યું
किमपि=કંઈ પણ
प्रमादवशतः=પ્રમાદના વશથી
तत्त्वं=તત્વ, સાર
त्वया=તેં
मुक्तये=મુક્તિને માટે
रे जीव=હે જીવ !
अत्र=અહિં
ततः=તે કારણથી
अतिदुःखविषमे=અતિશય દુઃખવડે ભયંકર
संसारचक्रे=સંસાર ચક્રમાં
भ्रमः=ભ્રમણ

જેહમાં આરોગ્ય આદિક ચીજ ઉત્તમ છે રહી,
જન્મ સુકુલે તેહ નરભવ પુણ્યના ઉદયે અહીં;
હે જીવ? પામ્યો તું છતાં શિવકાજ તત્ત્વ ન પામિયો,
દુઃખથી ભર્યા ભવચક્રમાં તેથીજ તું રખડી રહ્યો.
હું કોણ? મારા ચીજ કઈ? શુદ્ધાત્મદ્રવ્યસ્વરૂપ હું
નિજ ગુણો છે માહરા તિમ ના વિભાવ સ્વરૂપ [illegible]
એહ તત્ત્વ વિચારતાં ને સાધતાં ધર્મિ જનો;
મુક્તિ પામ્યા પામશે જ્યાં આત્મ રંગ રહ્યો ઘણો

વ્યાપારાદિકમાં તથા ઇન્દ્રિયોના વિષયને પોષનારા પરિગ્રહો
ભેગા કરવામાં જ રાત દિવસ રચ્યો પચ્યો રહ્યો, તે કારણથી
જે મનુષ્ય ભવ મુક્તિનું સાધન થવો જોઇએ, જન્મ જરા
મરણનો નાશ કરનાર થવો જોઇએ, અનન્ત સુખ આપના
થવો જોઇએ તેને બદલે અતિશય દુઃખ આપનારો થ
નરકાદિ દુર્ગતિ આપનારો થયો અને પરિણામે દુઃખ
સંસાર ચક્રમાં ભમાવનાર થયો. અહો ! કેટલી અજ્ઞાનતા
કે જે શસ્ત્ર શત્રુનો નાશ કરનારૂં છે તે જ શસ્ત્રનો આવડત
વિના દુરૂપયોગ કરવાથી પોતાનો જ શિરચ્છેદ કરનારૂં થયું.
માટે હે જીવ ! આવો નિર્મળ રત્ન સરખો અને સર્વ સામગ્રી-
વાળો મનુષ્ય ભવ પામીને તું પ્રમાદમાં પડીશ નહિં, પરન્તુ
પ્રમાદને દૂર કરી જ્ઞાન દર્શનાદિક તત્ત્વોની આરા-
ધના કર કે જેથી આ સંસાર ચક્રમાં અથવા ચોરાસી લા
યોનિઓમાં ભ્રમણ કરવાનું મટી જાય, અને સિદ્ધિના સુ
મળે. એજ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૪૭

અવતરણ—હવે કવિ–ક્રોધ આદિ ૪ કષાયોથી આ
મનુષ્ય ભવ રૂપી કલ્પવૃક્ષનું ફળ હારી જવાય છે તે વાત
આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

५ ७ ८ १२ ११ ९ १०
६
क्रोधो न्यक्कृति भाजनं न विहतो, नीतो न मानक्षयं ॥
१३ १४ १५ २ १७ १६ १८ १९
माया नैव हता हताश नितरां, लोभो न संक्षोभितः

એહથી નરભવ સુરદ્રુમ ફલ સકલ હારી ગયો,
હજુ સુધર તું ચિત્ત ! જલ્દી વખત વીતી ક્યાં ગયો;
ચારે કપાયો દુર્ગતિના દુઃખદાયક જાણીએ,
પુણ્યથી જિન ધર્મ પામી હર્ષથી આરાધીએ. ૨૦૭

અક્ષરાર્થ—અતિશય તીવ્ર (ઘણી ચપલ) અને કપટ બુદ્ધિને વશ થયેલા હે હૃદય ! તેં તિરસ્કાર કરવા યોગ્ય એવા ક્રોધને હણ્યો નહિં, માનનો નાશ કર્યો નહિં, હે હણાયલી આશાવાળા (હે નિરાશ થયેલા) હૃદય ! ત્હેં માયા પ્રપંચનો પણ નાશ ન કર્યો તેમજ લોભનો ક્ષુબ્ધ ન કર્યો (એટલે લોભને પણ ગભરાવીને બહાર કાઢ્યો નહિં તેથી ખરેખર હે હૃદય ! હું માનું છું કે-ત્હેં મનુષ્ય ભવની લક્ષ્મી રૂપ કલ્પવૃક્ષનું હાથમાં આવેલું ઉત્તમ ફળ શીઘ્ર ગુમાવી દીધું એ ત્હારી કેટલી મૂર્ખાઇ ! ૪૮

સ્પષ્ટાર્થ—કલ્પવૃક્ષ મનુષ્યોને ઇચ્છિત પદાર્થ આપે છે, તે કલ્પવૃક્ષો ઉત્તમ યુગલભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાં વસતા યુગલિક મનુષ્યોને અને યુગલિક તિર્યંચોને ઉત્તમ પ્રકારનાં ખાન પાન વાજીંત્ર વાસણ પુષ્પ વસ્ત્ર આદિ વૈભવો આપે છે અને જરૂરિઆતો પૂરી પાડે છે, તેમ આ મનુષ્ય ભવ પણ કલ્પવૃક્ષ સરખો છે, કારણ કે તે દેવલોકના સુખ અને મનુષ્યનાં સુખ રૂપ ઇચ્છિત પદાર્થો આપે છે, તેમજ ઉત્તમ દેવ ગુરૂ ધર્મ અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની ઉત્તમ સામગ્રીઓને પણ એ જ મનુષ્ય ભવ આપે છે, અને એવો મનુષ્ય ભવ ૧૫ કર્મભૂમિમાં જ છે, માટે હે હૃદય ! હે મન ! હે જીવ !

वाल्ये=बाळ अवस्थामां
मोह=मोह-अज्ञानता
महांधकार=मोटा अंधकार वडे
गहने=गहन, दुःखदायी, भयंकर
मग्नेन=मग्न, लीन
मुढात्मना=मूढ एवा
तारुण्ये=तरुणावस्थामां, युवावस्थामां
तरुणी=स्त्रीओ
समाहृत=हरण करेल, आधीन करेल
हृदा=मन वाळा
भोगैकसंग=विषय भोगना ज अतिशय रागनी
इच्छुना=इच्छावाळा
वृद्धत्वेऽपि=वृद्धावस्थामां
जराभिभूत=वृद्धपणा वडे पराभव पामेली
करणग्रामेण=इन्द्रियोना समूह वाळा
निःशक्तिना=शक्ति रहित (
मानुष्यं=मनुष्यपणुं
किल=खरेखर
दैवतः=दैवयोगे
कथमपि=कोइ पण रीते
प्राप्तं=पाम्यो, पामेलुं
हतं=नाश पमाड्युं
हा=अरे, अहो
मया=में

वृद्ध जन न करी शके घडपण तणा दोषे करं
धर्म साधन लेश पण त्यांरे करे ते फरी फं
एम पश्चात्ताप रे रे जीव! तने बहु पुण्य
जे मळ्युं मानुष्य ते फोगट गुमाव्युं मूलथी २०

बाल्य वय अज्ञान मोहे तिम पराधीनता वशे,
भर जुवानी नार केरा प्रेम भोग तणा वशे;
शकितहीन पणेज घडपण एम उंमर त्रण गइ,
[साधन एकमां पण ना कर्युं तक वही गइ. २०

બાળક્રીડા કરવામાં જ બાલ્યાવસ્થા ગુમાવી. ત્યાર બાદ નિશાળે બેસી કંઈક ભણી ગણી તૈયાર થયો અને યુવાવસ્થા આવી ત્યારે તે ભણતરનો ઉપયોગ વ્યાપારનાં નામા ઠામામાં ને હિસાબ કિતાબમાં બીજાઓને કેમ છેતરવા અને કઈ રીતે કોઈનું ધન દેખતી આંખે ધૂળ નાખ્યાની માફક હિસાબ વિગેરેમાં ગુંચવી પડાવી લેવું વિગેરે પાપ કરવામાં યુવાવસ્થા ગુમાવી, તે ઉપરાંત સારાં ખાનપાન ખાઈ શરીર પુષ્ટ બનાવી મોજ મજાહ અને સ્ત્રીઓના વિલાસમાં આસક્ત થયો, વળી જુવાનીના તોરમાં ને તોરમાં દેવ ગુરૂ ધર્મને ઓળખવાની દરકાર પણ ન કરી એટલું જ નહિં પણ દેવ ગુરૂ ધર્મને એક જાતનું ધતિંગ માનતો, ગુરૂનું વચન સાંભળતો નહિં, અને જગતમાં સ્ત્રીના પ્રેમ સિવાય બીજી કોઈ ઉત્તમ વસ્તુ નથી પૂજ્ય પુરૂષોનો સર્વથા અનાદર કરતો, આ બે રીતે મેં યુવાવસ્થા પણ ફોગટ ગુમાવી. ત્યાર બાદ જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા આવી ત્યારે ઇન્દ્રિયોનાં બળ અને શરીર બળ ઢીલાં થઈ ગયાં, કામકાજ કરવામાં જુવાનીના જેવો ઉત્સાહ રહ્યો નહિં, નસો દેખાવા માંડી, હાડકાં ખખડવા માંડયા, દાંત એક પછી એક પડવા લાગ્યા, વાળ સફેદ થવા લાગ્યા, અને શરીરની સર્વ શોભા ધીરે ધીરે ઘટવા લાગી, સગાંવ્હાલાંને છોકરાંને અને વહુઓને પણ અળખામણો થયો. અને કૂતરાની માફક મારી હાડ છેડ થવા લાગી, એવી નિર્બળ અને મલિન અવસ્થામાં સંયમ ધર્મનું આરાધન પણ કેમ બને ? કારણ કે ધર્મ આરાધન માટે ખરી ઉપયોગી તો જુવાન અવસ્થા જ છે. તે તો સ્ત્રીની આસક્તિમાં ને ધન ભેગું કરવામાં

वंचयसे=ઠગે છે
विलुंपसि=લોપે છે, લગે છે
निजं=પોતાના ખોલેલા
वाक्यक्रमं=વચનક્રમ, વચન મર્યાદાને
मुंचसि=છોડે છે, ભંગ કરે છે
तद्वित्तं=તેજ ધન
यदि=જો
दृश्यते=દેખાય
स्थिरतया=સ્થિરપણે, કાયમ, અવિનાશી
कस्यापि=કોઈનું
पृथ्वीतले=પૃથ્વીમાં, જગતમાં, દુનિયામાં
रे रे=હે હે
चंचलचित्त=ચપળ મન!
वित्तहतकात्=હત્યારા ધનથ
व्यावर्ततां=પાછા વળવું
नो=નહિં
तदा=તો, ત્યારે

જે દ્રવ્ય કાજ મુસાફરી સાયર તણી તું નિત કરે,
ઘોર જંગલમાંહી પેસે વળી સગાંને છેતરે;
બોલ્યો ફરે તે દ્રવ્ય જો દેખાય સ્થિર પૃથ્વીતલે,
કોઈની પણ પાસ તો તજ રાગ ધનનો ના ભલે. :

પણ અથિર તે તિણ કરીશ ના મોહ ધનનો ધર્મમા,
ઉપયોગ કરજે સાત ક્ષેત્રો તિણ કહ્યા જિન શાસ્ત્રમાં;
ભાવના ગ્રંથે કહ્યું વિસ્તારથી મેં તેહથી,
બીના કહી બહુ ટૂંકમાં ચાલુ પ્રસંગ વિશેષથી. ૨૧૩

અક્ષરાર્થ—હે ચંચળ ચિત્ત! જે ધન કમાવાને માટે તું દરિયો ઓળંગે છે, ભયંકર જંગલોમાં પ્રવેશ કરે છે, મિત્રને ઠગે છે, સ્વજન વર્ગનો નાશ કરે છે, વચન બોલીને ફરી જાય છે, એજ ધન આ જગતમાં જો તું કોઈની પાસે

ચારો આચરે છે અને ન ખેડવા યોગ્ય ભયંકર સાહસો ખેડે છે, પણ આ ધન પૃથ્વીમાં કોઇની પાસે સ્થિર રહ્યું નથી રહેવાનું નથી ને રહેશે નહિં. તેથી એવા અસ્થિર ધન માટે એવાં જીંદગીના જોખમે મોટાં સાહસ ખેડવાં તે યોગ્ય નથી. હા, જો ધન દુનિયામાં કોઈ પણ રાજા મહારાજા દેવ દાનવ કે ઇન્દ્રની પાસે સ્થિર રહેલું છે રહે છે ને રહેશે એમ જો જાણતો હોય તો જરૂર એ ધન કમાવા માટે તું પાછી પાની કરીશ નહિં, પરન્તુ તેમ બનતું નથી. તેથી તું જો ધનને અસ્થિર જાણતો હોય તો ધનને માટે તેવાં સાહસો અને અનાચાર કરતાં પહેલાં જરૂર અટકી જજે એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૫૦

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં હરિણ જેમ ઘોર અટવીમાં દોડે છે તેમ મન પણ આ સંસાર રૂપી અટવીમાં ક્યાં ક્યાં કઇ રીતે દોડે છે? તે વાત જણાવે છે—

११ १० १२ १३
अज्ञानाद्रितटे क्वचित्क्वचिदपि, प्रद्युम्नगर्तान्तरे ।
१५ १४ १७ १६ १८
मायागुल्मतले क्वचित्क्वचिदहो निंदानदीसंकटे ॥
३ ८
मोहव्याघ्रभयातुरं हरिणवत्संसारघोराटवी ।
७ ९ १ ६ २ ४ ५
मध्ये धावति पश्य सत्वरतरं कष्टं मदीयं मनः ॥५१॥

अज्ञान=અજ્ઞાન રૂપી	क्वचित्=કોઈ વાર
अद्रि=પર્વતના	प्रद्युम्न=કામદેવ રૂપી
तटे=તટ ઉપર, શિખરના છેડે	गर्त्तान्तरे=ખાડામાં

ઉત્પત્તિ જેમ પર્વતના ખીણ વિગેરે પ્રદેશોમાંથી થાય છે તેમ નિંદાની ઉત્પત્તિ મનના દુરાશય રૂપી પર્વતની ખીણમાંથી થાય છે. અહીં ખરૂં રહસ્ય એ છે કે મનની આવી ચપળતાને ધ્યાનમાં લઈને ભવ્ય જીવોએ પ્રભુ દેવની મૂર્તિ સામાયિક પૌષધ વિગેરે સારા આલંબન રૂપી સોયમાં મન રૂપી દોરો પરોવી દેવો. એટલે સારા નિમિત્તોમાં મનને જોડી દેવું, જેથી મન નવરૂં પડે જ નહિ. જો નવરૂં પડે તો ખરાબ વિચાર કરે અને પરિણામે ખરાબ રસ્તે દોરાય. મનને મજબૂત રાખવાને માટે શીલવૃત્તિ અને સત્પુરૂષોનો સમાગમ તથા વૈરાગ્ય ભાવને પમાડનાર ગ્રંથોનું વાંચન વિગેરે સાધનોની જરૂર સેવના કરવી જોઈએ. ૫૧

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જો સંસાર સમુદ્રથી તરવું હોય તો જીવે સદ્બોધ રૂપી વહાણમાં જ બેસવું. તે વાત જણાવે છે—

सच्चारित्रपवित्रदारुरचितं, शीलध्वजालंकृतं ।
गुर्वाज्ञागुणगुंफनाद्दढतरं, सद्बोधपोतं श्रितः ।
मोहग्राहभयंकरं तर महासंसारवारांनिधिं ।
यावन्न प्रतिभिद्यते स्तनतटाघातैः कुरंगीदृशाम् ॥५२॥

सच्चारित्र=ઉત્તમ ચારિત્ર રૂપી	शीलध्वज=બ્રહ્મચર્ય રૂપી ધ્વજવડે
पवित्रदारु=પવિત્ર લાકડા વડે	अलंकृतं=શણગારેલા
रचितं=રચેલા, બનાવેલા	गुर्वाज्ञा=ગુરૂની આજ્ઞા રૂપી

નહિં છતાં જો કોઈ માણુસ તેમ કરવા ઇચ્છે તો જેમ તેની મૂર્ખાઈ ગણાય, તેમજ બે લાખ જોજન વિસ્તારવાળા અને છ લાખ યોજનથી અધિક યોજન પ્રમાણ ઘેરાવાવાળા ખારા લવણ સમુદ્રને મધના એક જ ટીપા માત્રથી કદી મીઠો થાય જ નહિં, છતાં કોઈ માણસ મધના એક ટીપાથી મીઠો કરવા ઇચ્છે તો તેની જેમ મૂર્ખાઈ ગણાય તેમ દુર્જનને સદુપદેશ આપી સજ્જન બનાવવાની ઇચ્છા રાખવી તે પણ મૂર્ખાઈ છે. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે જગતમાં અગ્નિ જેમ સેંકડો ઉપાયે શીતલ ગુણવાળો ન થાય તેમ દુર્જન પુરૂષ સ્વભાવે જ દુર્જન હોવાથી ઘણાં ઉપદેશથી પણ સજ્જન થાય જ નહિં. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે અહીં જણાવેલા ત્રણ કાર્યો કરનાર પુરૂષ જેમ મૂર્ખ કહેવાય, તેવી રીતે ઉપદેશ દઈને દુર્જનને સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરનાર પુરૂષ પણ જરૂર મૂર્ખ ગણાય. જેવી રીતે કાગડાને ઘણો સાબુ લગાવીને ધોઇએ તો પણ તે સફેદ થાય જ નહિં. અને લસણ વિગેરે દુર્ગંધ મય પદાર્થોને સારા સુગંધમય બનાવવાને ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીએ તો પણ તે સુગંધમય બને જ નહિ, તેવી રીતે દુર્જન પણ સુધરી શકે જ નહિ. આ બાબતમાં રાજા શ્રેણિક અને કપિલા દાસી તથા કાલસૌકરિક કસાઇની બીના જાણવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—સાંસારિક સગાઈની અપેક્ષાએ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના રાજા શ્રેણિક બનેવી થાય. કારણ કે ત્રિશલા માતા અને ચેડા રાજા બંને સગા ભાઈ બેન થાય અને ચેડા રાજાની પુત્રીને રાજા શ્રેણિક પરણ્યા હતા. એક વખત પ્રભુ દેવની દેશના સાંભળ્યા

કર્મનો નાશ ન થાય, ત્યાં સુધી બીજા કર્મોનો નાશ થઈ શકતો નથી. કારણ કે જેમ મસ્તકના તાળવામાં (બ્રહ્મેન્દ્રમાં) ઘા લાગવાથી પ્રાણનો વિયોગ (મરણ) થાય છે, તેવી રીતે મોહનીયનો નાશ કરવાથી બાકીના તમામ કર્મોનો નાશ કરી શકાય છે. માટે જ સર્વ કર્મ પ્રકૃતિઓ રૂપી લશ્કરના સેનાધિપતિના જેવું તે (મોહનીય કર્મ) કર્મ છે એમ ખૂશીથી કહી શકાય. જ્યારે જીવ બળીઓ થાય ત્યારે જ તે મોહને હઠાવી શકે છે. સારા આલંબનના પ્રતાપે ભોગ-તૃષ્ણાને દૂર કરનારા ભવ્ય જીવો જ આત્મિક વીર્યોલ્લાસને વધારી બળીયા થઈ શકે છે. અનંત શક્તિના માલિક છતાં અત્યારે આ સંસારી જીવો જે રાંકડા જેવા બની ગયા છે, તેમાં મૂલ કારણ ભોગ તૃષ્ણા જ છે. આ મુદ્દા તરફ લક્ષ્ય રાખીને એક વૈરાગી આત્મા અથવા ગ્રંથકાર કવિ પોતે કેવી નિર્મલ ભાવના ભાવે છે, તે બીના આ શ્લોકમાં જણાવી છે. આ વિચારોને વર્તનમાં મૂકવાથી મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ જરૂર મલી શકે છે. ૫૫

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં પ્રાણને ચપળ જાણીને દાન શીલ તપ અને વૈરાગ્ય ગુણની સેવના કરવી, તે જ મહાકલ્યાણકારી છે, એ બીના જણાવે છે—

૧૪ ૧૩ ૧૫ ૧૬ ૧૮ ૧૭

आहारैर्मधुरैर्मनोहरवरैर्हारैर्विहारैर्वरैः ।

૨૦ ૧૯ ૨૨ ૨૧ ૨૩

केयूरैर्मणिरत्नचारुशिखरैर्दारैरुदारैश्च किम् ? ॥

વિસ્તારથી સ્વરૂપ શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં તથા શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં જણાવ્યું છે. તથા તપ અને ભાવનુ સ્વરૂપ પણ તે શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં જણાવ્યું છે તે ત્યાંથી જોઇ લેવું. ૫૬

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં સંસારનાં સર્વ પદાર્થો વિનશ્વર જણાવીને દાન ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા કરવાનો ઉપદેશ કરે છે—

११ ४ ३ २ ५ ६
ज्ञात्वा बुद्बुदभंगुरं धनमिदं, दीपप्रकंपं वपु-
८ ७ ९
स्तारुण्यं तरलेक्षणाक्षितरलं, विद्युच्चलं दोर्बलम् ॥
१ १२ १३ १८ १७
रे रे जीव ! गुरुप्रसादवशतः किंचिद्विधेहि द्रुतं ।
१४ १६ १५
दानध्यानतपोविधानविषयं, पुण्यं पवित्रोचितम् ॥५७॥

ज्ञात्वा=જાણીને
बुद्बुदभंगुरं=પાણીના પરપોટા સરખું ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય તેવું
धनं=ધન
इदं=આ
दीप=દીવાની જેવું
प्रकंपं=ચપળ, અસ્થિર
वपुः=શરીર
तारुण्यं=જુવાની
तरलेक्षणा=ચપળ આંખો વા[ળી] સ્ત્રીની
अक्षि=આંખના જેવું
तरलं=ચપળ
विद्युच्चलं=વિજળીના જેવું ચં[ચળ]
दोर्बलं=ભુજાબળ
रे रे जीव=હે જીવ ?
गुरुप्रसादवशतः=ગુરૂની કૃપા[થી]
किंचित्=કંઈક શુભ કાર્ય
विधेहि=કર, કરી લે

આપે છે કે હે ભવ્ય જીવ! વક્ર ગતિવાળા અને બે જીભવાળા સર્પના જેવા તેં જેમ ઉત્તમ એવું ચંદન વૃક્ષ પોતાનો જન્મ ફોગટ ગુમાવે છે, એટલે ચંદનનું ઝાડ અતિશય સુગંધવાળું હોવાથી ગંધના રસીયા સર્પો એ વૃક્ષને વીંટાઇ વળે છે તેથી કોઇ એ ચંદનનો ઉપયોગ કરી શકતું નથી અને વનમાં ઉગી વનમાં વિનાશ પામી જાય છે તેથી લોકના ઉપયોગ (વપરાશ) માં આવ્યા વિના એ ચંદન વૃક્ષ જેમ નકામું બની જાય છે તેમ સર્પ સરખા વાંકી ચાલવાળા અને બોલીને ફરી જનારા દુર્જનોની સોબતથી હે ભવ્ય જીવ! તેં પણ ત્હારો જન્મ ફોગટ ગુમાવ્યો. કારણ કે તું પણ દુર્જનનો સંગી હોવાથી લોક ત્હારો વિશ્વાસ રાખતા નથી, તેમજ તું કોઈ સત્કાર્યો કરી શકતો નથી તેથી ત્હારો જન્મ પણ નિષ્ફળ જાય છે, આ શ્લોકનો સાર એ છે કે સજ્જન પુરૂષે કદી પણ દુર્જનની સોબત કરવી નહિ. ઉત્તમ પુરૂષોની સોબત કરવાથી કેવા લાભ અને દુર્જનની સોબત કરવાથી કેવું નુકશાન થાય છે તે બાબત પ્રભાકર નામના બ્રાહ્મણની બીના જાણવા જેવી છે, તે ટૂંકામ આ પ્રમાણે જાણવી-વીરપુર નામના નગરમાં દિવાકર નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે તેના ષટ્કર્મમાં તત્પર રહેતો. તેને પ્રભાકર નામે પુત્ર હતો. પરંતુ તે સાતે વ્યસનોમાં આસક્ત હતો, અને પોતાની મરજી મુજબ ભમ્યા કરતો હતો એક દિવસ દિવાકરે પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવી શિખામણ આપી કે હે પુત્ર! તું નીચ પુરૂષોની સોબત મૂકી દઇને સત્સંગ કર. અધમ પુરૂષોની સોબતથી સારૂં શીલ

માટે મેં ના કહ્યા છતાં માનુ બીજા મોરને બદલે આપના મોરને મારીને મારો દોહલો પૂરો કર્યો છે. આવું દાસીનું વચન સાંભળીને ક્રોધ પામેલા સિંહે પોતાના સેવકોને પ્રભાકરને પકડી લાવવા મોકલ્યા. તે વખતે કૃત્રિમ ભય પામીને તે પોતાના લોભનંદી મિત્ર પાસે ગયો, અને કહ્યું કે હે મિત્ર! મારૂં રક્ષણ કર, રક્ષણ કર. ત્યારે લોભનંદીએ ભયનું કારણ પૂછતાં પ્રભાકરે તેને સ્ત્રીના દોહદને પૂર્ણ કરવા માટે પોતે સિંહ રાજાના મોરને માર્યાની હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને તે અધમ મિત્ર બોલ્યો કે તેં સ્વામીનો દ્રોહ કર્યો છે માટે નિર્ભય સ્થાન ક્યાંથી મળે. પોતાના ઘરમાં બળતો પૂળો કોણ નાંખે. એ પ્રમાણે મિત્રે કઠોર વચનો કહ્યાં. દિવાકર તેના ઘરમાં પેસવા ગયો ત્યારે લોભનંદીએ બૂમ પાડી તેથી રાજસેવકો દિવાકરને પકડીને સિંહ રાજાની પાસે લઇ ગયા. સિંહે તેના ઉપર ગુસ્સે થઇને કહ્યું કે મારો વ્હાલો મોર લાવ નહિ તો ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કર. તે વખતે પ્રભાકરે કહ્યું કે તમે જ મારા સ્વામી અને આશ્રયસ્થાન છો માટે મારો એક અપરાધ ક્ષમા કરો વગેરે નમ્ર વચનો કહ્યાં છતાં નીચ સ્વભાવવાળા સિંહે તેને મારી નાખવા માટે સુભટોને સોંપ્યો. પ્રભાકરની અરજ ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ. આ વખતે પ્રભાકર વિચાર કરવા લાગ્યો કે પિતાના વચનનું ઉલ્લંઘન કરવાથી મને આવું ફળ મળ્યું. ત્યાર પછી ગુપ્ત સ્થાનમાં રાખેલો તે મોર સિંહ રાજાને આપીને સ્ત્રી તથા મિત્રનો ત્યાગ કરીને તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

માર્ગમાં ચાલતાં પ્રભાકર વિચારવા લાગ્યો કે પંડિ-

લક્ષણવાળા બે ઘોડાઓ ભેટ મોકલ્યા. તે ઘોડાઓ વિપરીત શિક્ષા પામેલા હતા, તે વાત નહિ જાણનાર રાજા અને મંત્રી તે ઘોડા ઉપર બેસીને નગરની બહાર અશ્વક્રીડા કરવા માટે નીકળ્યા. ઘોડાનો વેગ જાણવા માટે તેઓએ ઘોડાને ચાબુકનો પ્રહાર કર્યો એટલે બંને ઘોડાઓ પુર વેગથી દોડયા. તેમનો વેગ ઓછો કરવા માટે જેમ જેમ લગામ ખેંચે છે તેમ તેમ વિપરીત શિક્ષા પામેલા તેઓ વધારે વધારે દોડવા લાગ્યા. એવી રીતે તે બંને નગરથી ઘણે દૂર ચાલ્યા ગયા. અને એક ગાઢ જંગલમાં આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં આવેલા એક આમળાના વૃક્ષ ઉપરથી વિચારવંત મંત્રીએ ત્રણ આમળાં લઈ લીધા. લગામ ખેંચવા છતાં ઘોડાઓ દોડતાં અટકયા નહિ ત્યારે તેમણે થાકીને લગામ ઢીલી મૂકી એટલે તે બંને ઘોડાઓ તરત ઉભા રહ્યા. ત્યાંથી તેઓ પાછા વળ્યા. રસ્તામાં રાજાને ઘણી તરસ લાગી ત્યારે મંત્રીએ રાજાને એક આમળું આપ્યું. થોડી વાર પછી ફરીથી તરસ લાગી ત્યારે બીજું આમળું આપ્યું. ત્યાર પછી થોડી વારે ત્રીજું આમળું આપ્યું. એટલામાં સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. પછી પાણી પી સ્વસ્થ થઇને તેઓ નગરમાં આવ્યા.

મંત્રીને પિતાના કહેલા શ્લોકની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર થયો. તે માટે તેમણે રાજા ગુણસાગરને પાંચ વર્ષનો દીકરો હતો અને મંત્રીને ઘેર આવતો જતો હતો, તેને ગુપ્ત ... તાડયો. ભોજન સમયે રાજાએ સઘળે ઠેકાણે

અપરાધ જણાવે છે, આ બધું સાંભળીને એક ગુન્હા માટે ત્રણ જણ તે કાર્ય પોતાને માથે લેતા હોવાથી રાજાએ વિચાર્યું કે આ મંત્રી ચતુર, હિતકારી અને આમળા આપી મારા પ્રાણનું રક્ષણ કરનાર છે, તેથી લોક સમક્ષ મંત્રીને કહ્યું કે-' હે મિત્ર તે દિવસે જો તેં મને આમળાં આપીને મારા પ્રાણ બચાવ્યા ન હોત તો આજે હું ક્યાંથી હોત ? મારૂં રાજ્ય ક્યાંથી હોત ? અને પુત્ર પણ ક્યાંથી હોત ? તે વખતે મંત્રીએ કહ્યું કે હે રાજન્ ! આપ તો આપનું કૃતજ્ઞપણું દેખાડો છો, પરંતુ કુમારની હત્યા કરનાર એવા મને અવશ્ય દંડ કરવો જોઇએ. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે તેં મને ત્રણ આમળાં આપ્યાં હતાં તેમાંથી હજી તો એક વપર્યું. આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચન સાંભળીને મંત્રીએ કહ્યું કે હે ગુણસાગર ! જ્યારે આપ આમ કહો છો ત્યારે ત્રણ આમળાંથી સર્યું. આપ પુત્ર સહિત ચિરકાળ રાજ્ય કરો. એ પ્રમાણે કહીને ગુપ્ત સ્થળેથી રાજકુમારને લાવી આપ્યો. પછી તેં આમ શા માટે કર્યું ? એવું રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે મંત્રીએ પોતાના પતાએ આપેલા શ્લોકની સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. આ સાંભળીને બહુ રાજી થએલા રાજાએ મંત્રીને પોતાના અર્ધા આસન ઉપર બેસાડયો. અને કહ્યું કે હે મિત્ર ! મેં એક આમળાને પુત્ર તુલ્ય ગણ્યું તે ઠીક કર્યું નથી, એ પ્રમાણે કહી મંત્રીનો સત્કાર કર્યો. એ પ્રમાણે તે બંનેએ સાથે રહીને ઘણો કાળ રાજ્યનું પાલન કર્યું. અહીં દૃષ્ટાંત પૂરૂં થાય છે. તેનો સાર એ છે કે જેમ બીજી ભાકરે સત્સંગ કરીને પોતાનું જીવન નિર્મલ બનાવ્યું,

લોક તેમ અલોકને પણ જાણવાનું જેહમાં,
જ્ઞાન ઉત્તમ છે રહ્યું તેવા શુભાશય હૃદયમાં;
ધ્યાન જો ન કરાય પૂનિતપૂજ્ય પરમાત્મા તણું
તો વિતર્કિત તર્ક કેરૂ જ્ઞાન પણ શા કામનું. ૨૨૯

સો વાર ભણતરમાં રમેલા છંદ પણ શા કામના,
કૃત અમીરસ પાન તિમ સ્વાધ્યાય પણ શા કામના;
બહુ ભણેલા શબ્દ કેરા શાસ્ત્ર પણ શા કામના,
સફલતા સૌની બને અનુભાવથી શુભ ધ્યાનના. ૨૩૦

ધ્યાન પ્રભુ ગુણ ચિંતના ધ્યેય સ્વરૂપ પણ ધ્યાનથી,
જ્ઞાન ક્રિયા બે ધ્યાનમાં પરિહાર એકેનો નથી;
જે ક્રિયા તરછોડતા ને ધ્યાનમાં આડંબરે,
મ્હાલતા તે રખડતા હોલી તણા બાલક પરે. ૨૩૧

અક્ષરાર્થ—જો લોક અને અલોક જાણવામાં અતિશય કુશળ જ્ઞાનવાળા હૃદયમાં પરમાત્માનું જ્ઞાન-ધ્યાન કોઈ પણ રીતે ન હોય તો એવાં તર્ક વિતર્કોથી ભરેલા તર્કશાસ્ત્રો-ન્યાય શાસ્ત્રો ભણવાથી શું ? સેંકડો વાર જાણેલાં છંદ શાસ્ત્રોથી પણ શું ? પીધેલા અમૃત રસથી પણ શું વળવાનું ? તથા ઘણા પ્રકારના કરેલા સ્વાધ્યાય પાઠથી પણ શું વળવાનું ? અરે બહુ અભ્યાસ કરેલાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રોથી પણ શું વળવાનું ? (એટલે પરમાત્માના ધ્યાન વિના એ જ્ઞાન નકામું છે.) ૫૯

ખર એ રીતે આગમો ન્યાય અને કાવ્યશાસ્ત્રો ભણીને કેવ
લોકમાં પંડિત કહેવાયો, અને વાદ વિવાદથી લોકોને રંજ
કર્યા, તેથી જ રત્નાકર પચ્ચીસીમાં કહ્યું છે કે 'ધર્મોપદેશ
जनरंजनाय ' તથા 'वादाय विद्याध्ययनं च मेभूत
એટલે હે પ્રભુ! લોકને રાજી કરવા માટે જ મેં ધર્મોપદે
આપ્યો, પરંતુ તે મારા હિતને માટે ન થયો. અને
વિદ્યા ભણ્યો તે કેવળ વાદવિવાદ કરવામાં કામ આવી પ
મારા આત્માને તેથી કંઇ પણ લાભ ન થયો. વળી પરમાત
ભક્તિ વિના કેવળ ઢોરની જેમ જીવન ગાળીને ઘણી વ
અમૃતરસ પીવાથી શું વળ્યું. તથા ઘણાં સ્વાધ્યા
(ભણવું) કર્યા, તેમજ પાણીનીય સિદ્ધહેમ સારસ્વત વિગે
ઘણાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રો ભણી વ્યાકરણાચાર્યની પદવી લી
પરન્તુ હૃદયમાં પરમાત્મા સ્વરૂપની ચિંતવનાનું મોઢું ભી
હોય તો એવા વ્યાકરણના બરાડા પાડવાથી શું વળ્યું
આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે આગમ ન્યાય છંદ વ્યાકર
વિગેરે શાસ્ત્રો ભણો કે ન ભણો પરન્તુ પરમાત્માના ધ્યા
વિના કદી પણ આત્મ કલ્યાણ થવાનું નથી. માટે જ્ઞાની
કે અજ્ઞાનીએ પરમાર્થથી તો પરમાત્માની ધ્યાન રૂપ ભક્તિ
કરવી એ જ પરમ કલ્યાણકારી છે, અને જગતમાં સ
શાસ્ત્રની રચના પણ કેવળ પરમાત્મ સ્વરૂપ પામવાને
થઈ છે છતાં મૂઢ પંડિતો તેનો લોકરંજન માટે ઉપયો
કરે છે તે કેવળ અજ્ઞાનતા જ છે. ૫૯

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં સૂર્યના પ્રકાશ

કરનારા જીવો સામાને છેતરવાને બદલે પોતાના આત્માને તો જરૂર છેતરે છે, કારણ કે ધાર્મિક પ્રસંગે પણ સ્હેજ માયા કરવાથી પ્રભુ શ્રી મલ્લિનાથને સ્રીપણું પ્રાપ્ત થયું, કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો "સત્તર પાંચ પંચાણું, બે મુકયા છૂટના: લાવ પટેલ સોમાં બે ઓછા" તથા "મુખમેં રામ બગલમેં છુરી ભગત ભલા પણ દાનત બૂરી" ૧ વેદ, (૪) વસુ (૮) ફોગ વિગેરે સંજ્ઞાથી વાતચિત કરીને વેપાર વિગેરેમાં પણ માયા પ્રપંચ ખેલે છે. પણ તેઓએ સમજવું જોઇએ કે, કપટ કરવાથી જે કર્મો બંધાય છે, તેના ફલ રીબાઈ રીબાઇને ભોગવવા પડે છે, દુ:ખ ગમતું નથી તો દુ:ખના કારણો જરૂર છોડવા જોઇએ. દંભ એ ભયંકર દુ:ખનું કારણ છે, અને સરલતા મહાસુખનું કારણ છે. સરલ આત્માઓ થોડું ધર્માનુષ્ઠાન પરમ ઉલ્લાસથી વિધિપૂર્વક કરે છતાં પણ તેનો કર્મ નિર્જરા વિગેરે લાભ વધારે પ્રમાણમાં મેળવી શકે છે, એ સરલતાનો જ પ્રભાવ છે. ઘણાંએ પાપી આત્માઓ પણ જે થોડા કલાકમાં આત્મ કલ્યાણ કરી ગયા, કરે છે, અને કરશે તેમાં સરલતા ગુણનો પણ પ્રભાવ રહેલો જ છે. આવા શ્રી ગુરૂ મહારાજના વચનને સાંભળી ભવ્ય જીવ જ્ઞાન ગુણને પ્રકટાવે છે. એટલે સમજણના ઘરમાં દાખલ થાય છે. ત્યારે દંભનો ત્યાગ કરે છે, અને સરલતા ગુણને ધારણ કરે છે. આ વાત લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ સરલતા ગુણ જરૂર ધારણ કરવો, બીજા ભવ્ય જીવોને સરલ બનાવવા અને જેઓ સરલતા ગુણને ધારણ કરે છે તેમની અનુ- ... કરવી. ૬૦

દુર્ગતિ થઇ. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો. અને સદ્ગુણોની સેવના કરીને દુર્લભ માનવ જન્મને સફલ કરવો. ૬૧

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં હે ચિત્ત ! તને જો સ્ત્રીનો સંગ જ વ્હાલો લાગતો હોય તો આ અશુચિમય સ્ત્રી કરતાં ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીનો સંગ કર એ ઉપદેશ આપે છે—

७ १ ८
औचित्यांशुकशालिनीं हृदय हे शीलांगरागोज्वलां ।
९ १०
श्रद्धाध्यानविवेकमंडनवतीं, कारण्यहारांकिताम् ॥
११ १२
सद्बोधांजनरंजिनीं परिलसच्चारित्रपत्रांकुरां ।
४ ३ ५२ १३ ६ १४
निर्वाणं यदि वाञ्छसीह परमक्षान्तिप्रियां तद्भज ॥६२॥

औचित्य=ઉચિતાચરણ, યોગ્યતા રૂપી
अंशुकशालिनीं=વસ્ત્ર વડે શોભાયમાન
हृदय हे=હે હૃદય !
शील=બ્રહ્મચર્ય રૂપ
अंगराग=વિલેપન વડે
उज्वलां=ઉજ્વળ (બનેલી) મનોહર
श्रद्धा=પ્રભુના વચન ઉપર વિશ્વાસ
ध्यान=આત્મસ્વરૂપની ચિંતવના
विवेक=સ્વભાવની અને વિભાવની વ્હેંચણ કરવાની સમજણ રૂપ
मंडनवतीं=ઘરેણાં વાળી (પ્હેરનારી)
कारण्यहार=કરૂણા–દયારૂપ હાર વડે
अंकितां=સહિત, શોભતી
सद्बोधांजन=ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી કાજળ (મેશ) વડે

જાણે છે તેમ બીજા સિદ્ધને જાણે છે અને યશ અથવા અખ્યાતિ એ ઔદયિક ભાવની વસ્તુ છે તે મોક્ષમાં કે સિદ્ધમાં હોય જ નહિ, આ રીતે પરમાત્મ પદ ખ્યાતિ વિનાનું રહ્યું છે.

તથા સંસારી જીવો જેમ મોટી ઋદ્ધિ સિદ્ધિવાળા અને ધનવાન હોવાથી ઉન્નતિવાળા કહેવાય છે, તેવી ધન કુટુંબ પરિવાર આદિકવાળી ઉન્નતિ સિદ્ધિમાં નથી. ત્યાં તો સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શનાદિ આત્મઋદ્ધિ એક સરખી સર્વ સિદ્ધિની છે. તેથી સર્વે સિદ્ધો એક સરખા હોવાથી સિદ્ધ લોકમાં અમુક સિદ્ધ ઉન્નતિવાળા ને અમુક સિદ્ધ અવનતિવાળા એમ છે જ નહિં, સર્વ સિદ્ધ પરમાત્મા સરખી આત્મ ઋદ્ધિવાળા છે. સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ પરમ ઉન્નતિવાળા છે એમ કહેવામાં દોષ નથી, પરન્તુ એ કથન આપેક્ષિક છે. જેમ અઢી દ્વીપમાં જ સમય વર્ષ પલ્યોપમ સાગરોપમ આદિ કાળ છે પણ બહાર નથી તો પણ અઢી દ્વીપની અપેક્ષાએ દેવ નારકનાં ૩૩ સાગરોપમ આદિક ગણીએ છીએ તેવી રીતે સિદ્ધને સંસારીની અપેક્ષાએ પરમોન્નતિવાળા ગણી શકીએ, પરન્તુ સિદ્ધ લોકમાં ઉન્નતિ અવનતિ ભાવ હોય જ નહિ.

તથા વ્યાધિ એટલે શરીરની પીડા, જેનાથી સંસારી જીવો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે તે પણ મોક્ષમાં નથી, કારણ કે સિદ્ધ પરમાત્માને શરીર જ નથી તો શરીરની પીડા કયાંથી હોય ?

તથા સિદ્ધ લોકમાં ધન ધાન્યાદિ સંપત્તિ નથી, ભય

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં જ્યાં સુધી ભાગ્ય અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધી સારી વસ્તુઓ સારી લાગે છે અને દેવ પ્રતિકુળ હોય તો સારી વસ્તુ પણ ખરાબ લાગે છે. તે જણાવે છે—

૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩

तावद्भानुकराः प्रकाशनपरा यक्षेश्वरोऽप्यर्थवान् ।

૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૮ ૧૭ ૧૯

संपूर्णेन्दुमुखी प्रिया प्रियमही, माधुर्यहृद्या च वाक् ॥

૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૪ ૨૩

सद्धर्मोद्यमिता सुकर्मपरता मित्रं सहायः शुभो ।

૧ ૩ ૪ ૭ ૨ ૬ ૫

यावच्छक्तियुतं परं स्फुरति यद्दैवानुकूल्यं शुभम् ॥६४॥

तावत्=ત્યાં સુધી
भानुकराः=સૂર્યનાં કિરણો
प्रकाशनपराः=પ્રકાશ આપવામાં તત્પર છે
यक्षेश्वरः=કૂબેર
अपि=પણ
अर्थवान्=ધનવાન
संपूर्णेन्दुमुखी=સંપૂર્ણ ચંદ્રના જેવા મુખ વાળી
प्रिया=વ્હાલી (લાગે)
प्रियमही=વ્હાલી પૃથ્વી
माधुर्य=મધુરતા વડે
हृद्या=મનોહર, સુંદર
वाक्=વાણી, વચન

सद्धर्मोद्यमिता=શુભ ધર્મને સાધવામાં ઉદ્યમ, ધર્મમાં યત્ન
सुकर्मपरता=સત્કાર્યો કરવામાં તત્પરતા
मित्रं=મિત્ર
सहायः=સહાયક, મદદગાર
शुभः=સારો
यावत्=જ્યાં સુધી
शक्तियुतं=શક્તિવાળું
परं=અત્યંત
स्फुरति=સ્ફુરે છે
यद्=જે
दैवानुकूल्यं=ભાગ્યનું અનુકૂળપણું
शुभं=સારૂં, શ્રેષ્ઠ

પુણ્યના આ ખનાવો સમજવા પાપાનુબંધી પુણ્યવાળા જીવો આ પ્રમાણે કરી શકતા નથી. તેમાં મમ્મણ શેઠ સંકલ શેઠ વિગેરેની બીના જાણવી. સંકલ શેઠનું દૃષ્ટાંત શ્રીદેશના ચિંતામણીના પહેલા ભાગમાં જણાવ્યું છે. પ્રબલ પુણ્યાઇ વાળા જીવો સાતે ક્ષેત્રોને કઇ રીતે પોષે છે આ ખુલાસો દાખલા દલિલ સહિત શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં કર્યો છે. જ્યાં સુધી પુણ્યાઇ જાગતી હોય, ત્યાં સુધી શરીરે આરોગ્ય, વિજય, સદ્‌બુદ્ધિ વિગેરે ગુણોને લઇને લોકપ્રિયતા પણ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે અને પુણ્યાઇ ખાલી થઇ જાય, ત્યારે અનુકુલ સંયોગો ખસવા માંડે છે, અને પ્રતિકુલ સંયોગો વધતા જાય છે. આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને (૧) ભવ્ય જીવોએ શ્રી જિન શાસનની પૂર્ણ ઉલ્લાસથી આરાધના કરી પુણ્યાઇ મેળવવી. અને (૨) મેળવેલી પુણ્યાઇ ટકાવવી, (૩) સુખના સમયમાં સાવચેત થઇને ધર્મારાધન વધારે પ્રમાણમાં કરવું (૪) દુઃખના સમયમાં ધૈર્ય રાખીને મનથી અને કાયાથી વિશેષ ધર્મારાધન કરીને પુણ્યનું જોર વધારવું, અને પાપનું જોર ઘટાડવું. કારણ કે સુખના સમયમાં પુણ્યાઇ ખાલી થતી જાય છે. અને દુઃખના સમયમાં પાપનો કચરો ખાલી થાય છે. માટે તેવા પ્રસંગે જરા પણ હિંમત હારવી નહિ. એ આ શ્લોકનું ખરૂં રહસ્ય છે. ૬૪

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ક્રોધનો ત્યાગ કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપે છે—

નહિં પરન્તુ વિવેક બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે. આ ક્રોધ ન કહેવાનાં વચન ક્રોધની પાસે બોલાવે છે અને ન કરવાનાં કાર્ય તેની પાસે કરાવે છે. ક્રોધી શિષ્ય ગુરૂને કે દેવને પણ ગણતો નથી. ક્રોધી સેવક પોતાના માલિકને પણ ગણતો નથી ને ગુરૂની આગળ તથા માલીકની આગળ અપશબ્દો બોલે છે, તેનો નાશ ઈચ્છે છે, અને બનતા પ્રયત્ને જેટલું નુકશાન થઇ શકે તેટલું નુકશાન કરે છે. પર પુરૂષની સાથે સ્નેહવાળી સ્ત્રીઓ પતિના ઠપકાથી ક્રોધી બનીને પતિને પણ મારી નાખે છે. ક્રોધી બનેલો પ્રધાન શત્રુ રાજ્યમાં જઈ શત્રુ રાજાની સાથે મળી પોતાના રાજાને મારી નંખાવે છે. ખરેખર એવું કયું અકાર્ય છે કે જે અકાર્ય ક્રોધી જીવ ન કરતો હોય ? ક્રોધી જીવને અંધની ઉપમા શાસ્ત્રકારો આપે છે જેમ અંધ પુરૂષ કંઈ દેખતો નથી તેમ ક્રોધી જીવ સગાં સંબંધી વિગેરે કોઇને દેખતો નથી, અને તેનું વૈર વાળવા આકાશ પાતાળ એક કરે છે. મદિરાથી ઉન્મત્ત બનેલા જાદવ પુત્રો વડે પરાભવ પામવાથી દ્વૈપાયન મુનિ કે જે મોટો તપસ્વી હતો તેણે અતિશય ક્રોધમાં આવતાં જાદવના પુત્રોને શિક્ષા કરવા જેવા ગુન્હાને સ્થાને આખી દ્વારિકા નગરી બાળી દેવાનું ક્રૂર નિદાન (નિયાણું) કર્યું, તેથી મરીને અગ્નિકુમાર દેવ થઇ પોતાની તપશ્ચર્યાના નિદાનથી (નિયાણાથી) આખી દ્વારિકા નગરી બાળી મૂકી, એટલું જ નહિ પરન્તુ જે નિરપરાધી પ્રજાજનો નગર બહાર નિકળવા લાગ્યા તે પ્રજાજનોને પણ પાછા નગરીમાં લાવીને બાળી મૂકયા. આ તે ક્રોધની કંઇ હદ !

ઉપભોગ ન કરે ને ચહે છે ચિત્તને વશ રાખીને,
મોક્ષના સુખ પામવાને તિમ બને કે ના બને. ૨૪૩

તેહમાં સંદેહ છે કારણ સુધર્મ ન જેમણે,
સાધ્યો ન તેઓ મોક્ષ સાધે થીર કરવું ચિત્તને;
તેમને છે શક્ય ના તિણ તેમનાથી મોક્ષ એ,
દૂર રહ્યો ઇમ જાણીને જિનધર્મને આરાધીએ. ૨૪૪

અક્ષરાર્થ—જે પુરૂષોએ મનુષ્યપણું મેળવ્યા છતાં પણ પ્રમાદના વશથી (પ્રમાદને લઈને પ્રમાદી બનીને) ધર્મનો નાશ કર્યો છે, અને કંજૂસાઇને લઇને જે પુરૂષો ધન છતાં પણ અર્થ અને કામ જેવી સાધારણ વસ્તુઓ મેળવી શક્યા નથી. તો પછી ચપળ ચિત્તને દમન કરવાને અતિશય સાવધાન થયાં છતાં પણ તેઓ (પ્રમાદી અને કંજૂસ જીવો) શાશ્વત એવો મોક્ષ મેળવી શકશે કે નહિ, તે સંદેહ છે, એટલે તેવા જીવોથી સ્થિર નિજ ગુણ રમણતા રૂપ આનંદના ઘર જેવા મોક્ષ ઘણો દૂર રહ્યો છે. (એમ સમજવું) ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ—જે મનુષ્યોએ મનુષ્યપણું મેળવ્યું એટલું જ નહિં પરન્તુ મહા પુણ્યના યોગે કર્મ ભૂમિમાં આર્યક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કુળમાં અને ઉત્તમ જાતિમાં મનુષ્યપણું મેળવ્યું તેમજ પાંચે ઇન્દ્રિયોની પૂર્ણ શક્તિ, શરીરનું આરોગ્ય (રોગરહિત પણું) અને દેવ ગુરૂ ધર્મની સામગ્રી પણ મળી, છતાં પણ જેઓ મદિરાદિ વ્યસનોમાં એટલે ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિવેક રહિત

શકે છે. પરન્તુ ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો કંજૂસ જીવો ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કરી મોક્ષ મેળવી શકે નહિં, કારણ કે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં ઇન્દ્રિયના વિષયોનો ત્યાગ એ જ મુખ્ય છે, અને તેવો ત્યાગ કંજૂસ જીવને હોય જ નહિં, કારણ કે કંજૂસ જીવો તો જેમ બને તેમ ઇન્દ્રિય સુખનાં સાધનો ઘણાં ભેગાં કરે ખરા પરન્તુ તે સાધનોનો પોતે ઉપભોગ કરે નહિં ને બીજાને ઉપભોગ કરવા દે નહિં. અને એવા સ્વભાવનું નામ જ કંજૂસાઇ છે તેથી કંજૂસ જીવ પોતે ધનવાન હોવા છતાં પણ તે ધનને પોતાના કામ પુરૂષાર્થમાં એટલે વિષયોપભોગમાં પણ વાપરતો નથી, તેમજ અર્થ પુરૂષાર્થને માટે એટલે બીજું વધારે ધન ભેગું કરવામાં પણ ખર્ચી શકતો નથી, પરન્તુ મેળવેલા ધનનું કેવળ રક્ષણ જ કર્યા કરે છે. જેમ મમ્મણ શેઠને ત્યાં અનેક રત્નો હતાં છતાં પોતે તો તેલ ને ચોળા ખાઇને જ ગુજરાન ચલાવતો હતો. અને એ અભ્યાસ (પ્રેકટીસ પડી જવા)થી તેની દેહ પ્રકૃતિ (શરીરનો સ્વભાવ) પણ એવી થઈ કે એ સિવાય બીજું ખાવા જાય તો માંદો પડે. તે મમ્મણ શેઠ બીજા રત્નો મેળવવાના લોભે અંધારી રાત્રે ભરવર્ષાદમાં નદીમાં લાકડાં કાઢતો હતો. એવા કંજૂશ અને લોભી જીવોને ત્યાગની પ્રધાનતાવાળા ચારિત્રનો ઉદય (લાભ) પણ ક્યાંથી હોય? છતાં જો એ કંજૂસો ઇન્દ્રિયો વશ કરવાનો ઉદ્યમ કરે તો પણ પ્રબળ લોભનો ઉદય થતાં ફરી પણ પતિત થઇ જાય છે, (હતાતેવા થઈ જાય છે) તેથી મોક્ષ મેળવી શકતા નથી, કારણ કે જે કંજૂસ માણુસો પોતાના સ્વાર્થ ભરેલા અર્થ અને કામ

आकाशेऽपि=આકાશમાં પણ
चिराय=ઘણા લાંબા વખત સુધી
तिष्ठति=અધર રહે છે
शिला=મોટો પત્થર
मंत्रेण=મંત્રથી
तंत्रेण वा=અથવા તંત્રથી
बाहुभ्यां अपि=બે ભુજાઓથી પણ
तीर्यते=તરી શકાય,
जलनिधिः=સમુદ્ર
वेधाः=ભાગ્ય
प्रसन्नो=અનુકૂલ હોય, ચઢતું, વધતું
यदा=જ્યારે
दृश्यन्ते=દેખાય છે
ग्रहयोगतः=ગ્રહના યોગે
सुरपथे=આકાશમાં
प्राह्णेपि=પરોઢીએ પણ
ताराः=તારાઓ
स्फुटं=સ્પષ્ટ
हिंसायां=હિંસામાં
पुनः=પરન્તુ
आविः=પ્રગટ થતો
अस्ति=છે
गंधः अपि=ગન્ધ પણ
न=નથી, નહિં
श्रेयसः=કલ્યાણનો હિતનો

મંત્રથી કે તંત્રથી બહુ કાલ અદ્ધર રહિ શકે,
ગગને શિલા જો ભાગ્ય ચળકે તો જલધિ બે બાહુએ;
જલ્દી તરાય ગગન વિષે ગ્રહયોગથી જ પરોઢીએ,
દેખાય તારા પણ ન હિતનો ગંધ પણ હિંસા વિષે. ૨૪૫

અક્ષરાર્થ—મંત્ર તંત્રના પ્રયોગે આકાશમાં પણ પત્થરની શિલા ઘણા લાંબા વખત સુધી અદ્ધર રહી શકે છે. જો દૈવ પ્રસન્ન હોય તો સમુદ્ર પણ બે હાથથી તરી જવાય, કોઇ ગ્રહ યોગથી આકાશમાં સવારે પણ તારાઓ સ્પષ્ટ દેખાય, પરન્તુ હિંસામાં તો કલ્યાણનો ગંધ પણ હોતો નથી. ૯૭

निशानां=રાત્રિઓનું	सतीनां=સતી સ્ત્રીઓનું
दिनानां=દિવસોનું	यतीनां=મુનિ મહાત્માઓનું
यथा=જેમ	तथा=તેમ
ज्योतिः=પ્રકાશ એજ	शीलं=શીલવ્રત એજ
विभूषणं=આભૂષણ, ઘરેણું, આભરણ છે	अखंडितं=અખંડિત

રાતનું ને દિવસનું ભૂષણ શશી સૂરજ યથા,
શીલ અખંડિત પરમ ભૂષણ યતિ સતીનું છે તથા;
મુનિરાજ શીલે શોભતા ને સ્ત્રી પરિચય વારતા,
ને સતી સ્ત્રી શીલમંડન દીપતી કવિ ભાષતા. ૨૪૬

અક્ષરાર્થ—રાત્રિઓનું અને દિવસોનું આભૂષણ જેમ પ્રકાશ છે તેમ સતી સ્ત્રીઓનું અને મુનિ મહાત્માઓનું અખંડ શીલવ્રત એ જ આભૂષણ–ઘરેણું છે. ૯૮

સ્પષ્ટાર્થ—રાત્રિના વખતે ચન્દ્રનો પ્રકાશ હોય તો તેવી ચાંદની રાત ઘણી જ સુંદર લાગે છે, પરન્તુ અંધારૂં વ્યાપી ગયું હોય, અથવા ગ્રહણ થતાં ચન્દ્રનો પ્રકાશ ઢંકાઈ ગયો હોય તો તેવી રાત્રિ લોકને અળખામણી લાગે છે, તેથી ચંદ્રનો પ્રકાશ જેમ રાત્રિનું આભૂષણ છે તેમ સતી સ્ત્રીઓનું ખરૂં આભૂષણ (ઘરેણું) તથા યોગીઓનું ખરૂં આભૂષણ શીલવ્રત છે. એ જ પ્રમાણે સૂર્યનો પ્રકાશ જેમ દિવસનું આભૂષણ છે ને તેથી જ દિવસ શોભે છે પરન્તુ અકાળે ઘનઘોર મેઘ ચઢયો હોય અથવા તો સૂર્ય ગ્રહણ થવાથી સૂર્યનો પ્રકાશ ઢંકાઈ ગયો હોય તો તેવો દિવસ બહુજ

कर्मक्षयाय=કર્મોને ખપાવવાને માટે
अधुना=હવે,
ध्येयं=ધ્યાવવું, ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે
ध्यानविचक्षणैः=ધ્યાન કરવામાં હોંશિયાર પુરુષોએ
स्फुटतरं=અતિશય સ્પષ્ટ રીતે
हृत्=હૃદય રૂપ
पद्म=કમળના
सद्मोदरे=સ્થાનમાં

આ દેહ રોગતણા વશે પરવશ બન્યો ના જ્યાં સુધી,
તિમ જરા રૂપ રાક્ષસી ન હણે કરણ બલ જ્યાં સુધી;
ત્યાં સુધીમાં કર્મને વિણસાવવાના હેતુથી,
હૃદય કમલે સ્પષ્ટ રીતે ચિત્ત કેરા સ્થૈર્યથી. ૨૪૮

ધ્યાન કરવામાં કુશલતાવંત ભવ્યોએ સદા,
પરમ પદનું ધ્યાન કરવું હોય જિમ શિવ સંપદા;
તેહ નિષ્કલ શુદ્ધ નિશ્ચલ અગમ પદ અવધારીએ,
પુણ્ય પૂરાં હોય જો તો તેહનું પદ ધ્યાઇએ. ૨૪૯

અક્ષરાર્થ—જ્યાં સુધી વિવિધ પ્રકારના રોગથી શરીર વ્યાકુળતાવાળું થયું (ઘેરાયું) નથી તથા ક્રૂર એવી વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ) રૂપ રાક્ષસીએ જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ હરી-હણી નથી, (તે શક્તિનો નાશ કર્યો નથી) ત્યાં સુધીમાં ધ્યાન કરવામાં હોંશિયાર એવા ભવ્ય જીવોએ કર્મોને ખપાવવાને માટે હૃદય કમળ રૂપ ઘરના મધ્ય ભાગમાં (હૃદય કમલમાં, ચિત્તમાં) અગમ અચલ અને

સાધન અને ધન પેદા કરવા માટે છે. અને છેલ્લી વૃદ્ધા-વસ્થા (ઘડપણ) જ ધર્મ સાધન કરવા માટે છે," પણ તેઓ એમ નથી જાણતા કે જે વૃદ્ધ ડોસો (ઘરડો માણસ) ઘર કામ માટે નાલાયક થયો એ ડોસો ધર્મારાધન જેવા પરમ પુરૂષાર્થને સાધવાને લાયક કઈ રીતે થઈ શકશે? એનો અર્થ તો એટલો જ કે ખીન સમજણવાલા અને કંજૂસ જનો ઘરમાં લાવેલ ઉત્તમ ફળ પોતે ખાય ને નહિ ખાવા લાયક કોહેલાં ફળ પ્રભુની આગળ ધરે એ જેમ મહા મૂર્ખાઈ ગણાય છે તેમ શક્તિવાળું જીવન એશ-આરામ ને ભોગમાં ગુમાવે અને વૃદ્ધાવસ્થા જેવું કોહેલું નિર્માલ્ય જીવન ધર્મ સાધનને માટે રાખે (જણાવે) તે પણ એક પ્રકારની મહા મૂર્ખાઇ છે. એવા નિર્માલ્ય જીવ-નથી ધર્મ સાધન કરવાનો ઉદ્યમ શી રીતે થઈ શકે? બળ-વાન શત્રુને જીતવાને માટે ખખડી ગયેલા ડોસા ડોસીઓનું નિર્માલ્ય લશ્કર ઉભું કરી કયો રાજા વિજય પામી શકે? એટલે બળવાન શત્રુને જીતવા માટે એવું અશક્ત લશ્કર કામમાં આવે જ નહિ. જો એવું લશ્કર કામમાં ન આવે તો મોહ જેવા બળવાન શત્રુને જીતવામાં વૃદ્ધાવસ્થા જેવી મલિન ને નિર્માલ્ય અવસ્થા કઈ રીતે મદદ કરી શકે? એટલે ન જ મદદ કરી શકે. માટે મોહ રાજા જેવા અતિ બળવાન રાજાને જીતવાને માટે તો અધિક બળવાળી યુવા-વસ્થા (જુવાની) જ ઉપયોગી (વધારે મદદ કરી શકે) છે, જે અજ્ઞાન જનો વૃદ્ધાવસ્થાને જ ધર્મ સાધનની અવસ્થા ને છે તેઓ ધર્મ વસ્તુને જ સમજતા નથી, અને ધર્મને

હે મોહ! મને હવે શ્રી સદ્ગુરૂની કૃપા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થઇ છે માટે તું હવે મ્હારા હૃદયમાંથી એકદમ નિકળી જા [એમ પોતાની મેળે સમજી જઇને માનભર નિકળી જવું એ પણ તારે વ્યાજબી છે]

સ્પષ્ટાર્થ—જૈન સિવાયના હિન્દુઓનું મોટામાં મોટું તીર્થધામ કાશીક્ષેત્ર છે, પુરાણ વિગેરે હિન્દુ શાસ્ત્રોમાં એ તીર્થનું ઘણું મહાત્મ્ય કહેલું છે. જેમ જૈનોનું મોટું તીર્થધામ શ્રી સિદ્ધાચલ છે, તેમ એ કાશી તીર્થધામ એ હિંદુઓનું મહાતીર્થ છે, તેથી ત્યાં હજારો યાત્રાળુઓ દેશ પરદેશથી યાત્રાએ જાય છે, એટલું જ નહિં પરન્તુ તે યાત્રાળુઓ દૂર પરદેશમાં મરણ પામેલા પુરૂષોનાં હાડકાં પણ કાશીક્ષેત્રમાં લઇ જઇ ગંગા નદીમાં પધરાવવાથી તથા માથે કરવત મૂકાવી વ્હેરાઇ જઈ મરણ પામવાથી પણ પરિણામે મુક્તિ મળે છે એવું માને છે. એવા તીર્થ ધામમાં પરદેશી યાત્રાળુઓને ઠગવા માટે પણ ત્યાં હજારો ધૂતારાઓ રહે છે ને ભોળા યાત્રાળુઓને પોતાની પ્રપંચ જાળમાં ફસાવી તેમનો ધનમાલ પડાવી લે છે અને ઘણાનો જાન પણ લે છે. તેથી લોકોમાં એ ઠગો "કાશીના ઠગારા" એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. અહિં કવિ મોહને પણ એવા કાશીના ઠગની સાથે સરખાવતાં કહે છે કે મોહ! જેમ કાશીના ઠગ ભોળા યાત્રાળુઓને ઠગી તેનો ધન માલ ને જાન લે છે તેમ તેં પણ મારા અજ્ઞાન વડે ઢંકાયેલા ભોળા ચિત્તને ઠગીને મારૂં નિર્મળ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ ધન પડાવી લઇ મને ભીખારી

ફક્ત નાગ કુમારનું જ નામ લીધું તે બાકીના નવ ભવન-પતિનો નિષેધ કરવા માટે (તે ન લેવા એમ કહેવા માટે) નથી પરન્તુ નાગકુમારના ઉપલક્ષણથી (સામાન્ય કથનથી) "દશે ભુવનપતિ દેવો લેવા" એ વાત જણાવવા માટે (નાગ કુમારનું નામ લીધું) છે. જેથી વ્યન્તરો કરતાં ભવન-પતિને સુખનો અનુભવ વધારે હોય છે, તે કરતાં જ્યોતિષી દેવોને અને તે કરતાં વૈમાનિક દેવોને સુખનો અનુભવ વધારે હોય છે. *શ્લોકમાં જો કે વૈમાનિક કહ્યા નથી તો પણ અહિં વૈમાનિકનું સુખ ગ્રહણ કરવામાં લગાર પણ વાંધો નથી. એટલે નાગકુમાર માત્ર કહેવાથી પણ સર્વ દેવોનું સુખ ગ્રહણ કરવું, અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દેવો દેવાંગનાઓ સાથે જે સુખનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભવ કરે છે તે પુદ્ગલાનંદી સુખ કરતાં વિષય વાસના રહિત એવા યોગી મહાત્માઓનું સુખ અનંતગુણ અને નિર્દોષ છે. દેવ લોકમાં પણ દેવાંગનાના કાયપરિચાર આદિ પાંચ પ્રકારના પરિચાર સુખથી ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર દેવોનું અપરિચારી સુખ (અવિષયી સુખ) અનન્તગુણ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે જો સંસારી ભોગી જીવોમાં પણ વિષય સુખથી કામવૃત્તિવાળું અવિષયી સુખ અનંત ગુણ છે, તો પછી જેઓ સંસાર વાસના છોડી યોગી થયા છે તેવા યોગી મહાત્માઓનું કામવાસના વિનાનું અવિષયી સુખ અનંતગુણ હોય તેમાં શી નવાઇ !

*આ લોકમાં અન્ય મતવાળાઓ વિષ્ણુને ભગવાન તરીકે

પરન્તુ ત્રણે લોકનાં પૌદ્ગલિક સુખનો રાશિ એકત્ર કરીએ તો વીતરાગ યોગી મહાપુરૂષોના સુખના અનન્ત વર્ગ મૂળ જેટલો પણ ન થાય. એ પ્રમાણે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કામ સુખ કરતાં નિષ્કામ વૃત્તિવાળું સુખ અનંત ગુણું ને કોઇ અલૌકિક પ્રકારનું છે. આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ ભોગ તૃષ્ણાને તરછોડીને ત્યાગ ધર્મની સેવના જરૂર કરવી જોઇએ. કારણ કે ત્યાગ ધર્મની સેવનાથી અલૌકિક, સ્વાધીન, સ્થિર, સુખનો અનુભવ થાય છે, આવું જ્ઞાનદૃષ્ટિથી નક્કી કરીને પરમ તારક શ્રી તીર્થંકર દેવો તેજ વર્તમાન ભવમાં મોક્ષે જવાનું જાણે છે, છતાં ત્યાગ ધર્મ (ચારિત્ર) ની પરમ ઉલ્લાસથી સેવના કરે છે. તો પછી જેમને ખબર પણ નથી કે અમારી કેટલામા ભવે મુક્તિ થશે ? એવા આપણા જેવા પામર જીવોએ તે ત્યાગ ધર્મની સાધના જલ્દી ચેતીને વધારે પ્રમાણમાં જરૂર કરવી જ જોઇએ. જે સુખમાં અમુક ટાઇમે પાછું દુઃખ આવીને ઉભું રહેતું હોય, અને જે પર વસ્તુને આધીન હોય, તે સુખને વાસ્તવિક સુખ તરીકે માની શકાય જ નહિ. આવી જ ભાવનાથી આ અવસર્પિણીમાં થયેલા બાર ચક્રવર્ત્તિ રાજામાંના ઘણાં ચક્રવર્ત્તિઓએ પણ ત્યાગ ધર્મની સાધના કરીને આત્મ કલ્યાણ કર્યું છે. વિશેષ બીના શ્રી દેશના ચિંતામણીના પ્હેલા ભાગમાં જણાવી છે. ચાલુ પ્રસંગે ગજસુકુમાલ, મહાબલ કુમાર વિગેરેના દૃષ્ટાંતો જરૂર યાદ કરવા. તે ઉપદેશ પ્રાસાદમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે. ૭૨

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં યોગી મહાત્માઓ

સ્પષ્ટાર્થ—સ્ત્રીની કેડ પાતળી હોય તો શોભે છે, અને તે કારણથી જ સ્ત્રીની કેડને કેસરી સિંહની કેડની ઉપમા આપવામાં આવે છે, કારણ કે સિંહની કેડ પણ બહુ જ પાતળી હોય છે (તેથી સિંહ વધારે શોભે છે), તેમજ ઘોડાનું મુખ પાતળું હોય તો તે ઘોડો શોભે છે, એટલે સ્ત્રીને અને ઘોડાને સારા આભરણ પ્હેરાવ્યાં હોય છતાં અનુક્રમે જો કેડ જાડી હોય અને મુખ જાડું હોય તો આભરણ પ્હેર્યાં છતાં પણ સ્ત્રી અને ઘોડો શોભતાં નથી. એ પ્રમાણે જેમ સ્ત્રી અને ઘોડો અનુક્રમે પાતળી કેડથી અને પાતળા મુખથી શોભે છે. તે પણ સ્વાભાવિક રીતે પાતળી કેડ અને મુખથી જ શોભે છે, પરન્તુ રોગાદિકના કારણે પાતળાપણું થયું હોય તેવા શોભતાં નથી, તેમ સાધુ પણ તપશ્ચર્યાથી પાતળા અથવા દુર્બળ થયા હોય તો ઘણા શોભનિક લાગે છે, પરન્તુ રોગાદિકના કારણથી પાતળા અથવા દુર્બળ થયા હોય, તો તેવા શોભતા નથી, કારણ કે સાધુ મહાત્માનો તપશ્ચર્યા એ જ મુખ્ય ગુણ છે અને તપશ્ચર્યાથી શરીર પાતળુ જ થાય પરન્તુ જાડું થાય નહિં, માટે ખાઈ પીને હૃષ્ટ પુષ્ટ રહેતા સાધુની પાસે ભલે કંબળ દંડ રજોહરણ (ઓઘો) વિગેરે સાધુનો વેષ હોય છતાં પણ ગુણ વિના તે શોભે કેવી રીતે? એટલે ન જ શોભે. અહિં સાર એ છે કે સાધુએ છતી શક્તિએ તપશ્ચર્યા જરૂર કરવી, અને તેથી શરીર પાતળું થાય તો તેમાં કંઇ હીણપત નથી, પરન્તુ એ પાતળાપણું વધારે શોભા પાત્ર છે. ૭૩

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં જે યોગીશ્વર

યોગમાંથી ભ્રષ્ટ કરવા સ્ત્રી ઘણાં સામર્થ્યને,
ધારતી તે કાનને અમૃત સરીખા વચનને;
ઉચ્ચારતી બહુ પ્રેમ સાથે યોગીને બોલાવતી,
ના બોલતા યોગીશ ત્યારે ક્રોધથી રાતી થતી. ૨૫૫

નાખી કટાક્ષો દેખતી નિજ કાર્ય સિદ્ધિ સાધવા,
યોગીને ધમકાવતી કરતી વિવિધ રંગો નવા;
રાગના ને દ્વેષના આ અવસરે જે યોગથી,
લેશ પણ ખસતા નથી તે વંદનીય છે સર્વથી. ૨૫૬

કોઈ વિરલા તેહવા યોગી વિજયને પામતા,
પાવન કરે નિજ પાદ રજથી ભવ્ય જનને તારતા;
કાષ્ટ કેરા વ્હાણ જેવા તેહવા યોગીશ્વરા,
સેવવા મન રંગથી એવું કહે તીર્થંકરા. ૨૫૭

અક્ષરાર્થ—સુંદર અંગવાળી કોઈ નાજુક સ્ત્રી-યોગીને કાનમાં અમૃત સરખા મીઠાં લાગે એવાં મધુર વચનોથી પ્રેમ પૂર્વક બોલાવે. અથવા (યોગી પોતાને આધીન ન થવાથી) ફેલાતા ક્રોધથી પાટલ વૃક્ષના લાલ પાંદડાં જેવા લાલ ચોળ સરખાં નેત્રોથી જુએ, છતાં પણ જે યોગી મહાત્માને તેવી પ્રેમી અથવા ક્રોધી સ્ત્રી તેમના ઉત્તમ ધર્મ યોગમાંથી-ધ્યાનમાંથી ચળાયમાન કરી શકે નહિ તેવા કોઈક જ ઉત્તમ યોગીઓ આ જગતમાં વિજયવંત વર્તે છે, કે જેઓ સ્ત્રીના પ્રેમથી કે ક્રોધથી ચળાયમાન થતા નથી. ૭૮

સ્ત્રીનાં વચનોની અવગણના કરે અને તેના મોહમાં ન ફસાય, સંયમમાં સ્થિર રહે, તે જ ખરો યોગી ગણાય.

તથા તેવી સ્ત્રી મીઠાં મધુર વચનોથી યોગીને-સાધુને લોભાવવાનો ઉદ્યમ કરે છતાં જો તે સ્ત્રી ઉદ્યમમાં નાસીપાસ થાય તો (એટલે યોગી સ્ત્રીને આધીન ન થાય તો) ક્રોધથી લાલ આંખો કરી સાધુની સામે તેવી પ્રેમ ભરી ક્રોધ નજર કરી ઠપકો આપે તો તેવા પ્રેમ ભર્યા કોપથી પણ જે ચળાયમાન ન થાય તેમ જ સ્ત્રી કદાચ ખરો ક્રોધ કરી પોતાને આધીન થવાને ડર બતાવે તો તે પણ ન ગણકારે, પરન્તુ પોતાના આત્મ સ્વરૂપમાં મગન રહે તેજ ખરો યોગી મુનિ કે સાધુ કહેવાય.

એ પ્રમાણે એવી પ્રેમી અને પ્રેમ ગર્ભિત કોપ દેખાડતી સ્ત્રીઓ પણ જે યોગીને પોતાના ધર્મ યોગમાંથી ચળાયમાન ન કરી શકે તેવો યોગી જ ખરો યોગી મહાત્મા ગણાય. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે યોગીએ એટલે પંચ મહાવ્રતધારી સાધુએ કોઈ પણ સ્ત્રીને રાગથી જોવી નહિ, તેમ તેના કામગર્ભિત શબ્દો પણ સાંભળવા જ નહિ. અને તપશ્ચર્યાદિકથી કામ વિકારોનો પરાજય કરવો. અહીં જરૂરી ટૂંકાં દૃષ્ટાંતો એ છે કે જે રૂક્મિણીએ વજ્રસ્વામીને વરવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને જેનાં માતાપિતા પણ ધન સાથે પુત્રીને બહુ વિનવણી કરતા હતાં છતાં પણ શ્રી વજ્રસ્વામીએ પોતાના પર અતિ રાગવાળી શેઠની સ્વરૂપવતી પુત્રીને પણ ગણકારી નહિ, સમજાવીને સાધ્વી બનાવી. તેમજ અતિ સ્વરૂપવંત

લોભાય નહિં તે જ ખરો યોગી કહેવાય, તે જ ખરા સાધુ કહેવાય, તે જ ખરા મુનિ કહેવાય. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે નિર્વિકારી મનને લઈને જ ખરૂં યોગિપણું ટકી શકે છે, આ વાતને લક્ષ્યમાં લઈને જ શ્રી શય્યંભવ સૂરિમહારાજે શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

कहण्णु कुज्जा सामण्णं, जो कामे न निवारए ॥
पए पए विसीअंतो, संकप्पस्स वसंगओ ॥ १ ॥

અર્થ—જે સાધુઓ સ્ત્રીઓના શબ્દ સાંભળવા, રૂપ જોવા વિગેરે કામવાસનાને પ્રકટ કરાવનારા સાધનોનો ત્યાગ ન કરે, તે સાધુ "ભોગના સ્ત્રી વિગેરે સાધનો મને કઈ રીતે મળે" આવા વિચારમાં પડીને ઠેકાણે ઠેકાણે ખેદ પામે છે, જ્યાં સરૂં યોગિપણું છે, ત્યાં સ્ત્રી પરિચય હોય જ નહિ સંયમથી ભ્રષ્ટ કરનારાં ઘણાં સાધનોમાં મુખ્ય સાધન પરિચય છે. નિરભિલાષ સંયમ જીવન રૂપી બગીચાના ફરનારા મુનિ મહાત્માઓ, તેવા સ્ત્રી પરિચયાદિથી અલગ રહીને મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીને મેળવવા માટે જ સતત પ્રયત્નશીલ હોય છે, આ પ્રસંગને અમુક અંશે શ્રી સ્થૂલિભદ્રનું જીવન પણ મજબૂત બનાવે છે. તે શ્રીદેશના ચિંતામણીમાં જણાવ્યું છે. ૭૪

હવે કવિ—આ શ્લોકમાં કામીજનોના

જે છે વિનશ્વર તેજ વિણસે શાશ્વતો હું માહરો,
જ્ઞાનાદિક ચીજ ગઇ નથી મમતા તિહાં છે માહરી. ૨૬૧

અક્ષરાર્થ—જે શોકના વશથી એટલે જે શોક કરવાથી કુશળ (હોંશિયાર) પુરૂષોની હોંશિનારી નાશ પામે છે, ગાંડાપણું આખા શરીરમાં ફેલાય છે. જ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી નાશ પામે છે, દુર્બુદ્ધિ પોતાના ચાતુર્યને–મજબૂતાઇને વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે, એટલે દુર્બુદ્ધિ મજબૂત થાય છે અથવા વધે છે. ધર્મ પણ દૂર ભાગી જાય છે (અત્યંત નાશ પામે છે.) અને પાપ અતિશય સ્થિર થાય છે. એવો તે શોક પંડિત પુરૂષથી કઇ રીતે સેવી શકાય? એટલે જે પંડિત (સમજુ) હોય તે તો શોક કરે જ નહિ. ૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્લોકમાં કવિ–શોક ન કરવો જોઇએ એમ જણાવે છે, કારણ કે શોક કરવાથી કુશળ (હોંશિયાર ચતુર) પુરૂષોની કુશળતા (હોંશિયારી) નાશ પામે છે. અહિં શોક અથવા ચિંતા (આર્ત્ત ધ્યાનના વિચારો) અને ચિંતાના જે અવગુણો લોક પ્રસિદ્ધ છે, તે એક જ છે, અને ચિંતાના જે અવગુણો લોક પ્રસિદ્ધ આ પ્રમાણે જાણવા—

चिंतासें चतुराइ घटे, घटे रूप ऑर रंग।
चिंता बडी अभागणी, चिंता चिता समान ॥१॥

અર્થ—ચિંતાથી ચતુરાઈ ઘટે છે, શરીરનું રૂપ ઘટે છે, માટે ચિંતા મોટી અભાગણી (નુકશાન કરના

ઉત્પન્ન થઇ કે તરત જ તે જીવ સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થોને મેળવવા રગો પગો રહે છે, તેથી શ્રુત જ્ઞાનાદિ નવું ભણતા નથી અને ભણેલું પણ સંભાળી નહિ શકવાથી ભૂલી જાય છે. તેમજ માયા પ્રપંચ કપટ વિગેરે અવગુણની દરકાર રાખ્યા વિના તેમજ લાજ શરમ વિગેરેની દરકાર કર્યા વિના જે તે પ્રકારે પણ સ્ત્રી અથવા ધન મેળવવાના જ વિચાર ને વિચારમાં એકતાન થઇ જાય છે. અને એ ચિંતા રૂ[illegible] આર્ત્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન જેવાં દુર્ધ્યાનના પ્રતાપે ધર્મ અથવા પુણ્યનો પણ નાશ થાય છે, એટલે શોક ર[illegible] અવસ્થામાં જે ધર્મ સાધના ચાલુ હતી, તે પણ આટલી જાય છે, કારણ કે સ્ત્રી અને ધનની જ ચિંતામાં તલ્લીન બનેલા તે શોકવાળા જીવને ધર્મ ચિંતાનો અવકાશ જ ક્યાંથી હોય? એટલું જ નહિ પરન્તુ ધર્માનુષ્ઠાનો કરતે હોય તે પણ પડતાં મૂકી દે છે, છ કાયની હિંસા કરે જૂઠું બોલે છે, ચોરીઓ કરે છે, અને જીવ હિંસાની સા[illegible] સામગ્રીઓ પણ ભેગી કરવા માંડે છે, અને એ પ્ર[illegible] કરવાથી એ સ્ત્રીલોભી અને ધનલોભીના હૃદયમાં પાપ સ્થિર વાસ કરી એટલે કાયમ વાસ (રહેઠાણ) રહે છે, અને પરિણામે એ જીવ દુર્ગતિએ જાય છે. [illegible] પ્રકારનો શોક એટલે ચિંતા અથવા દુર્ધ્યાન સાધારણ [illegible] પણ કરવું વ્યાજબી નથી તો પછી શાસ્ત્રના જા- [illegible] પંડિતોને તો કરવા લાયક હોય જ ક્યાંથી? પંડિત પુરુષો તો જીવ અને કર્મનો સંબંધ હંમેશા વિચારે છે, અને [illegible]ગો આ પ્રમાણે વિચારે છે

જનો છે) તથા ભોંયતળીયું એ પથારી છે, દિશાઓ એ
વસ્ત્ર છે, અને જ્ઞાન રૂપી અમૃતનું ભોજન છે, એ પ્રમાણે
જે યોગીની પાસે કુટુંબી જનો કાયમ રહે છે, તો હે મિત્ર!
તું કહે કે એવા મુમુક્ષુ યોગીઓને ભય કે શોક ક્યાંથી
હોય? એટલે એવા યોગી મહાત્માઓને લગાર પણ ભય
કે શોક હોતો જ નથી. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે
સંસારમાં સર્વે પદાર્થોનો સંયોગ અસ્થિર છે. જ્યારે ઇષ્ટ
પદાર્થ ચાલ્યો જાય, કે અચાનક અનિષ્ટ જ્વરાદિની વેદના
ભોગવવી પડે, તે વખતે અજ્ઞાની જીવો એમ વિચારે
કે "હવે મને ઇષ્ટ પદાર્થ મલવો જ જોઇએ, કેમ મળતો
નથી? પણ પુણ્યાઇ વિના મલી શકે જ નહિ, જ્યાં સુધી
તે (પુણ્યાઇ) હતી ત્યા સુધી ઇષ્ટ પદાર્થ પોતાની પાસે
હયાતિ ધરાવતો હતો. તે ખાલી થઇ એટલે તે ચાલ્યો
જાય એમાં નવાઇ શી? તે અશાતા વેદનીય કર્મના ઉદયે
તને તાવ આવ્યો છે, ભોગાંતરાય કર્મના ઉદયથી તારી
લક્ષ્મી ચાલી ગઇ તે તારાં બાંધેલા કર્મના જ બનાવો છે.
કર્મને બાંધતી વખતે કાળજી રાખી હોત તો આ દુઃખમય
સ્થિતિ આવત જ નહિ. છતાં આવી તો સમતા ભાવે કર્મ
ફલ ભોગવવા. શોક કે હાયવોય કરવાથી તો શોક મોહની
વિગેરે બીજાં નવાં ચીકણાં કર્મો બંધાય છે. જુના કર્મ
પાર આવતો નથી, ત્યાં તો હે જીવ! શોક ચિંતા ક
પાછા વધારે પ્રમાણમાં નવાં કર્મો બાંધે છે, તો આ
તારો ક્યારે આરો આવશે? કઇ રીતે તું સંસાર
ી. શકીશ? પોતાનાં ઘણાં પુત્રો મરી ગયા, ત્યારે સગર

અક્ષરાર્થ:—કફથી ભરેલું સ્ત્રીનું મુખ ક્યાં? અને અમૃતના ગતના જેવું ચન્દ્રનું બિંબ ક્યાં? તો પણ મંદ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એ બેને એક સરખા માને છે. (એટલે સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્રની ઉપમા આપે છે. એ વ્યાજબી નથી.) ૭૭

સ્પષ્ટાર્થ—સ્ત્રીના મુખમાં થુંક અને બળખા જે મલિન અને દુર્ગંછનીય પદાર્થો ભર્યા છે. ચામડીમાં રૂ માંસ ભર્યાં છે, અને તે મોઢું હાડકાંના ઘણા કકડા મ બનેલું છે. તેથી ઘણું બિભત્સ છે. ફક્ત ઉપરના ચામડીના સુંવાળા ભાગને લઈને જ મૂઢ જીવોને તે (મોઢું) સુંદર લાગે છે, ને અંદરનો ભાગ તો ઉપર કહ્યા મુજબ દુર્ગંધ-મય છે. ચંદ્રનું બિંબ શીતલ છે અને લોક વ્યવહારથી એમ કહેવાય છે કે સુખકારી અમૃતથી ભરેલું હોવાથી સોહામણું લાગે છે, છતાં કામી જનો સ્ત્રીના દુર્ગંધમય મુખને ચન્દ્રની ઉપમા આપે છે, એટલે કામી જનો સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સરખું સુખાકારી માને છે, તેથી ખરેખર તેઓની બુદ્ધિની તુચ્છતા જણાય છે. જેમ છાણાને ઘેબર સરખ કહેવું, કાદવને ચંદન લેપ કહેવો, અને માટીના ઢેફાને ર કહેવું એ મૂર્ખાઈ છે તેમ સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સ કહેવું એ પણ મૂર્ખાઈ જ છે.

પ્રશ્ન—સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સરખું માનવામાં કામી જનની મૂર્ખાઈ કઈ રીતે? કારણ કે કામી જનો જ એ ક માને છે એમ નથી, પરન્તુ છ એ દર્શનમાં થયેલા

નથી" તેથી દીવામાં પડે છે, પરન્તુ હું તો, ભોગના સ્વરૂપને જાણું છું તો પણ આ હાથીના કાન સરખા ચંચળ-ચપળ વિષય ભોગોને છોડતો નથી, એ મારો કઇ જાતનો મોહ છે! એટલે મોહનું સામર્થ્ય કેટલું છે કે જે પરાક્રમી મોહ જાણકાર વિદ્વાનોને પણ મુંઝવે છે.) ૭૮

સ્પષ્ટાર્થ—પારધિઓ વનમાં જાળ પાથરે છે, તેમ હરણો આવી આવીને જાળમાં ફસાઇ જાય છે તેનું કારણ એ કે પશુઓ જાણતાં નથી કે "આ પારધિઓ અમને પકડવાને આવ્યા છે અને આ જાળમાં પડીશું તો ફરીથી નિકળાશે નહિ" એ રીતે હરણો સમજણ વગરના હોવાથી જ પારધિઓની–શિકારીઓની જાળમાં ફસાય છે. તેમજ પતંગીઆં બળતી દીવાની જ્યોતિમાં ઝંપલાય છે. કારણ કે તેઓ એમ જાણતાં નથી કે આ દીવો એ અગ્નિ છે અને અગ્નિમાં વસ્તુઓને બાળી ભસ્મ કરવાનો સ્વભાવ છે, પરન્તુ હું તો હરિણોના જેવો અજ્ઞાન પશુ નથી તેમજ પતંગીઆ જેવો અજ્ઞાન ક્ષુદ્ર જીવ નથી, પરન્તુ મનુષ્ય છું, મારામાં એ પશુથી અને પતંગીઆંથી વિશેષ બુદ્ધિ છે. શ્રી સદ્ગુરૂ મહારાજનો સમાગમ કરૂં છું, તેમનો ઉપદેશ પણ સાંભળું છું. અને શ્રી ગુરૂદેવના ઉપદેશથી આ સંસારનું તથા ભોગનું ભયંકર સ્વરૂપ પણ જાણું છું, પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પડેલા પ્રાણીઓની શી દુર્દશા થાય છે તે પણ હું જાણું છું. એટલું જ નહિ પરન્તુ હું જાતે જ "પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો મેળવવામાં કેટલો અથાગ પરિશ્રમ છે, વિષયો મેળવ્યા બાદ તે વિષયોનો ઉપભોગ કરવામાં કેટલો પરિશ્ર

કદાચ ખરાબ નિમિત્તના સંસર્ગથી કે મોહનીયના બળથી મુંઝામણ થવાનો પ્રસંગ આવે, તો વિષયોનાં પરિણામનો અને શીલના મહિમાનો વિચાર કરી ઝટ પાછા હઠી જવું. અને પોતાના આત્માને સંયમાદિ સારા આલંબનોની સેવનામાં બહુ જ સાવધાન બનાવી દેવો. જેથી છેવટે મોક્ષમાર્ગની સાધના કરીને મોક્ષ પદ જલ્દી મેળવી શકાય. આવી ભાવનાથી નંદિષેણ મુનિને અપૂર્વ લાભ થયો હતો. તે મુનિ સમજુ હતા તેથી અવસરે પોતાની ભૂલ સુધારીને અને સન્માર્ગને પામીને આત્મ કલ્યાણ કરી શકયા હતા. વિશેષ બીના ઉપદેશ પ્રાસાદમાંથી જાણી લેવી. ૭૮

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં ખરેખરા મિત્ર-શત્રુ ધર્મ ને વૃદ્ધાવસ્થા કઇ તે જણાવે છે.

३ ४ १ २ ७ ८ ५ ६
ज्ञानमेव परं मित्रं, काम एव परो रिपुः ।
११ १२ ९ १० १५ १६ १३ १४
अहिंसैव परो धर्मो, योषिदेव परा जरा ॥७९॥

ज्ञानं=જ્ઞાન
एव=જ
परं=ઉત્તમ-સારો
मित्रं=મિત્ર (છે)
काम एव=કામદેવ જ
परो रिपुः=ઉત્કૃષ્ટ (મોટો) શત્રુ
। **एव**=જીવદયા જ
परः=ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ
धर्मः=ધર્મ છે
योषित्=સ્ત્રી
एव=જ
परा=ઉત્કૃષ્ટ, મોટામાં મોટી
जरा=વૃદ્ધાવસ્થા, ઘડપણ (ઘડપણનું કારણ)

છે, માટે સાચા મિત્ર મળવાથી જેમ પરમ શાન્તિ થાય
તેમ જ્ઞાનથી પણ પરમ શાન્તિ મળતી હોવાથી જ્ઞાન
પરમ મિત્ર છે.

તથા જેમ સામા પુરુષને શત્રુ અનેક પ્રકારનું નુકશા
કરી છેવટે તેને ઠાર મારી પણ નાખે છે, તેમ કામ
આત્માનું નિર્વિકારી જ્ઞાનાદિ ધન લૂંટી શાન્તિ ક્ષમા આ
માર્દવ મુક્તિ આદિ કુટુંબને રંજાડી સ્ત્રી રૂપી સુભટો
નિર્મલ ધાર્મિક જીવનનો નાશ કરે છે. અને એ ક
એવો બળવાન શત્રુ છે કે જેણે જગતમાં પ્રભુ અથવ
વાન તરીકે મનાતા બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહાદેવ જેવા
પણ પોતાને તાબે કર્યા છે તો સાધારણ પુરુષોની શ
ફક્ત કેટલાક સમર્થ શ્રી સ્થુલિભદ્ર મહારાજ જે
મહાત્માઓએ જ સર્વજ્ઞ પ્રભુનાં વચન રૂપ શાસ્ત્રોથી એન
હરાવ્યો છે, આ મુદ્દાથી કામદેવ જેવો બળવાન શત્રુ જગ-
તમાં બીજો કોઇ નથી, એટલે એ જ બળવાન શત્રુ છે,

તથા અહિંસા એટલે દયા જેવો બીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ નથી
કારણ કે દયા વડે સર્વ જીવોને અભયદાન મળે છે, અ
સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ વર્તતો હોય તો જ દયા ઉ
હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ ધાર્મિક આચારની સ
નામાં પણ દયાની જ મુખ્યતા હોય છે. યમ નિયમો
પણ દયા ધર્મના ઉદ્દેશથી જ છે, અને એવી દયા આ
પરિણામે પરમ પદ આપે છે. સર્વ દર્શનોમાં કોઈ
ં નથી કે જે દયાને ધર્મ તરીકે ન માનતું હોય

વિચારવા. અને વિચારીને આવા જ્ઞાનની અને દયાની સેવના કરવી તથા કામવાસનાનો અને એ સંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા જોઈએ અને તેમ કરવું એ જ માનવ જીંદગી પામ્યાનું ખ રહસ્ય છે. ૭૯

અવતરણ—હવે કવિ આ-શ્લોકમાં કામદેવને ધિક્કારે છે—

धिक्कंदर्प ! जगत्रयीविजयिनो दोःस्थामविस्फूर्जितं ।
विद्वान् कः किल तावकीनमधुना, व्यालोकतामाननम्
दृष्ट्वा यौवनवर्जितं खलु भवान् सर्पज्जरा राक्षसी ।
वक्त्रांतः पतितं विमुंचति न यः, कोदंडकेलिक्रमम् ..

धिक्=ધિક્કાર છે
कंदर्प=હે કામદેવ ! વિષયવાસના !
जगत्रयी=ત્રણ જગતમાં
विजयिनः=વિજય પમાડનાર
दोःस्थाम=ભુજાબળનું
विस्फूर्जितं=વિસ્ફુરણ, વિસ્તાર, ફેલાવો
विद्वान्=પંડિત
कः=કોણ, કયો
तावकीनं=ત્હારા
अधुना=હમણાં, હવે
व्यालोकताम्=જુએ
आननं=મુખ, મોઢું
दृष्ट्वा=દેખીને, જોઈને
यौवनवर्जितं=યૌવન રહિત
खलु=નિશ્ચયે કરીને
भवान्=તું
सर्पत्=ફેલાતી
जरा=વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ

એ છે કે વૃદ્ધો પણ કામવશ થઈ જાય છે માટે કામદેવનો પંજો લગભગ બધાની ઉપર ફરી વળ્યો છે. તે જોઈને કોઈ વિરલા પંડિત પુરૂષો જ કામદેવને હરાવીને કામને જીતનારા ગણાય છે. ભવ્ય જીવોએ આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને નિર્મલ બ્રહ્મચર્યને પરમ ઉલ્લાસથી પાલીને પ્રભુદેવ શ્રી મલ્લિનાથ-નેમિનાથ ભગવંતના માર્ગે ચાલી મોક્ષપદ મેળવવું જોઈએ અહીં આષાઢાભૂતિ અને કંડરીકમુની, તથા નાગિલાના પતિ ભવદેવમુનિનું દૃષ્ટાંત પણ વિચારવાની ખાસ જરૂર છે. તે ઉપદેશ પ્રાસાદમાંથી જોઈ લેવું. ૮૦

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં ડાહ્યા પુરૂષો કઈ શુભ ભાવનાથી સ્રીસેવનને ઇચ્છે જ નહિ, તે વાત જણાવે છે.—

तृष्णावारितरंगभंगविलसत्कौटिल्यवल्लीरुह-

स्तिर्यक्प्रेक्षितवाक्प्रपंचकबरीपाशभ्रुवः पल्लवाः ।

यासां मान्ति न तुच्छके हृदि ततः स्थानं वहिः कुर्वते ।

कस्ताश्चंचलचक्षुषः कुशलधीः, संसेवितुं वांछति ॥८१

तृष्णा=ભોગની ઇચ્છા	विलसत्=સારા દેખાતા
वारि=પાણીના	कौटिल्य=કુટિલતા, કપટ
तरंग=તરંગ, મોજા	वल्लीरुहः=ઝાડના
भंग=રચના	तिर्यक्=આડું, તીરછું

સંવિગ્નપણું, ૩૨. શુકલ પાક્ષિકપણું. જેઓ મોડામાં મોડા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કાલે પણ જરૂર મોક્ષે જવાની લાયકાત ધરાવે છે તે ભવ્ય જીવો શુકલ પાક્ષિક કહેવાય. એથી વધારે કાલ પ્રમાણે સંસારવાળા જીવો, કૃષ્ણપાક્ષિક કહેવાય, ૩૩. શ્રી દ્રવ્ય તીર્થંકરના માતાપણું પિતાપણું વિગેરે, ૩૪. યુગ પ્રધાનપણું, ૩૫. આચાર્ય પદ વિગેરે દશ પદ, ૩૬. પારમાર્થિક ગુણવાળાપણું, ૩૭. અનુબંધ દયા, હેતુ દયા, સ્વરૂપ દયા, આ બધા વાનાં ભવ્ય જીવો પામી શકે છે. ભવ્ય જીવોમાં કેટલાએક આસન્ન સિદ્ધિક ભવ્ય જીવો આ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ વિચારીને સ્વપ્ને પણ સ્ત્રીનો સંકલ્પ કરતા નથી. આ પ્રસંગને અનુસરતી બીના પાક્ષિક સૂત્રની ટીકામાં વિસ્તારથી જણાવી છે તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી-એક નગરમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ રાજા હતો અને તેની રાણી સમકિત દૃષ્ટિ અને જૈન મત ઉપર દૃઢ આસ્થાવાળી હતી. એક વખતે પ્રસંગે રાણીએ રાજાને કહ્યું કે સંપૂર્ણ નિર્મલ શીલવ્રતને ધારણ કરવામાં જૈન મુનિઓ જ સમર્થ હોય છે, બીજા હોતા નથી. તે વખતે રાજાએ ઇર્ષ્યાથી રાણીને કહ્યું કે હે પ્રિયા! જૈન મુનિઓ પણ શીલ વ્રતમાં તેવા હોતા નથી. તેમનું સ્વરૂપ હું તને કોઇ વખતે દેખાડીશ. ત્યારે પછી રાજાએ પોતાના એક સેવકને કહ્યું કે આપણા નગરમાં ઘણા રૂપવાળી સૂર્યકાન્તા નામની વેશ્યા છે તેને મારી આજ્ઞા જણાવીને સાથે લઇને રાત્રીની શરૂઆતમાં બગીચામાં આવેલા કામદેવના ચૈત્યમાં જજે. ત્યારે પછી કાંઇક ધર્મ સંભળાવવાનું

કરનાર વિવેક રૂપી સૂર્ય (મારા હૃદય રૂપી આકાશમાં) ઉગ્યો છે અને તે મારા હૃદયમાં પ્રકાશ કરી રહ્યો છે તો હવે ત્હારા જોવાને આનંદ ક્યાંથી (શો) થવાનો છે? ૮૩

સ્પષ્ટાર્થ—હૃદયમાં જ્યારે વિવેક રૂપી સૂર્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે કામદેવનું એટલે કામ વિકારોનું જોર નરમ પડી જાય છે, તેથી કોઇ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ એ સંબંધમાં કામદેવને આક્ષેપ અથવા તિરસ્કાર કરવા પૂર્વક કહે છે કે, હે કામદેવ! હવે તું મારા હૃદયને વીંધવા માટે ધનુષને દોરી શા માટે ચઢાવી રાખે છે? કારણ કે ત્હારાં શબ્દાદિ રૂપ ધનુષ્ય (બાણ) હવે મારા હૃદયમાં વાગશે નહિં, એટલે સર્વથી નિષ્ફળ જ જશે એમ તું જરૂર સમજી લેજે. કારણ કે મારા હૃદયમાં શ્રી સદ્ગુરૂના ઉપદેશથી અને શ્રુત જ્ઞાનના આરાધનથી વિવેક રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે, તેથી મારા આત્મ સ્વરૂપને મેં જાણ્યું છે અને ત્હારે આધીન (તાબે) રહેવામાં જે ભયંકર પરિણામ આવે છે તેને પણ હું સમજી ગયો છું, હવે હું માનું છું કે ત્હારા ધનુષ્ય (બાણ)થી વિંધાયલા પુરૂષો મરણ પામીને દુર્ગતિમાં જ જાય છે, અને આ ભવમાં પણ આત્મસ્વરૂપને ભૂલાવી બેભાન કરી ન કરવા યોગ્ય ખરાબ કામ કરાવે છે. મ્હેં પણ ત્હારે આધીન રહી અનેક દુઃખો આ ભવમાં ને પાછલા ભવમાં ભોગવ્યા છે, હજી સુધી તું મારા હૃદયમાંથી ખસતો નથી અને ત્હારી સ્હેજ પણ અવગણના કરવાનો પ્રસંગ આવે છે કે તુર્તજ તું ત્હારા શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શરૂપ ધનુષ્ય પર બાણ ચઢાવી મને હેરાન કરવા

ખેર કરૂણા ના ધરી પણ ચરણ આદિ બનાવતા,
જે પરિશ્રમ તેં કર્યો કિમ તસ વિચારો ના થતા?;
જેવા કરેલા પાપ હોવે તેહના ઉદયે કરી,
ઇમ બનેજ વિધાતૃ શબ્દે કર્મ લેવું મન ઠરી. ૨૭૮

અક્ષરાર્થ—હે વિધાતા ! (હે કર્મ !) ભીખ માંગવાને માટે વચનની શ્રેણીને અથવા મોઢાને અને ભ્રમણ કરવાને (ભટકવાને માટે) બે પગ, અને ક્રોધથી લાલચોળ થએલાં માલિકોનાં મોઢાં જોવાને બે આંખ બનાવતા એવા ત્હારા હૃદયમાં દયા કેમ ન આવી ? અને કદાચ જો દયા ન આવી તો ખેર, પણ મારાં એ મોઢું વિગેરે અંગોને બનાવવામાં ત્હને જે મ્હેનત પડી તે મ્હેનત પણ તારા જાણવામાં ન આવી ? (એટલે મારી આ બનાવવાની મ્હેનત કે રચના ફોગટ જાય છે એ પણ તેં ન જાણ્યું.) ૮૫

સ્પષ્ટાર્થ—લોકમાં એમ કહેવાય છે કે વિધાતાએ (વિધિએ-બ્રહ્માએ) આ સૃષ્ટિ (દુનિયા) બનાવી, તે લોકોક્તિ ઉપરથી કોઇ વૈરાગ્યવંત જીવ તે વિધાતાને ઠપકો આપે છે કે-હે વિધાતા ! તું સૃષ્ટિનો સર્જનહાર (દુનિયાનો બનાવનાર) છે. મનુષ્ય વિગેરે પ્રાણીઓ તેં બનાવ્યા એ બધી વાત ઠીક પણ તેમાં હું તને પૂછું છું કે મને તેં જે વચનશક્તિ આપી તે કયા કયા શુભ કાર્યમાં જોડવા માટે આપી ? તેમજ મારૂં મુખ, બે પગ, વિગેરે અંગો કયા કયા શુભ કાર્યો કરવા માટે બનાવ્યા ? કારણ કે અત્યારે તો

મ્હારી આંખો એ માલિકોનાં ચઢેલાં અને ક્રોધી મોઢાં જોવાને માટે જ બનાવી છે ? અને જો એ પ્રમાણે મારી વચનશક્તિ અથવા મુખ, બે પગ અને આંખો એવાં તુચ્છ કામો માટે જ બનાવેલ હોય તો ખરેખર ત્હારામાં દયાનો અંશ લગાર પણ નથી, એટલે શું એ અંગો બનાવતી વખતે તને જરા પણ દયા ન આવી ! અને કદાચ દયા ન આવી તો ખેર, પણ ત્હને મુખ વિગેરે અંગો બનાવતી વખતે જે મ્હેનત પડી હશે તે મહેનતનો પણ ખ્યાલ ન આવ્યો ? અને તને એટલો પણ વિચાર ન આવ્યો કે આ અંગોની રચનાનો ઉપયોગ ભીખમાં ભટકવામાં અને માલિકોનાં ચઢેલાં મોઢાં જોવામાં થશે, જેથી મ્હારી મ્હેનત ફોગટ જશે, તેમ ન થાય, માટે ખાસ કાળજી એ રાખવી જરૂરી હતી કે મુખ એવું બનાવું કે જે મુખથી દીન વચનો બોલવા પડે નહિ. પણ પ્રભુના તથા ગુરૂ વિગેરે પૂજ્ય પુરૂષોના ગુણગાન કરાય. પગ એવા બનાવું કે જે પગનો ઉપયોગ ધન માટે દેશ પરદેશ કે વનમાં ને પ્હાડમાં ભટકવામાં ન થાય, પરન્તુ અનેક તીર્થયાત્રાઓ કરવામાં થાય, પ્રભુની આગળ નૃત્ય વિગેરે કરવામાં થાય. તથા બે આંખો પણ એવી બનાવું કે એ આંખોનો ઉપયોગ માલિકોનાં ચઢેલાં મોઢાં જોવામાં ન થાય, પરન્તુ દેવ ગુરૂ વિગેરે પૂજ્ય પુરૂષોનાં દર્શન અને શાસ્ત્રો વાંચવા વિગેરેમાં થાય, એ પ્રમાણે મારાં અંગો સારા ઉપયોગમાં આવે એવાં બનાવ્યાં હોત તો ખરેખર ત્હારી અંગો બનાવવાની મહેનત પણ સફળ થાત અને મ્હારો પણ ઉદ્ધાર થાત, પરંતુ તેં એ સંબંધી કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિનાજ મારાં અંગો

શકાય એવા આયુષ્યને કાળ છેદે છે, નાશ પમાડે છે, તેની જરા પણ શંકા રાખતો (ચિંતા કરતો) નથી. અને આવી સ્થિતિના સંસારી જીવો કંઈ પણ ધર્મ ક્રિયા પણ કરી શકતા નથી. ૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—મનુષ્ય ભવના આયુષ્યના ઉદયથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ ધર્મની અથવા દાન શીલ તપ અને ભાવના એ ચાર પ્રકારની ધર્મની આરાધના મનુષ્ય ભવમાં જ સારી રીતે થઇ શકે છે. પરમાનંદ પદની (મોક્ષ પદની) પ્રાપ્તિ મનુષ્ય ભવથી જ મળે છે, માટે મનુષ્ય ભવ સંબંધી મનુષ્ય આયુષ્યની કિંમત લાખો અને ક્રોડો સોના મ્હોરથી પણ બહુ જ વધારે (અનંત ગુણી) અંકાય (ગણાય) છે. પુણીયા શ્રાવકના એક જ સામાયિકની કિંમતમાં શ્રેણિક રાજાનું મગધ દેશનું રાજ્ય પણ સમાઇ જાય તો પણ તેના એક સામાયિકની કિંમત ન પૂરી શકાય એમ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિક રાજાને કહેલા વચનથી સમજી શકાય તેમ છે, તો યાવજ્જીવ પર્યન્ત સર્વવિરતિ સામાયિકની કિંમતનો આંકડો શું કલ્પી શકાય? અને તેવા અમૂલ્ય સર્વ વિરતિ સામાયિકવાળા મનુષ્યના આયુષ્યની પણ કિંમત શું કલ્પી શકાય? એટલે મનુષ્ય ભવનું આયુષ્ય ત્રણ જગતની સર્વ ઋદ્ધિ કરતાં પણ બહુ જ અધિક કિંમતી છે, આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને કવિ આ શ્લોકમાં ઉપદેશ આપે છે કે હે મનુષ્ય! તું મનુષ્ય ભવમાં જન્મીને હજાર લાખ ક્રોડ કે અબજ જેટલી

પ્રસંગ આવે, તો વખતે મુંઝાવું નહિ. એના કરતાં પણ અધિક પીડા આ જીવે નરકમાં ભોગવી છે. સમતા ભાવે ડાંસની પણ પીડાને સહન કરવાથી શ્રી શ્રમણભદ્રમુનિ અપૂર્વ લાંબી સ્થિતિવાળા દેવતાઈ સુખને પામ્યા. વિશેષ બીના ઉપદેશ પ્રાસાદના ૩૧૮ મા વ્યાખ્યાનમાંથી જાણવી. શ્રી જૈનેન્દ્રાગમમાં વિવેકના દ્રવ્ય વિવેક, ભાવ વિવેક, બાહ્ય વિવેક અભ્યંતર વિવેક વિગેરે ભેદો જણાવ્યા છે. તેમાં પ્રસંગે ૧ બાહ્યાત્મા જે દેહ વિગેરે પર વસ્તુને આત્મસ્વરૂપ માને તે બાહ્યાત્મા કહેવાય. તેને પહેલું ગુણઠાણું હોય છે ૨ અંતરાત્મા-જે આત્માને આત્મા તરીકે માને એટલે સ્વભાવને સ્વભાવ તરીકે અને વિભાવને વિભાવ તરીકે માને. તે અંતરાત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકથી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. ૩. પરમાત્મા-કેવલ જ્ઞાનાદિના ગુણવાળા પરમાત્મા કહેવાય તે તેરમા ચૌદમા ગુણસ્થાને હોય છે. આ બીના પણ જરૂર વિચારવા જેવી છે. આ શ્લોકના આવા રહસ્યને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ મહા વિવેકી કપિલ કેવલીની માફક વિવેકથી મોક્ષ માર્ગને સાધીને આત્મ કલ્યાણ કરવું એ જ વ્યાજબી છે. ૭૯

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં જે સંસાર રૂપી અટવીમાં મોહ રૂપી કેસરીસિંહ રહેતો હોય તે સંસાર અટવીમાં રહેનારા જીવો સુખી કઇ રીતે કહેવાય ? તે વાત જણાવે છે—

स्फुर्जल्लोभकरालवक्त्रकुहरो, हुंकारगर्जारवः [२] [३] ।
कामक्रोधविलोललोचनयुगो [४] मायानखश्रेणिभाक् [५] ॥

રૂપી અટવીમાં લોભ રૂપી ફાડેલા ભયંકર મોંઢાવાળો, અહંકાર રૂપી ગર્જનાવાળો, કામ ક્રોધ રૂપ બે નેત્ર (દૃષ્ટિ) વાળો અને માયા રૂપી પંજાવાળો એ મોહ રૂપી સિંહ નિરન્તર મરજી મુજબ ભમ્યા કરે છે, કારણ કે સંસારી જીવો એની આગળ મૃગલાં સરખા હોવાથી એને કોઇની પણ બીક હોતી નથી. જેમ સિંહને સરકસના પ્રોફેસર વિગેરે વશ કરી શકે છે તેમ મોહ રૂપી સિંહને પણ ફક્ત કોઇક મહા પરાક્રમી યોગી મહાત્મા હોય તે જ વશ કરી શકે છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે ભવ્ય જીવોએ મોહ એ સિંહના જેવો છે માટે તેનાથી સાવચેત રહીને જ્ઞાન દર્શનાદિ શસ્ત્રોથી તેનો નાશ કરી સંસાર રૂપી અટવીનો પાર પામવો, પમાડવો, અને પામતા હોય તેની અનુમોદના કરવી. અહીં આવા સંસારમાં રહેવાથી દુઃખી થનાર અને તેનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષે જનાર શ્રીદત્તનું દૃષ્ટાંત બહુ જ વિચારવા યોગ્ય છે. તે બહુ જ વૈરાગ્યમય છે, અને કર્મની વિચિત્રતાને સાબીત કરનારૂં છે તે ઉદાહરણ ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. ૯૦

અવતરણ—હવે કવિ–આ શ્લોકમાં સૂર્ય જેવી સમદૃષ્ટિ (સમાનભાવ) રાખવાનું જણાવે છે—

३ १ २ ४ ५ ७ ६ ९ ८
एक स वैवस्वत एव देवः, शौंडीर्यशाली च महाव्रती च।
११ १० १३ १२ १४ १५ १७ १७
पशौ च गीर्वाणपतौ च यस्याविभिन्नमुद्रस्य दृशः पतंति

પણ અસર કરી શકતા નથી, કારણ કે તેવા વિવેકી પુરૂષના હૃદયમાં તો આવી જ ભાવના ઠસેલી હોય છે કે સ્ત્રી એ મહા બંધન રૂપ છે, સ્ત્રી એજ સંસારનું મૂળ છે, સ્ત્રી એજ જૂદી જૂદી જાતના ભયંકર દુઃખોનું કારણ છે, અને સ્ત્રી એજ આત્માના (નિર્મલ ચારિત્રાદિ રૂપ ધનનો નાશ કરનારી છે. પ્રાચીન શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવંતોએ પણ મોક્ષની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુ જનોને સ્ત્રીઓનું દુરન્ત સ્વરૂપ સમજાવી તેનો ત્યાગ કરવા ઉપદેશ આપ્યો (ત્યાગ કરવાનું જણાવ્યું) છે. શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં સ્ત્રીપરિજ્ઞા નામના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

जहा नई वेयरणी, दुत्तरा इह संमता ।

एवं लोगंसि नारीओ, दुत्तरा अमईमया ॥१६॥

અર્થઃ—જેમ વૈતરણી નદી મધ્યમાં અતિ વેગવાળી હોવાથી અને વસમા (વિષમ) કિનારા વાળી હોવાથી દુઃખે તરી શકાય એવી કહી છે, તેમ અલ્પ મતિવાળા (અથવા અલ્પ સત્ત્વવાળા) જીવોથી આ લોકમાં સ્ત્રીઓ પણ દુઃખે તરી શકાય એવી (દુઃખે જીતી શકાય એવી) છે. કારણ કે જે મહા પરાક્રમી હોય તે જ સ્ત્રીના વિષયોથી વિરક્ત થઈ શકે છે, અને કાયર પુરૂષો સ્ત્રીના દાસ બની જાય છે. તથા

जेहिं नारीण संजोगा, पूयणा पिट्ठतो कया ।

सव्वमेयं निराकिच्चा, ते ठिया सुसमाहिया ॥१७॥

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

प्रत्यक्षो नरकः स एव वसुधापीठे परायत्तता ।
इत्येवं पूत्कुरुते जनः प्रतिकलं, सर्वोऽपि विद्वानिह ॥
तन्नारीवशवर्तिनोऽपि विषयान्कंडूतिकल्पानयं ।
रोमांचांकुरचर्चितांगलतिकः, किं नाम नैवोज्झति ॥९३॥

प्रत्यक्षः=પ્રત્યક્ષ
नरकः=નરક
स एव=તેજ
वसुधापीठे=પૃથ્વીમાં
परायत्तता=પરાધીનતા, પારકાની તાબેદારી
इति एवं=એ પ્રમાણે જ
पूत्कुरुते=પોકારે છે
जनः=લોક
प्रतिकलं=વારંવાર
सर्वोऽपि=સર્વે પણ, બધાએ
विद्वान्=પંડિત
इह=અહિં
तत्=તો (પછી)
नारीवशवर्तिनोऽपि=સ્ત્રીઓને વશવાળા (તાબે રહેનારા) પણ,
कंडूतिकल्पान्=ખુજલી (ખરજ-ચળ) જેવા
अयं=આ
रोमांचांकुर=રોમાંચ રૂપી અંકુરા વડે કરીને
चर्चित=ભરેલી છે, વાળો
अंगलतिकः=અંગરૂપ લતા (શરીર) જેની એવો પુરૂષ
किं नाम=શા માટે
नैव=નથી જ
उज्झति=છોડતો

ભાન કાર્યાકાર્યનું જે તે વિવેક વિચારી;
સ્ત્રી કટાક્ષ તરફ નિરખવું તે અકારજ માની;

દેવેન્દ્રો દેવઋદ્ધિને આધીન બની લોભ લાલચમાં ચિંતાતુર રહે છે, ચક્રવર્તીઓ છ ખંડ ઋદ્ધિ વિગેરેને આધીન બની તેની વ્યવસ્થામાં ચિંતાતુર રહે છે, એ રીતે તત્ત્વદૃષ્ટિએ જોતાં ખરા ત્યાગી મહાત્માઓ શિવાયના લગભગ બધાએ સંસારી જીવો પરાધીન દશાને ભોગવે છે, તેથી મનધાર્યું કામ કરી શકતા નથી અને સ્વાધીનતાના પરમ સુખને ભોગવી શકતા નથી, તેથી જગતમાં પંડિતો કહે છે કે "પરાધીનતા એ પૃથ્વી ઉપર (જગતમાં) સાક્ષાત્ નરક છે." નીતિ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે પ્રશ્ન–को नरकः ઉત્તર–परवशता–પરાધીનપણું એ નરક છે. એમ વારંવાર પોકાર કરીને કહે છે તો પણ એ જ વિદ્વાનો વળી સ્ત્રીને આધીન (સ્ત્રીના તાબેદાર, ગુલામ) બનીને જાણે મોટો આનંદ અનુભવતા હોય તેવો આડંબર–ડોળ કરે છે. હજારો. લોકની સભામાં મોટા માનપાનથી શાસ્ત્રના રહસ્યને સંભળાવનાર શાસ્ત્રીજી થઈને તે પંડિતજી લોકની આગળ મોટા રાજા જેવા થઈને મ્હાલે છે. પરન્તુ ઘેર જાય તો સ્ત્રીની આગળ બકરી એં જેવા બની જાય છે અને વાદીઓની સભામાં મોટા ન્યાયવાચસ્પતિ ગણાય છે. અને વાદ કરવામાં કઠણ પત્થર જેવા હોય છે પરન્તુ ઘરમાં સ્ત્રીની આગળ નરમ ઘેંસ જેવા બની જાય છે. વ્યાકરણાચાર્યો સભામાં વ્યાકરણના બળથી ભિન્ન ભિન્ન અક્ષરોની સંધિ સમાસ વિગેરેના પ્રયોગો સિદ્ધ કરીને મોટા મોટા સમાસાન્ત વાક્યોની ગર્જના કરે છે. પરન્તુ ઘરમાં તો સ્ત્રી આગળ ચેં કે ચું ન કરી શકે. રાજાધિરાજ (મોટા રાજાઓ પણ) સભામાં મહારાજા મહારાજા કહેવાય પણ એ જ રાજા રાણીની આગળ એક સામાન્ય સિપાઈ જેવો

કહેવાય. ઘણું કરીને બહુલ સંસારી જીવોને જ ભોગના સાધનો વ્હાલા લાગે છે. કેટલાએક શુભ સંસ્કારી જીવોને અતિમુક્ત મુનિ અને વજ્રસ્વામી તથા હેમચંદ્રાચાર્ય સૂરિજી મહારાજની માફક બાલ્યવયમાં પણ ભોગના સાધનો લલચાવી શકતા નથી. ભર જુવાન વયમાં શ્રી ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી ભોગના સાધનોની પરાધીનતાને તિલાંજલી આપનાર શ્રી શાલિભદ્ર વિજયશેઠ વિગેરે જાણવા. તેઓ સમજતા હતા કે પર વસ્તુના મોહથી જીવનની ભયંકર ખરાબી થાય છે. આ બીનાને યાદ રાખીને આ શ્લોકમાં જણાવેલી પરાધીનતાનો ત્યાગ કરીને ભવ્ય જીવોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરીને મોક્ષ પદના અવ્યય સુખ મેળવવા એ જ ખરી પંડિતાઈ છે. ૯૩

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં હૃદયમાં તત્ત્વ રૂપી દીવાનો પ્રકાશ થાય ત્યારે પ્હેલાં જે હૃદય રાગી હતું એ જ હૃદય યુવાવસ્થાની લીલાને હસી કાઢે છે, તે વાત જણાવે છે—

२ ३ ४ १ ७ ८ ६ ५
ता एवैताः कुवलयदृशः सैष कालो वसंत-
११ १२ ९ १० १४ १३ १६ १५
स्ता एवांतःशुचिवनभुवस्ते वयं ते वयस्याः ॥
१७ २२ २० १८ १९ २१
किंतूद्भूतः स खलु हृदये तत्त्वदीपप्रकाशो ।
२३ २४ २७ २५ २६
येनेदानीं हसति हृदयं यौवनोन्मादलीलाः ॥९४॥

જે જુવાની કાલમાં મદ તોફાની લીલા મને
ભરેલા હૃદયમાં લાગતી વ્હાલી લઇને મોહને;
જ્ઞાન તત્ત્વોનું થતાં તેને હસીને કાઢતું,
હૃદય મારૂં સ્વપ્નમાં પણ ના હવે તેમાં જતું. ૯૪

અક્ષરાર્થ—કમળ સરખા નેત્રવાળી તે સ્ત્રીઓ તેની તે જ છે, વસન્ત ઋતુનો કાળ પણ એનો એ જ છે, અંદરથી પવિત્ર એવી વનભૂમિઓ પણ તેની તે જ છે, અને અમે તથા અમારા મિત્રો પણ તેના તે જ છીએ, પરન્તુ અત્યારે ખરેખર હૃદયમાં તે તત્ત્વ રૂપી દીવાનો પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો (ઝગમગી રહ્યો) છે. તે (જે) થી જ એ હૃદય હવે જુવાનીના ઉન્માદની લીલાને (જુવાનીના તોરમાં આવીને કરેલી ક્રીડાઓને) હસી કાઢે છે. (એટલે તેને તુચ્છ અને નહિ કરવા લાયક માને છે.) ૯૪

સ્પષ્ટાર્થ—કમળનાં પત્રની જેવા લાંબાં અને વિશાળ તથા અંજન કરેલાં મનોહર નેત્રવાળી, તેમજ ચન્દ્ર સરખા મુખવાળી, કમળની નાળ સરખી ભુજાવાળી અને સિંહ સરખી પાતળી કેડવાળી સુંદર સ્ત્રીઓને જોઇ યુવાન પુરૂષોની જુવાની ઉન્માદે (તોફાને) ચઢે છે. એટલે કામ ક્રીડા કરવા તરફ દોરાય છે તથા વનની અંદરના ભાગમાં વનસ્પતિ આદિકથી પવિત્ર એવી વનભૂમિઓમાં રહેલી લતાઓ કે જે વૃક્ષોને વીંટાયલી હોય છે એવાં લતાયુક્ત વૃક્ષોના નિકુંજ પણ જુવાન પુરૂષોની જુવાનીને ઉન્માદે ચઢાવે છે, તથા અનેક વનસ્પતિઓને નવા પલ્લવોથી શોભાવનારી જૂદી અને

ઉત્તર—જે (જ્ઞાન) થી પોતાના જ આત્માના ગુણ દોષ જાણવામાં આવે તે ઉત્તમ જ્ઞાન કહેવાય. ૯૫

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ ઉત્તમ દેવ ઉત્તમ ગુરૂ અને ઉત્તમ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહે છે. ત્યાં રાગ દ્વેષ ક્રોધ માન માયા લોભ અજ્ઞાન વિગેરે ૧૮ દોષ રહિત જે આત્મા હોય તે જ સુદેવ કહેવાય, રાગ દ્વેષ વિગેરે દોષો મોહનીયકર્મના ઉદયથી હોય છે. તેનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય ત્યારે જ આત્મા વીતરાગ દશાને પ્રાપ્ત કરે (મેળવે) છે, ને ત્યાર બાદ જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય તથા અન્તરાય એ ત્રણ કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતાં આત્મા કેવળજ્ઞાની કેવળદર્શની અને અનન્ત દાનાદિ શક્તિવાળો અને અનન્ત વીર્યવાળો થાય છે. કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી કેવળજ્ઞાની આત્મા સર્વ સચરાચર જગતને જાણે છે ને સાક્ષાત દેખે છે જગતમાં એવો કોઈ પદાર્થ કે પદાર્થના ગુણ પર્યાય કે ક્રિયા નથી જેને કેવલી પરમાત્મા ન જાણે એકેક પદાર્થના અનંત અનંત ગુણ તથા ત્રણે કાળના અનન્ત અનન્ત પર્યાય એક જ સમયમાં અથવા દરેક સમયે જાણે છે દેખે છે. ત્યાર બાદ નામકર્મ ગોત્રકર્મ વેદનીય કર્મ અને આયુષ્ય કર્મ એ ચારેનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતાં એજ કેવલી ભગવાન નિર્વાણ પદને પામીને પરમાત્મપદ એટલે સિદ્ધ સ્વરૂપને મેળવે છે, ત્યાં અરૂપી અગુરૂલઘુ અનંત સુખ અને અક્ષય સ્થિતિ (સાદિ અનંત સ્થિતિ) વાળા થાય છે. ત્યાંથી તે સિદ્ધ ફરીથી સંસારમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે સંસારમાં ઉત્પન્ન થવાનું કારણ કર્મ છે તેનો તેમણે સર્વથા ક્ષય કર્યો છે. એવા શ્રી સિદ્ધ

ચાર દર્શનાચાર ચારિત્રાચાર તપાચાર અને વીર્યાચાર એ
પાંચ આચારને પણ પાળતા હોય, પાંચ ઇન્દ્રિયોનું દમન
કરતા હોય, ચાર કષાયને ઘટાડતા હોય, પાંચ સમિતિ અને
ત્રણ ગુપ્તિવાળા હોય, સ્ત્રી ધન ધાન્ય કંચન આદિ પરિગ્રહ
રહિત હોય, શાસ્ત્રના જ્ઞાની હોય, અને જગતના જીવોને
ધર્મોપદેશ આપી સંસારના બંધનમાંથી મુક્ત કરતા હોય.
એવા સાધુઓ તેજ સુગુરૂ કહેવાય. પરન્તુ સ્ત્રી રાખતા હોય,
ધન રાખતા હોય, જગતની માયા જાળમાં ગુંથાયલા હોય,
ધાગાદોરા જંતર મંતર વિગેરે વિદ્યાઓથી લોકને છેતરત
હોય તેવા વેષધારી સાધુઓ સુગુરૂ કહેવાય જ નહિ. પર
કુગુરૂ કહેવાય. આહીં પ્રદેશી રાજાને બૂઝવનાર શ્રી કે
ગણધર વિગેરેની બીના વિચારવી. તથા જે જ્ઞાનથી પો
આત્મા અને શરીર અલગ અલગ સમજાતાં હોય. ...
સ્વરૂપ જે કર્મોથી અવરાઇ ગયું છે તે કર્મોનો નાશ કરવાનો
ઉપાય જાણવામાં આવતો હોય, જગતના નવ તત્ત્વોમાં વિશ્વાસ
બેસતો હોય, કાયાની માયામાં તલ્લીન ન થવાતું હોય, વૈરાગ્ય
ભાવના જાગ્રત થતી હોય, હેય પદાર્થો હેયપણે અને
ઉપાદેય પદાર્થો ઉપાદેયપણે સમજાતા હોય, વિનય વિવેક
નમ્રતા ઉદારતા ગંભીરતા સ્થિરતા સમદૃષ્ટિ વિગેરે અનેક
સદ્‌ગુણો જે જ્ઞાનથી વિકાસ પામતા હોય અથવા વિકાસ
પામ્યા હોય અને શાસ્ત્રોનું સમ્યગ્ રહસ્ય સમજાતું હોય
તેમજ પર્યન્તે પરમાત્મપદ આપવામાં જે જ્ઞાન સમર્થ હોય
તેજ જ્ઞાન પરમ જ્ઞાન કહેવાય છે. ક્રિયાવાળું જ જ્ઞાન મોક્ષને
આપી શકે છે. પણ એકલા જ્ઞાનથી મોક્ષ મળે જ નહિ

यत्=જે (પાત્ર)
कारुण्य=દયા રૂપી
हिरण्मयं=સોનાનું બનેલું
न=નથી
न च=અને નથી
सन्मार्ग=ઉત્તમ માર્ગ રૂપી
ताम्रोद्भवं=તાંબાનું બનેલું
नो=નથી
संयमलोहजन्म=સંયમ રૂપી લોહનું બનેલું
संतोष=સંતોષ રૂપી
मृत्स्नामयं=માટીનું બનેલું
यत् योग्यं=જે (સ્થાપન કરવા) યોગ્ય
तपोविधान=તપ કરવા રૂપ
दहनज्वालावली=અગ્નિની જ્વાલાઓના સમૂહના
तेजसां=તેજને
सिद्धिं=સિદ્ધિ, મોક્ષ, સીઝવું, રંધાઈને તૈયાર થવું
याति=પામે
कथं=કેવી રીતે
नृ=મનુષ્યના જન્મ રૂપી, મનુષ્ય રૂપી
धान्य=ધાન્યનો
निकरः=સમૂહ
तस्मिन्=તે
कुपात्रे=નાલાયક જીવમાં, ખરાબ વાસણમાં
स्थितः=રહેલો

જે કુપાત્ર નથી બનેલું જીવદયા કંચન તણું,
સન્માર્ગ રૂપ તાંબા તણું ના તેમ સંયમ લોહનું;
સંતોષ રૂપ માટી તણું ના જે કુપાત્ર બનેલ છે,
તપ રૂપ અગ્નિ માંહી મૂકવાને ન લાયક જેહ છે. ૨૯૫

તેવા કુપાત્ર વિષે રહેલો નૃભવ ધાન્ય સમૂહ આ,
સિદ્ધિને કિમ પામશે ? નરભવ દીએ સુખ સિદ્ધિના;
મ કુપાત્રે ધાન્ય રાંધ્યું તે કદી સીઝે નહી,
કુપાત્ર મનુષ્ય સિદ્ધિ સુખભરી પામે નહી. ૨૯૬

માટી અગ્નિનો તાપ ખમી (ખમી=સહન કરી) શકે છે તેથી અગ્નિથી તપાવીને એમાં નાખેલું અનાજ રાંધી શકાય પરન્તુ કલાઈ જેવી કાચી ધાતુનું વાસણ ચૂલા પર મૂક્યું હોય તો વાસણ પોતે જ ઓગળીને રસ થઈ જાય અને એમાં નાખેલા દાણા પણ અગ્નિમાં પડીને બળી જાય અને જો લાકડાનું વાસણ હોય તો તે વાસણ બળીને રાખ થઈ જાય અને તેમાં નાખેલા દાણા પણ અગ્નિમાં ભસ્મ (ખાખ) થઈ જાય, તેથી અનાજને સીઝવવા (રાંધીને ખાવા લાયક બનાવવાની) બાબતમાં કલાઈનાં અને લાકડાનાં વાસણ કુપાત્ર કહેવાય છે. આવા કુપાત્રમાં જેમ અનાજના દાણા સીઝે (ચઢે) નહિં તેમ દયા-સન્માર્ગની સાધના-સંયમ-સંતોષ તપ વિગેરે સદ્ગુણો રહિત કુપાત્ર જીવ પણ સીઝે નહિં એટલે સિદ્ધ થાય નહિં. શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચનમાં દયા ગુણવાળા જીવો સોનાના વાસણ જેવા કહ્યા છે, મોક્ષ માર્ગ રૂપ સન્માર્ગે ચાલનારા જીવો ત્રાંબાના વાસણ જેવા કહ્યા છે, નિર્મલ સંયમવંત જીવો લોખંડના વાસણ જેવા કહ્યા છે. અને સંતોષ ગુણવાળા જીવો માટીના વાસણ જેવા કહ્યા છે, તેથી એ સોનું વિગેરે ધાતુઓનાં અને માટીનાં વાસણ જેમ ચૂલાની અગ્નિને ખમી શકે છે, પરન્તુ કલાઈ વિગેરે અને કાષ્ટ વિગેરેના વાસણની પેઠે ઓગળી કે બળી જતાં નથી તેમ એ દયા વિગેરે ગુણવાળા ભવ્ય જીવો તપશ્ચર્યાની સાધના રૂપ અગ્નિનો તાપ ખમી શકે છે, તેથી તે તપશ્ચર્યા રૂપ અગ્નિમાં પોતે ઓગળતા કે બળતા નથી, પરન્તુ કર્મ રૂપી પાણીને બાળી મનુષ્ય ભવ રૂપી દાણા

हे मोहाहतजीव ! हुं शृणु वचः श्रद्धास्ति चेत्कथ्यतां ।
प्राप्तं ! किंचन सत्फलं भवमहाटव्यांत्वया भ्राम्यता ॥
भ्रातर्नैव तथाविधं किमपि तन्निर्वाणदं तर्हि किं ।
शून्यं पश्यसि पंगुवन्ननु गतं नोपक्रमे तिष्ठति ॥९७॥

हे मोहाहत जीव !=મોહથી હણાયેલા=(મોહને વશ પડેલા) હે જીવ!
हुं=હોં, કોઈ બોલાવે ત્યારે ઓ, હો એમ પણ બોલાય છે
शृणु=સાંભળ
वचः=વચન
श्रद्धा=શ્રદ્ધા વિશ્વાસ
अस्ति=છે, હોય
चेत्=જો
कथ्यतां=કહો
प्राप्तं=પ્રાપ્ત કર્યું, મેળવ્યું
किंचन=કંઈ પણ
सत्फलं=ઉત્તમ ફળ, શુભ ફળ
भव=ભવ રૂપી
महाटव्यां=મોટી અટવીમાં, મોટા જંગલમાં
त्वया=તેં
भ्राम्यता=ભમતાં
भ्रातः=હે ભાઈ!
नैव=નહિ જ
तथाविधं=તથા પ્રકારનું
किमपि=કંઈ પણ
तत्=તે
निर्वाणदं=મોક્ષને દેનારૂં
तर्हि=તો
किं=કેમ
शून्यं=ફોગટ
पश्यसि=જુએ છે
पंगुवत्=પાંગળાની માફક
ननु=નિશ્ચય કરીને, નક્કી
गतं=ગયું
न=ન
उपक्रमे=ઉદ્યમમાં
तिष्ठति=રહે છે, વર્તે છે

આજ્યારે કોઈ ભાગ્યે પણ યથાર્થ વિધિ પૂર્વક સાત્વિકી દેવ પૂજા વિગેરે ધાર્મિક સાધનોની પરમ ઉલ્લાસથી સેવના કરવાનો અવસર મળે છે, અને અનુક્રમે મોક્ષ પદને પણ પામી શકાય છે. આ રીતે વર્તનારા ભવ્ય જીવો જ માનવ ભવને સફલ કરી શકે છે. આ બીનાને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની આરાધના કરીને માનવ જન્મ સફલ કરવો. અહીં દૃષ્ટાંત તરીકે વિપાક સૂત્રના દુઃખ વિપાક શ્રુતસ્કંધમાં જણાવેલી જરૂરી કથાઓ વિચારવી. અને માનવ જન્મને સફલ કરનાર સુબાહુ કુમાર વિગેરેના દૃષ્ટાંતો [જે સુખ વિપાકમાં જણાવ્યા છે તે] પણ જરૂર વિચારવા. તે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે. ૯૮

અવતરણ—હવે કવિ-આ શ્લોકમાં મનુષ્યપણું સરખું હોવા છતાં સદ્‌ગુણવડે અને દુર્ગુણ વડે અનુક્રમે સજ્જન મનુષ્યમાં અને દુર્જન મનુષ્યમાં તફાવત પડે છે. તે વાત જણાવે છે—

૩ ૨ ૫ ૪ ૧ ૬ ૭
शौक्ल्ये हंसबकोटयोः सति समत्वेऽप्यंतरं यद्वतो ।
११ १० ९ ८ १४ १३ १२
कार्ष्ण्ये कोकिलकाकयोः किल यथा भेदो भृशं भाषिते ॥

१८ १६ १७ १५ १९ २१ २०
पैत्ये हेमहरिद्रयोरपि यथा मूल्ये विभिन्नार्घता ।
२४ २५ २२ २३ २६ २८ २७
मानुष्ये सदृशे तथार्यखलयोर्दुरं विभेदो गुणैः ॥९८॥

આત્મ હિતકર સદ્ગુણોને પામવાને સજ્જનો,
સેવવા હિત કામીએ તજવા નિરંતર દુર્જનો;
બક કાક હળદર જેહવા છે દુર્જનો તિમ સજ્જનો,
હંસ કોયલ કંચનાદિક જેહવા ગુણ છે ઘણો. ૩૦૩

અક્ષરાર્થ—જેમ હંસ અને બગલો એ બેનો ધોળો વર્ણ સરખો છે તો પણ તેમની ચાલમાં તફાવત છે, તેમજ કોયલ અને કાગડો કાળા વર્ણમાં સરખા છે તો પણ તેમની વાણીમાં તફાવત છે, તેમજ સોનું અને હળદર એ બે પીળા રંગથી [પીળાશની અપેક્ષાએ] સરખા છે તો પણ તે બેની કિંમતમાં મોંઘા સોંઘાનો તફાવત છે તે પ્રમાણે સજ્જનમાં અને દુર્જનમાં મનુષ્યપણું જો કે સરખું છે પરન્તુ સદ્ગુણથી અને દુર્ગુણથી મોટો તફાવત હોય છે. ૯૮

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ દૃષ્ટાંત દઈને સજ્જનમાં અને દુર્જનમાં તફાવત જણાવ્યો છે. અને તે તફાવત જણાવવા હંસ અને બગલા વિગેરેની બીના જણાવી છે. તે આ પ્રમાણે—

જેમ હંસ ધોળા વર્ણનો છે તેમ બગલો પણ ધોળા વર્ણનો છે તેથી રંગમાં બન્ને સરખા છે, પરન્તુ રંગમાં સરખા હોવાથી સ્વભાવમાં એકસરખા હોય છે એમ નથી, કારણ કે હંસનો સ્વભાવ જ્યારે મોતી વિગેરે ખાવાનો છે ત્યારે બગલાનો સ્વભાવ માછલાં ખાવાનો છે, તે બગલું પણ પાણીના કિનારે ધ્યાની ઋષિની માફક કપટી બનીને હાલ્યા

(ભય રહિત પણું) મારા શરીરને પોતાના શિંગડાં વડે ખાલી ખંજવાળીને બહુ રાજી થાય, મારો આવો શુભ દિવસ ક્યારે આવશે? ૭

વળી સર્વસંગનો ત્યાગ કરીને અત્યંત દયા ગુણ ધારણ કરીને અને ગુરૂએ કહેલા ઉત્તમ ક્રિયા સહિત તત્ત્વ જ્ઞાનનું જ શરણું લઇને પવિત્ર અરણ્યમાં રહેલા એવા અમે ઉદય પામેલા શરદ ઋતુના ચન્દ્રવાળી રાત્રિના ટાઇમે ઉત્તમ ત્યાગ ધર્મને ધારણ કરવાથી થતા લાભોને વારંવાર યાદ કરીને પરમાત્મ ગુણનું સ્મરણ કરીને માનવ જીવનના ઉત્તમ ફલ રૂપ પરમ પદને ક્યારે પામીશું ? ૮

આ પ્રમાણે ગ્રંથકાર કવિરાજે પણ વૈરાગ્ય જીવોને ભાવવા (વિચાવા) લાયક સુંદર ભાવના દર- (જણાવી) છે. અથવા આ ગ્રન્થકર્તા કવિ પોતે જ આ શ્લોકમાં કહેલી ભાવના ભાવે છે. અહીં ભવ્ય જીવોએ ભરત મહારાજા કૂર્માપુત્ર વિગેરે પુણ્યશાલી જીવોના દૃષ્ટાંતો વિચારીને નિર્મલ ભાવ પૂર્વક દાનાદિ ધર્મની સાધના કરીને પોતાના આત્માને સિદ્ધ સ્વરૂપ જરૂર બનાવવો જોઇએ. એ પણ જરૂર યાદ રાખવું જોઇએ. નિર્મલ ભાવના ભાવવાના કાલમાં પણ નિર્મલ દર્શન વિગેરે ત્રણેની સાધના જરૂર હોય જ છે, તે વિના સિદ્ધિના સુખ મળી શકે જ નહિ, અને એ જ પદ્ધતિએ અનંતા શ્રી ભરત મહારાજાદિ પૂજ્ય પુરૂષોની મુક્તિ થઇ છે, થાય છે, અને થશે. એકલી ભાવનાથી ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થાય જ નહિ એ આ શ્લોકનું

अमृतैः=અમૃત વડે
श्रीमत्=શ્રી
नागपुरे=નાગપુર નગરમાં
चकार=બંધાવતા હવા
सदनं=સ્થાન, દેરાસર
श्रीनेमिनाथस्य=શ્રી નેમિનાથ ભગવંતનું
यः=જે
श्रेष्ठि=શેઠ
श्रीधनदेवः=શ્રી ધનદેવ
इति=એ પ્રમાણેના
अभिख्यया=નામથી
ख्यातः=પ્રસિદ્ધિને પામેલા છે.
तस्य=તેના
अंगजः=પુત્ર (પદ્માનંદ કવિ)
पद्मानंदशतं=૧૦૦ શ્લોકવાળું પદ્માનંદ નામનું શતક
व्यधत्त=બનાવતા હતા
सुधियां=ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા પુરૂષોને
आनंदसंपत्तये=ખૂશ કરવા

ગુરૂરાજ શ્રી જિનવલ્લભે શુભ શાંત ઉપદેશામૃત,
સિંચિત કર્યો છે જેહને શ્રી નાગપુરમાં બહુમતે;
શ્રી નેમિનાથ જિનેશનું મંદિર કરાવે જે અને,
તે શેઠ શ્રી ધનદેવ આવા નામથી લ્હે ખ્યાતિને. ૩૦૯

તાસ પદ્માનંદ નામ પ્રસિદ્ધ પુત્ર હતો કવિ,
પંડિતોને ખૂશ કરવા કાજ તેણે કૃતિ નવી;
હોંશે બનાવી નામ પદ્માનંદશત સો શ્લોકનું,
વૈરાગ્ય શતક ઘણાં કહે તે નામ પર આ ગ્રંથનું. ૩૧૦

અક્ષરાર્થ—શ્રી જિનવલ્લભ નામના સદ્દગુરૂના શાન્ત ઉપદેશ રૂપી અમૃત વડે સિંચાયલા જે શ્રેષ્ઠિએ (શેઠે) શ્રી નાગપુર નામના નગરમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવંતનું દહે-

તરતજ ઉદય થતો નથી, પણ ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહૂર્ત તો જરૂર જોઇએ અને ઉત્કૃષ્ટથી જે કર્મની જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ બાંધી હોય, તે કોડાકોડી દીઠ સો સો વર્ષ વીત્યા બાદ તે બાંધેલા કર્મનો ઉદય થાય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે સમજી લેવું કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય (નાની-ઓછામાં ઓછી) સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે. આનો અર્થ એ છે કે આ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિમાં પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાલ અબાધાકાલ તરીકે ગણવાનો છે. એટલે તે કર્મ બાંધ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાલ જાય ત્યારે ઉદયમાં આવે (તેનો ઉદય થાય) અને તે ઉદય અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચાલુ રહે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એક કોડાકોડી સાગરોપમ દીઠ સો સો વર્ષ લેતાં ત્રણ હજાર વર્ષ વીત્યા બાદ ઉદયમાં આવે છે. ત્યારે તે કર્મના બાંધનાર સંસારી જીવો તે કર્મનું ફલ ભોગવે છે. પ્રશ્ન–એક માણસ ચોરી કરતાંની સાથે ફાંસીના લાકડે લટકાઇને મરી ગયો, અહીં અબાધાકાલ કઇ રીતે ઘટી શકે? ઉત્તર–ખરી રીતે અહીં પણ ઓછામાં ઓછો અંતર્મુહૂર્ત વિગેરે કાલ ગયા બાદ જ તે ચોરની તેવી સ્થિતિ બને છે. આ વાત કર્મ સ્વરૂપના જાણકાર ભવ્ય જીવો જ સ્પષ્ટ સમજી શકે છે. તે વાતના અજાણ જીવોને ચોરની બીના સાંભળીને આશ્ચર્ય ઉપજે એ બનવા જોગ છે. આ કર્મો સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ, નિધત્ત, અને નિકાચિત સ્વરૂપ-વાળા હોય છે. તેમાં પહેલા ત્રણ સ્વરૂપવાળા કર્મો ગીતાર્થ

ઋશાગના, દ્રવ્ય, ભાગની તપ ગણી સંપૂર્ણ વિચારણા કરી
સાધ્ય છે. તેમાં ચક્રવર્તી વિગેરે રાજાઓ છ ખંડની સાધના
વિગેરે મુદ્દાથી જે તપ અઠ્ઠમ કરે, તથા કેટલાએક લક્ષ્મીની
મૂર્છાવાળા અજ્ઞાન જીવો કેસરીઆજી વિગેરે તીર્થાદિ સ્થલે
જઈને જે તપ કરે, અને શત્રુનો નાશ કરવાના ઈરાદાથી
જે તપ કરાય તે દ્રવ્ય તપ કહેવાય છે અન્ય મતમાં જણા
વેલા ચાંદ્રાયણ વિગેરે તપ પણ દ્રવ્ય તપ કહેવાય. અં
નિયાણાની ભાવના વિના તપનું સ્વરૂપ સમજીને શુભ મુદ્દે
ગુરૂ મહારાજની પાસે નંદી (નાંદ) ની પાસે વિધિપૂ
તપને ઉચ્ચારીને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે પરમ ઉલ્લા
કેવલ (ફક્ત) કર્મોને ખપાવવાના મુદ્દાથી જે તપ કરા
ભાવ તપ કહેવાય. ભાવ તપની આરાધના કરનારા
જીવો એ તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારતાં તપની
સાધના કરે, તો તે જીવોને આગમ ભાવ નિક્ષેપના અભિ-
પ્રાયે તપ કહેવાય. તથા જે જીવો તપશ્ચર્યા ન કરે અને
તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારે તેઓ આગમ ભાવ
નિક્ષેપના અભિપ્રાયે તપ કહેવાય. આ તપના બાર ભેદ
દૃષ્ટાંત સાથે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી
જણાવ્યા છે.

તપસ્યા કરનારા ભવ્ય જીવોના ગુણો.

પ્રબલ પુણ્યોદયે આવા તપ કરવાનો અવસર મળે છે.
તપસ્યાના કરનારા ભવ્ય જીવોએ (૧) ક્ષમા, (૨) ધૈર્ય,
(૩) શાંતિ, (૪) થોડી નિદ્રા, (૫) રીતસર આહાર, (૬)

ચીકણાં એવા કર્મોનો પણ નાશ કરવામાં તપ સિવાય બીજું
કોઈ સમર્થ નથી.

૩ તપને કલ્પવૃક્ષના જેવું કહ્યું છે. તેને સંતોષ રૂપી
મૂળિયું, શીલ રૂપી ઝીણાં નવા પાંદડાં, અને અભયદાન રૂપી
મોટા પાંદડાં છે, તેની ઉપર શ્રદ્ધા રૂપી પાણી સિંચાય છે
તેથી તેનો વિશાલ કુલ બલ ઐશ્વર્ય રૂપી વિસ્તાર (ઘેરાવો)
વધે છે. તેને સ્વર્ગાદિકના સુખ રૂપ ફૂલો છે, મોક્ષ
ફળ છે.

ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જ્યારે
લીધી હતી, ત્યારે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને
પર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાને કરીને સહિત હતા અને
તે તારક પ્રભુ "હું તમામ કર્મનો ક્ષય કરીને
ભવમાં મોક્ષે જવાનો છું." એવું જાણતા હતા, છત
તે પ્રભુએ અનુપમ ફળને આપનાર વિવિધ પ્રકાર
વિહાર તપ કર્યા હતા. અને લગભગ સાડી બાર વર્ષ
છદ્મસ્થ પર્યાયમાં ૩૪૯ દિવસ પારણું કરવા તરીકે આહાર
કર્યો હતો. આ ઉપરથી જ તપનો મહિમા તથા તે તપ
કરવાની જરૂરીયાત સાબીત થાય છે. જેમ અગ્નિના તાપથી
અશુદ્ધ (મેલ વાળું) સોનું મેલ દૂર થાય ત્યારે ચોખ્ખું
(સ્વચ્છ) બને છે, તેમ કર્મ રૂપી મેલથી મલિન થએલા આ
સંસારી જીવો તપ રૂપી અગ્નિના તાપથી કર્મ રૂપી મેલનો
નાશ કરીને પોતાના આત્માને નિર્મલ બનાવે છે. જે વસ્
બહુ દૂર છે, અથવા જે વસ્તુ મહા દુઃખે કરી મેળ
શકાય એવી હોય, તેવી વસ્તુઓ પણ તપસ્યા કરવા

તપ કર્યો હતો. અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને તપ સહિત
સંયમનું પણ નિર્મલ ચારિત્ર આરાધન કર્યું હતું. આવી
શુભ ભાવનાથી આત્માર્થી ભવ્ય જીવોએ પોતાની શક્તિના
પ્રમાણમાં જરૂર તપસ્યા કરવી જ જોઇએ. પરમતારક તીર્થ-
કર દેવોએ ભવ્ય જીવોના હિતને માટે છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ
અને છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ કહ્યો છે. તેમાં ૧ અનશન, ૨
ઊણોદરિકા, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયક્લેશ અને ૬ કાય-
સંલીનતા એ નામથી છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ જાણવો અને ૧
પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન અને
૬ કાયોત્સર્ગ એ પ્રમાણે છ પ્રકારનો અભ્યન્તર તપ જાણવો.
તેમાં છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ તે વિનયાદિ અભ્યન્તર તપની
પુષ્ટિને માટે ભગવંતે કહ્યો છે. માટે બાહ્ય તપનું સેવન કરતાં
પણ વિનયાદિક અભ્યન્તર તપોગુણની પુષ્ટિ થાય તે તરફ
ધ્યાન રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

તપસ્યા કરનારનાં દૃષ્ટાંતો.

તપ વડે સુવર્ણ પુરુષાદિક ઇષ્ટ પદાર્થોનો લાભ થાય
છે અહીં નાગાર્જુનનું દ્રષ્ટાંત જાણવું. તપ વડે ચિલાતી પુત્રા-
દિકના દૃષ્ટાંતે ભવ સંતતિનો પણ ક્ષય થાય છે. તપનો
પ્રભાવ ખરેખર અચિન્ત્ય છે. જુઓ—આયંબિલ તપથી શ્રી
સિદ્ધચક્રનું (નવપદનું) આરાધન કરવાના પ્રભાવે શ્રીપાલ
મહારાજાનો કોઢ રોગ નાશ પામ્યો અને શરીર સોના જેવું
બની ગયું, તેમજ પિતાનું ગએલું રાજ્ય ફરીથી મળ્યું તથા
ળજી પણ અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિઓ પામ્યા: તેમની સાથે

આહાર તેમજ જરૂર કરતાં વધારે પુષ્કળ આહાર પણ નજ ખાવો જોઇએ. ઇન્દ્રિયો રૂપી દર [બીલ] વડે, વાંકા રૂપી ગમનનું બહાનું કરી ચિત્ત રૂપી કરંડીયામાં રહેનારા રાગાદિક દોષ રૂપ સર્પો સંસારી જીવોને બહુજ હેરાન કરે છે. પરંતુ જો તેમને ભૂખ્યા રાખવામાં આવે એટલે પરમ ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક તપસ્યા કરવામાં આવે તો થોડા જ વખતમાં તેઓ નાશ પામે છે અને તેથી પૂર્વે નહિ અનુભવેલું અતિ અદ્ભુત ગુણ પ્રગટ થાય છે. આથી સાબીત થાય છે કે તપસ્યા કરવાથી ઇન્દ્રિયોને વશ કરી શકાય અને રાગાદિ દોષોને પણ જરૂર દૂર કરી શકાય છે.

તપસ્યાના આરાધનને અંગે જરૂરી બીના.

તપ કરતાં વચમાં જો પર્વ તિથિનો તપ આવે તો મોટા તપને રાખી મૂકીને તે પર્વ તિથિનો તપ જરૂર કરવો. વળી એક તપ ચાલતો આવતો મોટો તપ પછીથી કરવો. વળી એક તપ ચાલતો હોય, ત્યાં વચમાં બીજો તપ કરવાનો આવે, તો જે તપ મોટો હોય તે કરવો, અને બાકી રહેલો લઘુ તપ પછીથી (મોટો તપ પૂરો થયા બાદ) કરવો. (અથવા કોઇ તપ એકાસણે કરવા માંડ્યો હોય તેમાં બીજા કોઇ તપનો ઉપવાસ કરવાનો આવે તો તે વખતે ઉપવાસ કરવો. એકાસણું પછી કરી આપવું. ભૂલી જવું વિગેરે કારણને લઇને તપ ભાંગ્યો હોય તો તેની તે તપમાં જ આલોયણ લઇ લેવી, અથવા પછીથી તે સંબંધી તપ કરવો. અનુક્રમવાળા વર્ષીતપ વિગેરે તપમાં ઘણું કરીને તિથિનો ક્રમ ગણાતો

ચૈત્ર માસ અધિક હોય ત્યારે કલ્યાણક વિગેરે તપ પહેલા ચૈત્રના કૃષ્ણ પક્ષમાં તથા બીજા ચૈત્રના શુક્લ પક્ષમાં કરવો. ભાદરવા માસની વૃદ્ધિ હોય, ત્યારે પણ એમ કરવું. ૭ છઠ્ઠ છઠ્ઠ કરવાની ભાવનાથી ૨૨૯ છઠ્ઠવાળો તપ ઉચ્ચર્યો હોય, તો તે છઠ્ઠ છઠ્ઠે જ કરી શકાય. કારણ કે એકાંતરા ઉપવાસ કરી શકાય નહિ. ૮ આસોની અને ચૈત્રની ઓળીના અસજ્ઝાયના દિવસો પૈકી પહેલા ત્રણ દિવસમાં કરેલા ઉપવાસ વીસસ્થાનકની ઓળીમાં ગણવા નહિ.

૯ એ બંને ઓળીના પહેલા ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ આલોચનામાં પણ ગણવો નહિ, પણ જે તપમાં ભૂલ થાય તે આખો તપ ફરીથી શરૂ કરવો પડે. આવા આગાઢ તપમાં અને રોહિણી તપમાં તે ત્રણ દિનનો તપ ગણી શકાય છે, પરંતુ બીજા તપમાં ન ગણાય.

૧૦ અસ્વાધ્યાયના (અડચણના) ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ વીસસ્થાનક તપમાં અને અષ્ટકર્મ સૂદન તપમાં ન ગણાય, પણ આંબિલ વર્ધમાન તપમાં પરંપરાથી ગણાય છે. ૧૧ કોઇ ભવ્ય જીવ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠનો તપ કરતો હોય, તેને અલગ છઠ્ઠ કરવાની શક્તિ હોય, ન હોય, તો તે પાખીનો છઠ્ઠ કરી મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠમાં ઉમેરી શકે, અને તેણે પાક્ષિક તપ જલ્દી પૂરો કરી આપવો જોઇએ. ૧૨ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠના પારણે યથાશક્તિ તપ કરવો. બેસણાંનો નિયમ નથી.

૧૩ અષ્ટકર્મ સૂદન તપ ઉપવાસ કરવાની શક્તિ ન હોય તો આંબિલથી પણ થઈ શકે. (આ ઉત્તર ૧૫૮ ઉત્તર

અંતરંગ શત્રુઓ તેમને 'હંત' એટલે હણનાર. જેમણે રાગ દ્વેષાદિક શત્રુઓનો નાશ કર્યો છે તે અરિહંત અથવા જિનવરના તીર્થંકર કહેવાય. એટલે જેમણે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન મેળવ્યું છે, પરંતુ હજી જેમનાં નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ ચાર અઘાતી કર્મ નાશ પામેલ નથી તે તેરમા સયોગી કેવલી ગુણસ્થાને રહેલા અરિહંત અથવા તીર્થંકર કહેવાય. આ અરિહંત પ્રભુ પાછલા ભવમાં "સવિ જીવ કરૂં શાસન રસી" એવી ઉત્તમ ભાવના રૂપ ભાવ દયાના પરિણામથી નિર્મળ સંયમાદિને સાધીને તીર્થંકર નામ કર્મને બાંધે છે. તીર્થંકરના ભવથી પાછલા ત્રીજા ભવમાં શ્રી અરિહંતાદિ સ્થાનક વિગેરેને સાધીને જિન નામને નિકાચિત કરે છે. આ ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ વૈમાનિક દેવલોકમાં કે નરકમાં જાય છે. (અહીં જેમણે પ્હેલાં–મિથ્યાદષ્ટિપણામાં નરકાયુષ્ય બાંધ્યું છે. અને પછીથી સમ્યક્ત્વ ગુણને પામીને તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધે તો તેઓ પ્હેલી ત્રણ નરકમાંથી આવીને તીર્થંકર થઇ શકે છે) ત્યાંથી મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે મનુષ્યપણે ઉપજે છે, ત્યાં અવસરે સકલ ભોગ સામગ્રીનો ત્યાગ કરી વાર્ષિક દાન દઇને દીક્ષા ગ્રહણ કરે. દીક્ષા લે તે જ વખતે ચોથું મનઃ–પર્યવ જ્ઞાન ઉપજે. ત્યાર પછી અપ્રમત્ત ભાવે દીક્ષા પાળીને આકરી તપસ્યા કરીને ચાર ઘાતી કર્મ ખપાવી તેરમે ગુણ સ્થાનકે આવે ત્યારે તેઓ અરિહંત કહેવાય. તેમને બંધમાં

કહેવાય છે. પણ આરાધક જીવોએ વિજયલક્ષ્મી સૂરિજીએ પૂજામાં બતાવેલાં નામ ક્રમ પ્રમાણે આરાધના કરવી એમ ઠીક લાગે છે.

વીસસ્થાનક તપનું ટૂંક વર્ણન.

લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષની જેવા, અને ભવોભવ ચાહના કરવા લાયક, તથા ત્રિપુટી શુદ્ધ શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં શ્રી તીર્થંકર પદવી જેવી લોકોત્તર સ્થિતિને અને તેને અનુકૂલ બીજા પણ સાધનોને મેળવી આપવા રૂપ વિશિષ્ટ ફલ વિગેરે મુખ્ય કારણોથી અને મહાપુરૂષોએ આરાધેલ હોવાથી આ તપનો મહિમા વિશેષ પ્રમાણમાં જણાય છે, અનુભવાય છે. સંભવ છે કે શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા તીર્થંકરો વીસ હોવાથી આ તપમાં પદની સંખ્યા વીસ જણાવી હોય. સ્થાનક અને પદ આ બેનો અર્થ પ્રશસ્ત આલંબન થાય છે. જે પદની આરાધના ચાલતી હોય, તેમાં તેવા સ્વરૂપવાળા થવાને માટે પ્રશસ્ત આલંબનની ખાસ જરૂરીયાત છે. મંત્રાદિની સાધનામાં જેમ વિધિની જરૂરીયાત હોય છે, તેમ અહીં પણ વિધિની જરૂરીયાત બહુજ રહેલી છે. આ મુદ્દાથી હવે વીસ સ્થાનક તપનો વિધિ જણાવીએ છીએ.

આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવોને સ્વભાવેજ વિધિ તરફ લક્ષ્ય વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. ચાલુ તપનો વિધિ અહીં ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવો—

સુવિહિત મહા ગુણવંત ગુરૂની સમક્ષ તેમની આજ્ઞા

તેને કનકમાલા અને શીલવતી નામે ગુણવંતી બે રાણીઓ હતી અને મનોરમા નામે એક પુત્રી હતી. પરંતુ આ રાજાને પુત્ર નહતો.

આજ નગરમાં કુબેરના જેવી ઋદ્ધિવાળો અને રાજમાન્ય જિનદત્ત નામે શેઠ હતો. તે સમકિત દૃષ્ટિ અને શ્રાવકના એકવીશ ગુણોને ધારણ કરતો હતો. આ શેઠને ઘેર દેવપાલ નામનો એક દાસ હતો. આ દેવપાલ પણ જિનેશ્વરના ધર્મનો રાગી હતો. વળી સદ્ગુરૂના સંગથી તે જિનધર્મના રહસ્યને પણ જાણતો હતો. કારણ કે સદ્ગુરૂની સોબત મિથ્યાત્વનો નાશ કરી સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી આપીને ભવભ્રમણ ટાળે છે,

એક વખત ચોમાસાના વખતમાં દેવપાલ જિનદત્તશેઠની ગાયો લઇને વનમાં એક નદીના કાંઠે ચરાવવા લાગ્યો. તે વખતે જળના પ્રબળ વેગથી નદીની એક તરફનો કાંઠો તૂટી પડ્યો, અને તેમાંથી શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની મનોહર મૂર્તિ નીકળી દેવપાળે તે મૂર્તિને જોઇને પોતાને જાણે ચિન્તામણિ રત્ન મળ્યું હોય તેમ હૃદયમાં ઘણો રાજી રાજી થઇ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે અહો! આજે મારા ધન્ય ભાગ્ય છે કે ત્રણ ભુવનના સ્વામીનાં આજે મને દર્શન થયાં. આજે મારા પુણ્યનો ઉદય થયો છે. હવે પ્રભુની આ મૂર્તિને કોઇક પવિત્ર સ્થળમાં સ્થાપન કરૂં. પછી નદીના કાંઠે પવિત્ર સ્થળ જોઇને ત્યાં ઘાસની ઝૂંપડી બાંધીને તેમાં પ્રભુની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. પછી તે પ્રતિમાની સેવા ભક્તિ કરીને તેણે એવો નિયમ અંગીકાર કર્યો કે જ્યાંસુધી પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શન ન કરૂં ત્યાંસુધી મારે ભોજન ન કરવું.

વંતની ભક્તિ આગળ ત્રણ લોકનું સામ્રાજ્ય પણ આ વિસાતમાં છે? ક્યાં સૂર્ય ક્યાં આગીઓ વગેરે ગણેઠા અર્થાદિ. મને પ્રભુ ભક્તિ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ રૂચતી જ નથી. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે હું આવી તારી નિઃસ્પૃહતા જોઈને પ્રસન્ન થઈને તને વરદાન આપું છું કે થોડાક દિવસોમાં જ આજ નગરનો તું રાજા થઈશ. એમ કહી દેવી સ્વર્ગમાં ગઈ.

દેવપાલ પણ પ્રભુની ભક્તિ કરીને ઘેર આવ્યો. શેઠે બહુમાનથી પારણું કરાવ્યું, તેવામાં ત્યાં દમસાર નામના મુનિને કેવલજ્ઞાન થયું. તેનો દેવોએ મોટો ઉત્સવ કર્યો. નગરના લોકો તથા સિંહરથ રાજા મોટી ઋદ્ધિ સહિત વંદન કરવા ગયા. ત્યાં કેવલી ભગવંતની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળી બોધ પામેલા સિંહરથે પૂછ્યું કે હે પ્રભુ! મારૂં હવે કેટલું આયુષ્ય બાકી છે, ત્યારે કેવલી ભગવંતે કહ્યું કે હવે તમારૂં આયુષ્ય ફક્ત ત્રણ દિવસ જ બાકી છે. ત્યારે રાજા પશ્ચાત્તાપ કરતો બોલ્યો કે અરર! મેં આયુષ્ય રાજ્ય કારભારમાં અને વિષય વિલાસોમાં ફોગટ ગુમાવી દીધું. હવે મારૂં શું થશે ત્યારે કેવલીએ કહ્યું કે ત્રણ દિવસમાં તો ઘણું કામ (આત્મહિત) કરી શકીશ કારણ કે કરોડ વર્ષની તપસ્યા કરતાં જે પુન્ય થાય તેટલું પુણ્ય પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ અન્તર્મુહૂર્તમાં મેળવે છે. માટે હાલ તો સમકિત સાથે બાર વ્રત ગ્રહણ કરો. રાજાએ હર્ષથી તેમ કર્યું, રાજા ઘેર આવી વિચારવા લાગ્યો કે મારૂં આયુષ્ય થોડું છે મારે પુત્ર નથી તો આ રાજ્ય અને પુત્રી કોને

આજ્ઞા માનશે. તું પ્રભુ ભક્તિ મૂકીશ નહિ. દેવપાલે પણ તેમ કર્યું અને માટીના હાથી સજીવન થઈને ચાલ્યો. તે જોઈને સર્વે તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. કારણ કે લોકોએ માન્યું કે આપણા રાજાને કોઈ દેવ મદદ કરે છે.

એક વખત તે નગરમાં તેજ દમસાર કેવલી પધાર્યા તેમને વંદના કરવા રાજા ગયો. ત્યાં મુનિએ વૈરાગ્યમય દેશના આપી. તેમાં પ્રસંગે વિસ્તારથી સાધુ ધર્મનું અને શ્રાવક ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. શ્રાવક ધર્મને સમજાવતાં ખાસ કરીને જિનેશ્વરની પૂજાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તેનો ટુંક સાર આ પ્રમાણે-(૧) મહામહોત્સવપૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી વિધિપૂર્વક પ્રભુના ગુણોને યાદ કરીને નિઃસ્પૃહભાવે જે ભક્તિ કરવી તે **સાત્વિકી ભક્તિ** કહેવાય. આ ભક્તિથી ઉભય લોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૨) આ લોકનાં સુખ પામવા માટે અથવા લોકોને ખૂશ કરવા કે આજીવિકા માટે જે પ્રભુની ભક્તિ કરવી તે બીજી **રાજસી ભક્તિ** કહેવાય. (૩) શત્રુનો વિનાશ કરવા માટે કે ચિત્તમાં અહંકાર અને મત્સર ધારણ કરીને જે ભક્તિ કરાય તે ત્રીજી **તામસી** ભક્તિ કહેવાય. ત્રણમાં સાત્વિકી શ્રેષ્ઠ છે. તે કોઇક વિરલાજ કરી શકે છે. બીજી રાજસી ભક્તિ મધ્યમ ગણાય છે અને ત્રીજી તામસી ભક્તિ જઘન્ય (હલકી) જાણવી. વળી જિનભક્તિના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે-૧ પ્રભુની ફૂલ વિગેરેથી પૂજા કરવી. ૨ દેવ દ્રવ્ય વધારવું, ૩ તીર્થયાત્રા વિગેરે યાત્રાઓ કરવી. ૪ રથયાત્રા વિગેરે મહોત્સવ કરવા, ૫ વીતરાગની આજ્ઞા પાળવી. વળી પૂજાના આભોગ પૂજા અને અનાભોગ

કરી તેથી મારા પાપ કર્મોનો નાશ થયો અને આ ભવે હું રાજાની પુત્રી થઈ. મેં મારા પતિને તે પ્રતિમાની પૂજા કરવાનું કહ્યું ત્યારે તે મારા ઉપર ક્રોધ લાવીને પ્રતિમાની નિંદા કરવા લાગ્યો. તેથી હજી પણ આ બિચારો પહેલાંના જેવો ભીતે ભરતાર માગીને લાકડાં લાવી ઉદરનિર્વાહ કરે છે. કર્મની વિચિત્રગતિ છે. રાણીની કહેલી હકીકત સાંભળીને કઠીઆરાને બોલાવી જિનભક્તિ કરવા ઘણું સમજાવ્યો, તે છતાં પણ પત્થર સરખા હૈયાવાળો તે કઠીઆરો સમજ્યો નહિ. રાજાએ પણ તેને અયોગ્ય જાણી રજા આપી. અનુક્રમે દેવપાલ રાજાને દેવસેન નામે પુત્ર થયો. મોટો થયો ત્યારે તેનાં લગ્ન કરી રાજ્યભાર સોંપ્યો અને તે બંને જણાએ શ્રી ચંદ્રપ્રભગુરૂની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિર્મળ ભાવે સંયમને સાધવા લાગ્યાં. તે બંને પરમ ઉલ્લાસથી જિનબિંબને ભાવપૂર્વક વંદના કરવા પૂર્વક તીર્થયાત્રા વિગેરે પણ કરતા હતા. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે અંત સમયે અનશન કરી દેવપાલ પ્રાણત કલ્પમાં દેવપણે ઉપજ્યા. મનોરમા પણ તેજ કલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઇ. રાજાનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થશે. અને મનોરમાનો જીવ તેજ તીર્થંકરના ગણધર થશે. અંતે બંને સિદ્ધ થશે. આમાંથી સાર એ લેવો કે અરિહંતની ભક્તિ કરવાથી નોકર પણ શેઠ થાય છે. નિર્ધન નારી પણ રાજકુંવરી થાય છે. પ્રભુભક્તિની નિંદા કરવાથી ભવોભવ દરિદ્રતા (નિર્ધનપણું) મળે છે. અરિહંતપદનો આરાધક કદાચ શ્રાવક હોય તો પણ જિન નામનો નિકાચિત બંધ કરી શકે.

આત્મ સમાન ગણે છે. આ જીવદયાના પ્રભાવે આત્મા નિર્મળ થાય છે. દયાળુ જીવો સિદ્ધ ભગવંતો જ્યાં રહેલા છે તેવા સ્થાનકને મેળવે છે. આ સિદ્ધના જીવોના સુખનું વર્ણન કોઇ જીભ વડે પણ થઇ શકતું નથી. આ સંસારમાં જે ઉત્તમ પ્રકારનાં સુખો છે તે સર્વ એકઠાં કરીએ તેનાથી પણ સિદ્ધ ભગવંતોનું સુખ અનંતાનંત ગણું વધારે છે. સિદ્ધના સર્વ જીવો સમાન છે. તેઓ અમૂર્ત હોવાથી મોક્ષમાં પરસ્પર બાધા રહિતપણે રહે છે. આ સિદ્ધ જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ્ય અને ઉપર એક ધનુષ્યનો ત્રીજો ભાગ અથવા એક ગાઉના છઠ્ઠા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અને જઘન્યથી એક હાથ અને આઠ આંગુલની હોય છે. જેમ અમૃતના એક બિંદુ માત્રથી પણ તીવ્ર વિષનો વ્યાધિ નાશ પામે છે તેમ સિદ્ધ ભગવંતના ધ્યાનથી જીવોનાં દુષ્કર્મો નાશ પામે છે અને ત્રણ જગતને પૂજ્ય ઉત્કૃષ્ટ પદની લક્ષ્મી મળે છે.

ઉપર પ્રમાણેની ગુરૂની દેશના સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે હે પ્રભુ! જેમાં સિદ્ધની ભક્તિ દરરોજ કરવાની છે, એવા સંસારનો નાશ કરનાર શ્રાવકનાં બાર વ્રતો મને આપો. ગુરૂએ તેની લાયકાત પારખીને વ્રત ઉચ્ચરાવ્યાં. પછી ગુરૂને વંદન કરી મંત્રી રાજ્યનું કાર્ય પૂર્ણ કરીને પોતાના નગરે પાછો આવ્યો. રાજાને નમીને યોગ્ય સ્થાને બેઠો. રાજાએ મંત્રીને ચંપા નગરીની હકીકત પૂછી ત્યારે મંત્રીએ તે નગરીનું વર્ણન કરતાં વાસુપૂજ્ય સ્વામીના મંદિરે પોતે ગયો, ત્યાં વંદન કરીને બહાર આવતાં ધર્મઘોષ મુનિની સિદ્ધ

આ ભવમાં કોણ કહ્યા છે ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે સર્વજ્ઞ એવા તીર્થંકર ભગવંતો કહ્યા છે. જિનદત્તે ફરીથી પૂછયું કે તે તીર્થંકર પદ કઈ રીતે મળી શકે? ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે અરિહંત વિગેરે વીશ સ્થાનકનું યથાશક્તિ આરાધન કરવાથી તીર્થંકરપણું પામી શકાય છે. તેમાં પણ ત્રીજું પ્રવચન પદ એટલે સંઘની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવી તે ઉત્તમ છે. કારણ કે તીર્થંકર ભગવાન પોતે પણ ધર્મોપદેશ દેતાં શરૂઆતમાં 'नमो तित्थस्स' કહીને સંઘને નમસ્કાર કરે છે. માટે શ્રી સંઘની ભક્તિ સિદ્ધિને પણ આપે છે. આ પ્રમાણે ગુરૂની દેશના સાંભળીને જિનદત્તે શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે ત્રીજા પ્રવચન પદની આરાધના કરવાનો નિયમ લીધો પછી ગુરૂને વંદના કરી વિધિપૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી ભાત પાણી વ્હોરાવ્યા.

અનુક્રમે વસંતપુરમાં આવ્યા સ્વજનો તેની અત્યંત ઋદ્ધિ જોઇને હર્ષથી ભેટયા. જિનદત્ત શેઠ તપસ્વી તથા ગ્લાન વૃદ્ધ મુનિ વગેરે સુપાત્રને વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ આહાર વગેરે ભાવથી વ્હોરાવીને પોતાને ધન્ય માનતા જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળવો સંઘભક્તિ વગેરે ધર્મક્રિયા આનંદથી કરે છે. અને સમકિતમાં નિશ્ચલ થઇને ચતુર્વિધ સંઘની યથાશક્તિ ભક્તિ પણ ભાવથી કરે છે. અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરે છે, વળી તેણે પોતાના સસરા તરફથી મળેલો બહુ મૂલ્યવાળો રત્નાવલી હાર રાજાને ભેટ આપ્યો તેથી પ્રસન્ન થએલા રાજાએ તેને નગર શેઠની પદવી આપી તેથી નગરમાં તેનું બહુ માન વધ્યું.

એક વાર ઈન્દ્ર મહારાજે જિનદત્તની પ્રશંસા કરી કે

આ ધર્મ કોણે કહ્યો છે ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે સર્વજ્ઞ એવા તીર્થંકર ભગવંતે કહ્યો છે. જિનદત્તે ફરીથી પૂછયું કે તે તીર્થંકર પદ કઈ રીતે મળી શકે ? ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે અરિહંત વિગેરે વીસ સ્થાનકનું યથાશક્તિ આરાધન કરવાથી તીર્થંકરપણું પામી શકાય છે. તેમાં પણ ત્રીજું પ્રવચન પદ એટલે સંઘની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવી તે ઉત્તમ છે. કારણ કે તીર્થંકર ભગવાન પોતે પણ ધર્મોપદેશ દેતાં શરૂઆતમાં 'नमो तित्थस्स' કહીને સંઘને નમસ્કાર કરે છે. માટે શ્રી સંઘની ભક્તિ સિદ્ધિને પણ આપે છે. આ પ્રમાણે ગુરૂની દેશના સાંભળીને જિનદત્તે શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે ત્રીજા પ્રવચન પદની આરાધના કરવાનો નિયમ લીધો પછી ગુરૂને વંદના કરી વિધિપૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી ભાત પાણી વ્હોરાવ્યા.

અનુક્રમે વસંતપુરમાં આવ્યા સ્વજનો તેની અત્યંત ઋદ્ધિ જોઇને હર્ષથી ભેટયા. જિનદત્ત શેઠ તપસ્વી તથા ગ્લાન વૃદ્ધ મુનિ વગેરે સુપાત્રને વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ આહાર વગેરે ભાવથી વ્હોરાવીને પોતાને ધન્ય માનતા જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળવો સંઘભક્તિ વગેરે ધર્મક્રિયા આનંદથી કરે છે. અને સમકિતમાં નિશ્ચલ થઇને ચતુર્વિધ સંઘની યથાશક્તિ ભક્તિ પણ ભાવથી કરે છે. અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરે છે, વળી તેણે પોતાના સસરા તરફથી મળેલો બહુ મૂલ્યવાળો રત્નાવલી હાર રાજાને ભેટ આપ્યો તેથી પ્રસન્ન થએલા રાજાએ તેને નગર શેઠની પદવી આપી તેથી નગરમાં તેનું બહુ માન વધ્યું.

એક વાર ઇન્દ્ર મહારાજે જિનદત્તની પ્રશંસા કરી કે

એક વખતે રાજા સભામાં બેઠેલા હતા તે વખતે ત્યાં એક કાપાલિકે આવીને રાજાને વીનંતિ કરી કે હું એક વિદ્યાને છ મહિનાથી સાધું છું, પરંતુ ઉત્તમ ઉત્તર સાધક વિના તે સિદ્ધ થતી નથી. તે સાંભળી રાજાએ તેના ઉત્તર સાધક થવા હા પાડી. તે વખતે સુમતિ મંત્રીએ રાજાને કહ્યું કે મિથ્યાત્વીની સોબત કરવાથી સમકિતને અતિચાર લાગે છે. રાજાએ કહ્યું કે આ વિનશ્વર શરીરથી કોઈનો ઉપકાર થતો હોય તો શા માટે ન કરવો? તે કાર્ય સિદ્ધ થશે એથી હું બહુ રાજી થઈશ.

મંત્રીએ ના પાડી છતાં સૂર્યાસ્ત સમયે રાજા હાથમાં તરવાર લઈને ભયંકર અરણ્યમાં આવેલા તે યોગીના સ્થાનકે આવ્યો. યોગીએ રાજા પાસે એક મડદુ મંગાવ્યું. રાજા મડદાની તપાસ કરવા સ્મશાન તરફ ચાલ્યો. રસ્તામાં એક ઝાડની ડાળીએ એક યોગીનું મડદું દોરડે બાંધેલું ને લટકતું જોઈને રાજાએ તરવારથી તે દોરડાના બંધનને કાપવા માંડયાં ત્રણ વાર કાપવા છતાં ન કપાયું ત્યારે રાજાએ ઝાડની ઉપર ચઢીને તે બંધન (દોરડા) છોડીને મડદું નીચે ઉતાર્યું. રાજાની આવી હિંમત જોઈને પ્રસન્ન થએલી કુળદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને રાજાને કહ્યું કે હે સાહસિક શિરોમણિ! તે કાપાલિક તને મારીને સુવર્ણ પુરૂષ કરવા માગે છે, માટે તું તેનાથી સાવચેત રહેજે અને જરૂરી પસંગે મને યાદ કરજે. અને ૐ પદનું સ્મરણ કરજે. રાજા મડદું લઈને યોગીની પાસે આવ્યો કપટી યોગીએ તેની (રાજાને અગ્નિના કુંડમાં નાંખવાની) વિધિ કરીને જ્યાં લાગ જોઈને રાજાને

આયુષ્ય ભોગે ગુમાવે છે. પરંતુ તે પૌદ્ગલિક સુખથી જીવને સંતોષ થતો નથી. ખરી રીતે તો તે સુખ જ નથી પરંતુ પરિણામે તો દુઃખ રૂપજ છે. માટે સમજુ ગુણી ભવ્ય જીવો તો તે ભોગોનો ત્યાગ કરીને પંચ મહાવ્રત રૂપ સાધુ-ધર્મ અથવા બાર વ્રત રૂપ શ્રાવક ધર્મ પાળીને પોતાના જન્મને સફળ કરે છે. તેઓ ધન્ય ગણાય છે. માટે હે ભવ્ય જીવો! તમે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ધર્મ કરવામાં સાવધાન બનો.

ઉપર પ્રમાણેની ગુરૂની દેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલો રાજા કહેવા લાગ્યો કે હે કરૂણાનિધિ! હું આપના શરણે આવ્યો છું માટે સંસારના દુઃખોથી મુક્ત કરનાર ચારિત્ર મને આપો. ગુરૂએ અનુમતિ આપવાથી રાજાએ પોતાના મ્હેલમાં આવી પુત્ર પુરૂષસિંહને ગાદી સોંપીને મંત્રી સાથે દીક્ષા લીધી. અને નિરતિચારપણે ચારિત્રનું પાલન કરતાં નવ પૂર્વના જ્ઞાની થયા.

એક વખત આ રાજર્ષિ મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ ચક્ષુના આપનાર, દુર્ગતિથી તારનાર એવા ગુરૂનો કરોડો ઉપાયો વડે પણ બદલો વાળી શકાય તેમ નથી. માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સંસારી જનો તો પોતાના સ્વાર્થ માટે જ ઉપકાર કરે છે. પરંતુ ગુરૂ મહારાજ તો નિઃસ્વાર્થપણે ઉપકાર કરે છે, તેથી ખરા માતપિતા તો ગુરૂ મહારાજ જ છે. આ પ્રમાણે વિચારી પોતાના મનમાં અભિગ્રહ કર્યો કે આજથી મારે નિરંતર ગુરૂજનની ભક્તિ કરવી. આવો અભિગ્રહ ધારણ કરી.દરરોજ તેત્રીસ આશાતના

પાંચમા સ્થવિર પદના આરાધક શ્રી પદ્મોત્તર રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં વારાણસી નગરીમાં પદ્મોત્તર નામે રાજા હતો. આ રાજાને ચાર રાણીઓ હતી. તેમના ઉપર કોશલ દેશનો સુગ્રીવ નામે રાજા મોહિત થયો, તેથી તેણે દૂત મોકલી પદ્મોત્તર રાજા પાસે તે ચાર સ્ત્રીઓની માગણી કરી. તેથી ક્રોધમાં આવેલા રાજાએ દૂતનો તિરસ્કાર કરીને સભામાંથી કાઢી મૂક્યો. દૂતે તે હકીકત સુગ્રીવ રાજાને કહી, તેથી પોતાનું મોટું સૈન્ય લઈને વારાણસી નગરીની ઉપર લડાઈ કરવા ચઢી આવ્યો. રાજા પદ્મોત્તર પણ પોતાનું સૈન્ય લઈ તેની સામે ગયો, તેને હરાવીને કાઢી મૂક્યો, અને સુખે રહેવા લાગ્યો.

એક વખતે જેણે દેવનો દેખાવ કર્યો છે, તેવા એક ઇન્દ્રજાલિકે પદ્મોત્તર રાજાની સભા (કચેરી) માં આવીને કહ્યું કે હું વિદ્યાધર છું. આ મારી સાથે મારી સ્ત્રી છે, તેનું સુંદર રૂપ જોઇને મારા શત્રુ વજ્રદાઢ નામના વિદ્યાધરે તેનું હરણ કર્યું. મેં તેને હરાવી મારી સ્ત્રી પાછી મેળવી. પણ મારા ઉપર કોપેલો તે વિદ્યાધર ફરીથી મારી સાથે યુદ્ધ કરવા માગે છે માટે જ્યાં સુધી હું તેની સાથે યુદ્ધ કરીને ન આવું ત્યાં સુધી આ મારી સ્ત્રી આપના શરણે મૂકી જાઉં છું, કારણ કે આપની પરનારી સહોદર તરીકે પ્રખ્યાતિ છે. હું થોડી વારમાં શત્રુને હણીને આવું છું. માટે હું આવું ત્યાં સુધી આપ તેનું રક્ષણ કરો. એ પ્રમાણે બોલી તે વિદ્યાધર

જે સંસારમાં શ્રી વિગેરે પદાર્થો દેખાય છે તે બધાએ ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય એવા છે. આ બધી રાજલક્ષ્મી, વૈભવ, સુંદર સ્ત્રીઓ સર્વે નાશવંત છે એવું જાણીને ભોગનો ત્યાગ કરનારા જીવો જ ખરા સુખને પામી શકે છે. અને જો આપણે બહાદુર બનીને ઉભે પગે તે પદાર્થોનો ત્યાગ ન કરીએ તો તે ભોગાદિક પદાર્થો એક વખત આપણને છોડીને જરૂર ચાલ્યા જશે. માટે તેવા પદાર્થોમાં રાગ શા માટે રાખવો ? ઇન્દ્રજાલિકનાં આ વચનો સાંભળી રાજા વૈરાગ્ય પામ્યો. ઇન્દ્રજાલિકને કરોડ સોનૈયા આપી રાજાએ રાજી કર્યો.

બીજે દીવસે દેવપ્રભ નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. નગરજનોને સાથે લઇને રાજા વિગેરે પણ ગુરૂને વંદન કરવા આવ્યા. ગુરૂએ આપેલા ઉપદેશથી બોધ પામેલા રાજાએ પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે મુનિ નિર્મળ ચારિત્ર પાલી અગ્યાર અંગ ભણ્યા.

એક વખત ગુરૂના મુખથી સ્થવિર એટલે વૃદ્ધ મુનિની ભક્તિનું માહાત્મ્ય આ પ્રમાણે તેમણે સાંભળ્યું. જે ભવ્ય જીવો ઉંમરમાં, દીક્ષાના પર્યાયમાં અને સૂત્રાર્થના બોધમાં વૃદ્ધ (મોટા) હોય તેમજ તપસ્વી હોય તેવા સ્થવિર મુનિની નિષ્કપટ અને નિરભિમાનપણે પરમ ઉલ્લાસથી (વેઠ માન્યા વગર) ભક્તિ કરે, તે ભવ્ય જીવો કર્મથી મલિન બનેલા પોતાના આત્માને જરૂર નિર્મલ બનાવી શકે છે, અને ઉંચ ગોત્રનો બંધ કરે છે તથા તીર્થંકર પદવીને પણ પામે છે. આવું સ્થવિર ભક્તિનું માહાત્મ્ય સાંભળીને તે રાજર્ષિ મુનિએ એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે જ્યાં સુધી હું જીવું

જે સંસારમાં સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થો દેખાય છે તે ક્ષણવારમાં નાશ પામી જાય એવા છે. આ બધી રાજ્યલક્ષ્મી, વૈભવ, સુંદર સ્ત્રીઓ સર્વે નાશવંત છે એવું જાણીને ભોગનો ત્યાગ કરનારા જીવો જ ખરા સુખને પામી શકે છે. અને જો આપણે બહાદુર બનીને ઉભે પગે તે પદાર્થોનો ત્યાગ ન કરીએ તો તે ભોગાદિક પદાર્થો એક વખત આપણને છોડીને જરૂર ચાલ્યા જશે. માટે તેવા પદાર્થોમાં રાગ શા માટે રાખવો? ઈન્દ્રજાલિકનાં આ વચનો સાંભળી રાજા વૈરાગ્ય પામ્યો. ઈન્દ્રજાલિકને કરોડ સોનૈયા આપી રાજાએ રાજી કર્યો.

બીજે દીવસે દેવપ્રભ નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. નગરજનોને સાથે લઈને રાજા વિગેરે પણ ગુરૂને વંદન કરવા આવ્યા. ગુરૂએ આપેલા ઉપદેશથી બોધ પામેલા રાજાએ પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે મુનિ નિર્મળ ચારિત્ર પાલી અગ્યાર અંગ ભણ્યા.

એક વખત ગુરૂના મુખથી સ્થવિર એટલે વૃદ્ધ મુનિની ભક્તિનું માહાત્મ્ય આ પ્રમાણે તેમણે સાંભળ્યું. જે ભવ્ય જીવો ઉંમરમાં, દીક્ષાના પર્યાયમાં અને સૂત્રાર્થના બોધમાં વૃદ્ધ (મોટા) હોય તેમજ તપસ્વી હોય તેવા સ્થવિર મુનિની નિષ્કપટ અને નિરભિમાનપણે પરમ ઉલ્લાસથી (વેઠ માન્યા વગર) ભક્તિ કરે, તે ભવ્ય જીવો કર્મથી મલિન બનેલા પોતાના આત્માને જરૂર નિર્મલ બનાવી શકે છે, અને ઉંચ ગોત્રનો બંધ કરે છે તથા તીર્થંકર પદવીને પણ પામે છે. આવું સ્થવિર ભક્તિનું માહાત્મ્ય સાંભળીને તે રાજર્ષિ મુનિએ એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે જ્યાં સુધી હું જીવું

છતાં મોહિત થએલો રાજા તે વિચારથી પાછો હઠયો નહિ. ત્યારે રાજ્યનું ભલું ઇચ્છનાર મંત્રીએ રાજ્યની અધિષ્ઠાયિકા દેવીનું સ્મરણ કર્યું. દેવી પ્રગટ થઈ. મંત્રીએ સર્વ હકીકત કહી, ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે રાજા પશ્ચાતાપ કરે ત્યારે મને યાદ કરજે, હું તેને શાંતિ પમાડીશ એમ કહી રાજાના શરીરમાં વ્યાધિ પ્રગટાવી અદૃશ્ય થઈ. વ્યાધિથી વ્યાકુળ થએલો રાજા મનથી કરેલા પાપનું આ ફળ જાણીને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. એટલે મંત્રીએ યાદ કરેલી દેવીએ વ્યાધિની પીડા શમાવી દીધી. જેથી રાજા સારો થયો.

રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું કે માનસિક પાપની શુદ્ધિ શી રીતે થાય? ત્યારે મંત્રીએ પંડિતોને બોલાવીને નિર્ણય કરાવવા કહ્યું. રાજાએ પંડિતોને બોલાવ્યા ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે ગંગા નદીના પાણીથી પાપ શુદ્ધિ થાય, કોઇએ કહ્યું કે અગ્નિ હોમ કરી વેદ પુરાણની કથા શ્રવણ કરવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. કોઇએ કહ્યું કે અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરી નર્મદા નદીની માટીનો લેપ કરવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. કોઇએ કહ્યું કે બ્રાહ્મણોને દાન આપવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. વિગેરે જુદાં જુદાં કારણો કહ્યાં પરંતુ આ ઉપાયો રાજાને ગમ્યા નહિ. બીજે દિવસે નગર બહાર શ્રીષેણ નામે મુનીશ્વર પધાર્યા. તેમને વંદન કરવા મંત્રી વગેરે પરિવાર સાથે રાજા ગયો, ત્યાં રાજાએ શ્રી ગુરૂ મહારાજને મનથી થએલા પાપની શુદ્ધિનો ઉપાય પૂછ્યો. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે ૧ બાહ્ય શુદ્ધિ ૨ અભ્યંતર શુદ્ધિ એમ બે પ્રકારની શુદ્ધિમાં જળાદિકથી શરીરની બાહ્ય શુદ્ધિ થાય છે અને જ્ઞાન ધ્યાન તથા તપરૂપી

છે, પછી અંદર જઇ ડોગાગાક લાવી મુનિને વહોરાવવા માંડ્યો. ત્યારે "આની આંખ મીંચાની નથી, તેથી તે નક્કી દેવ જ છે. અને તેથી તેની ભિક્ષા સાધુને કલ્પે નહિ." એવું વિચારી ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા ગયા. તેથી રોષે ભરાઇને તે શેઠ મુનિ જ્યાં જાય ત્યાં દરેક સ્થળે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. ગોચરી અશુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તો પણ મુનિ દીલગીર થયા નહિ. મુનિને અભિગ્રહ પાલવામાં મજબૂત જાણી દેવે પ્રગટ થઇ પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો વંદન કરી સ્વર્ગે ગયો. એવી રીતે ભાવપુર્વક બહુશ્રુતનું આરાધન કરવાથી તેમણે નિકાચિત ભાવે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. અનુક્રમે કાળધર્મ પામી નવમા ગ્રૈવેયકે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થઇ સિદ્ધ થશે. આ કથાનો સાર લઇને ભવ્ય જીવોએ મહેન્દ્રપાલની માફક પાપની શુદ્ધિ કરવી. બહુશ્રુતની વૈયાવચ્ચ કરીને તીર્થંકર પદવી મેળવવી. બહુશ્રુતની નિંદા કરવાથી સંસારમાં ભયંકર દુઃખો રીબાઇ રીબાઇને ભોગવવા પડે છે, એ યાદ રાખવું. બહુશ્રુતની ભક્તિ કરનાર ભવ્ય જીવોને હું વંદના કરૂં છું.

સાતમા શ્રી તપ પદના (તપસ્વિ પદના) આરાધક શ્રી વીરભદ્ર શેઠની કથા.

અવન્તી દેશમાં વિશાલા નામની નગરીમાં શેઠ વૃષભદાસ રહેતા હતા. તેને વીરમતી નામની ભાર્યાથી વીરભદ્ર નામે પુત્ર થયો. તે અનુક્રમે ઉંમરે વધતાં સર્વ કળામાં કુશળ થયો. વીરભદ્રના રૂપ ગુણની બીના સાંભળીને સાગરદત્ત શેઠે તેને પોતાની

કાંઠે આવી ઉભા. લોકોએ કહ્યું કે મહારાજ ! આ ચઢેલું પૂર સમયમાં ઉતરશે નહિ માટે આપ કોઈ ગૃહસ્થના ઘેર રહી આહાર કરો. પૂર ઉતરે ત્યારે વિહાર કરજો.

લોકોનાં આવાં વચન સાંભળી વીરભદ્ર મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે માસોપવાસી તપસ્વી મુનિ અને ગુરૂને આહાર કરાવ્યા વિના મારાથી કેમ આહાર ખવાય. મારા ભાગ્યયોગે તપસ્વી મુનિ આવ્યા, તેઓ ભૂખ્યા છે, મારાથી ત્યાં જઈ શકાય તેમ નથી, ભાગ્ય હોય તો જ તપસ્વીનું સ્વાગત વિગેરે તથા ગુરૂનું વૈયાવચ્ચ બની શકે છે હું નિર્ભાગી છું. પોતે એવી શુભ ભાવના ભાવે છે તેવામાં પેલા દેવે પ્રત્યક્ષ થઇ નમસ્કાર કરી કહ્યું કે હે મુનિ ! તમને ધન્યવાદ આપું છું. કારણ કે તપસ્વી સાધુ ઉપર આપની નિશ્ચળ ભક્તિ છે. આપની પરીક્ષા કરવા માટે મેં નદીમાં પૂર લાવીને અંતરાય કર્યો, તે મારો ગુનો માફ કરો. એમ કહી નદીનું પૂર સંહરી લીધું. પછી તે દેવે ગુરૂ પાસે આવી પૂછયું કે હે પ્રભો ! તે મુનિ આવી ભાવનાથી કેવું ફળ પામશે ? ગુરૂએ કહ્યું કે આગામી કાળમાં તેઓ તીર્થંકર થશે. આ પ્રમાણે ગુરૂનાં વચન સાંભળી દેવ દેવ–લોકમાં ગયો. વીરભદ્રમુનિ પણ કાળધર્મ પામી અચ્યુત કલ્પે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર એ છે કે પ્રબલ પૂણ્યાઇથી સુખના સાધનો મળે છે. તેવી પુણ્યાઇ શ્રી જિન ધર્મની સેવાથી જ મળી શકે છે. મુનિનો પવિત્ર વ્યવહાર કેવો છે તે પણ અહીં સમજવા જેવો છે. ભવ્ય જીવોએ શ્રી વીરભદ્રમુનિની

રાજર્ષિ ચારિત્ર પાલનમાં શિથિલ પરિણામી થયા, ત્યારે ગુરૂએ ઉપદેશ આપી તેમના પ્રમાદ દૂર કર્યો. કારણ કે જ્ઞાનીને સુખે સમજાવી શકાય છે ત્યાર પછી તે મુનિ પ્રમાદ ત્યજીને ઉપયોગ પૂર્વક ચારિત્ર પાલવા લાગ્યા. અને તેમણે એવો અભિગ્રહ કર્યો કે આજથી મારે નિરન્તર જ્ઞાન પદની આરાધના કરવી. આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરી નિદ્રા વગેરે પાંચ પ્રમાદો ત્યજી પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ સાચવવા પૂર્વક ક્ષમા રૂપી તરવાર વડે કર્મશત્રુના સૈન્યને દૂર કરવા માંડયું. અંતે મુનિરાજનો વિજય થયો. તે વખતે મુનિરાજની પરીક્ષા કરવા માટે ઇન્દ્ર મહારાજ અનુપમ સૌન્દર્યવાળી દેવાંગનાનું રૂપ ધારણ કરીને મુનિને ચળાયમાન કરવા આવ્યા. મુનિને અનેક પ્રકારના હાવ ભાવપૂર્વક કામોદ્દીપક વચન કહેવા લાગ્યા. પરંતુ મુનિ મેરૂની જેમ અચળ રહ્યા. આ પ્રમાણે અનુકૂળ ઉપસર્ગના પ્રસંગે પણ શ્રુત જ્ઞાનના ઉપયોગથી ન ચળ્યા ત્યારે ઇન્દ્રે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લીધું. હાથમાં લાકડી લઈ ધીરે ધીરે મુનિ પાસે આવી કહ્યું કે હવે મારૂં આયુષ્ય કેટલું બાકી છે. ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે હે સુરેશ! કંઈક ઓછા બે સાગરોપમ જેટલું બાકી છે. મુનિએ **'પોતાને ઓળખ્યો છે.'** એમ જાણી ઇન્દ્ર પ્રત્યક્ષ થઇ બોલ્યા કે હે મુનીશ! આપને ધન્ય છે, કારણ કે આપ દેવાંગનાના વચનથી પણ ચળ્યા નહિ તેથી હું આપને પ્રણામ કરૂં છું. આપ નિગોદનું સ્વરૂપ કહો. ત્યારે મુનિએ નિગોદનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું. તે સાંભળી પ્રસન્ન થઇ ઇન્દ્ર મુનિના ગુરૂ પાસે આવ્યા અને પૂછયું કે જયન્ત મુનિ આવા જ્ઞાનોપયોગથી

સર્યા. રાજા કુંવરને લઈને ગુરૂને વાંદવા ગયા. કેવલી ગુરૂનાં દર્શન થતાં જ કુંવરના રોગ શાંત થઈ ગયા, શરીરે શીતળતા વ્યાપી, તેથી કુંવરે ગુરૂને હર્ષથી વંદન કર્યું. ત્યાર પછી ગુરૂએ પુણ્ય પાપ સંબંધી ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વ ઉપર રૂચિ થવાથી કુંવર ઉલ્લાસ પૂર્વક સમ્યક્ત્વ પામ્યો. ગુરૂએ સમકિતના ગુણ તથા તેના અતિચાર વગેરે બીના સમજાવી. ત્યાર પછી રાજા અને પુત્ર પોતાને સ્થાને ગયા.

હવે ધનંજય યક્ષ કુંવર પાસે પાડાનો ભોગ માગવા લાગ્યો કુંવરે તેને જીવહિંસાથી બંધાતા પાપનું સ્વરૂપ વગેરે ઘણું સમજાવ્યું, પણ તે સમજ્યો નહિ તેણે (યક્ષે) કોપાયમાન થઈને કુંવરને મોઘર મારી, તેથી કુંવર મૂર્છિત થઈ જમીન પર પડી ગયો. થોડી વારે શીતળ પવનથી કુંવર શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે યક્ષે કહ્યું કે મારે પાડાના ભોગની ઇચ્છા નથી, ફક્ત તું મને નમસ્કાર કર. ત્યારે કુંવરે કહ્યું કે જે જીવહિંસામાં આસક્ત હોય તેવા મિથ્યાત્વીને હું કદાપિ નમીશ નહિ. હું આ મસ્તક વડે સર્વ દોષ રહિત વીતરાગ સિવાય બીજાને નમસ્કાર કરીશ નહિ. તેની આવી દૃઢતા જોઈ યક્ષ પણ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સમકિતી થયો.

ત્યાર પછી કેટલાક વખતે કુંવર રાજા થયો. લડાઈ કરીને ઘણા દેશો જીત્યા. એ પછી રાજ્ય કરતાં ઘણો વખત ચાલ્યો ગયો. એક વખતે રાજા વિચારવા લાગ્યો કે મેં

મુનિને ઘણી રીતે લોભાવ્યા, પણ મુનિ ચલાયમાન થયા નહિ. ત્યારે પ્રસન્ન થએલા દેવે પ્રત્યક્ષ થઇ મુનિને કહ્યું કે હે મહાભાગ! તમને ધન્ય છે, કારણ કે મેં તમને ચળાવવાને પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તમે ચળ્યા નહિ. એમ સ્તવીને વંદન કરીને તે દેવલોકમાં ગયો.

એ પ્રમાણે નિર્મળ સમ્યકત્વના પ્રભાવે હરિવિક્રમ મુનિએ જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. અનુક્રમે સમાધિ મરણ પામી વિજય નામના વિમાનમાં બત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા શ્રેષ્ઠ દેવ થયા ત્યાંથી ચ્યવી પૂર્વ મહા વિદેહમાં તીર્થંકર થઇ મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર ગ્રહણ કરીને ભવ્ય જીવોએ નિર્મલ દર્શન ગુણ સાધીને તીર્થંકર પદવી મેળવવી.

દશમા વિનય પદના આરાધક શ્રી ધનશેઠની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં મૃત્તિકાવતી નામની નગરીમાં શ્રાવકના ગુણોને ધારણ કરનાર સુદત્ત શેઠ રહેતો હતો. તેને ધન અને ધરણ નામે બે પુત્રો હતા. તેમાં ધન નામનો પુત્ર ઉત્તમ ગુણવંત હતો, તેથી તે લોકમાં જશ પામ્યો અને ધરણ ક્રૂર અને ઇર્ષ્યાળુ હોવાથી નગરમાં અપકીર્તિ પામ્યો. ધનની કીર્તિથી તેના ઉપર ઇર્ષ્યાળુ ધરણ-વડીલ બંધુને મારવાના વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનું છિદ્ર ખોળવા લાગ્યો, પરંતુ ફાવ્યો નહિ ત્યારે મોટા ભાઇને કહ્યું કે આપણે હવે મોટા થયા છીએ, માટે ધન કમાવાને માટે પરદેશ જઇએ આજ દિન સુધી આપણે પિતાનું ધન વાપર્યું છે, હવે આપ કમાઇ વડે સુખ ભોગવીએ એ ઠીક કહેવાય. તેથી પરદેશ જઇને ભાગ્યની પરીક્ષા કરીએ.

મારી પ્રભાવતીને દેખતી કરી તેથી તેને અર્ધું રાજ્ય મળ્યું અને રાજાએ તેને રાજકુમારી પરણાવી જમાઇ બનાવ્યો.

ધનદેવને રાજ્ય મળ્યાની અને તે જીવતો હોવાની વાત સાંભળી તેના માતપિતા વગેરે તો ખુશી થયા પણ ધરણ ખેદ પામી તેનો નાશ કરવાનો વિચાર કરી માતપિતાની રજા લઇ ભાઇને મળવા આવ્યો. સરળ સ્વભાવી ધને તેની પૂર્વની વાત ન સંભારતાં તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને ઘણું સન્માન આપવા લાગ્યો.

એક વખત ધરણે એકાન્તમાં રાજાની પાસે જઇને કહ્યું કે હે મહારાજ! તમે જેને જમાઈ કર્યો તે તો અમારા ગામનો ધન નામે ચંડાળ છે. આ સાંભળી ક્રોધી બનેલા રાજાએ ધરણને રજા આપી. અને ધનદેવને ગુપ્ત રીતે મારી નાંખવાનો વિચાર કર્યો. મધ્ય રાત્રીએ ધનદેવને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો એને માર્ગમાં મારાઓને 'તમે તેને આવે ત્યારે મારી નાખજો' એમ કહીને તૈયાર ગોઠવી રાખ્યા. પરંતુ જેનું આયુષ્ય બળવાન હોય તેને શું થાય? ધનને રાજાનો માણસ બોલાવવા આવ્યો ત્યારે ધનદેવને બદલે ધરણ પોતે આગ્રહ કરી રાજા પાસે આવવા ચાલ્યો. રસ્તામાં મારાઓએ તેને મારી નાખ્યો. તે મરીને સાતમી નરકે ગયો. આમાંથી શીખામણ મળે છે કે બીજાનું બૂરૂં ચિંતવતાં પોતાનું જ બૂરૂં થઇ જાય, માટે કોઈનું પણ બૂરૂં ચિંતવવું નહિ.

આ ધરણની સર્વ હકીકત સાંભળી વૈરાગ્ય આવવાથી

અગિઆરમા આવશ્યક પદના આરાધક શ્રી અરૂણદેવની કથા

આ ભરતક્ષેત્રમાં મણિમંદિર નામના નગરમાં મણિશેખર નામે રાજા હતો, તેનો અરૂણદેવ નામે પુત્ર હતો. આ અરૂણદેવે યુવાવસ્થામાં પરદેશ જઇ અનેક જાતનાં પરાક્રમ કરી વિદ્યાધરોને હરાવી ઘણી ઋદ્ધિ મેળવી હતી તથા વિદ્યાધર પુત્રી શાન્તિમતી સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. મણિશેખર રાજાએ દીક્ષા લીધી ત્યારે અરૂણપ્રભ રાજા થયો તે ન્યાય પૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. તેને પદ્મશેખર નામે પુત્ર હતો.

અરૂણદેવ એક વખત ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો. ત્યાં શાંત મુદ્રાએ રહેલા રાજર્ષિ મુનિને જોયા. તેમને જોવાથી અરૂણદેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેમની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પામી પુત્રને રાજ્ય સોંપી રાજાએ અને શાંતિમતી રાણીએ ચારિત્ર લીધું. અરૂણદેવ મુનિ બાર અંગો ભણ્યા. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી કર્મનો નાશ કરવા લાગ્યા.

એક વાર ગુરૂના મુખથી વીસ સ્થાનકનો મહિમા સાંભળ્યો, તેમાં અગ્યારમા આવશ્યક પદને અંગે આ પ્રમાણે સાંભળ્યું—"જે કોઇ સામાયિકાદિ ષડાવશ્યક ત્રિકરણ શુદ્ધે શુદ્ધ ઉપયોગથી આરાધે તે જિનનામ કર્મને બાંધે છે. સામાયિકથી સંયમ નિર્મળ થાય છે. ચતુર્વિંશતિસ્તવથી સમ્કિત શુદ્ધ થાય છે. વંદનથી ગુરૂજનની સેવાભક્તિ થાય

અગિઆરમા આવશ્યક પદના આરાધક શ્રી અરૂણદેવની કથા

આ ભરતક્ષેત્રમાં મણિમંદિર નામના નગરમાં મણિશેખર નામે રાજા હતો, તેનો અરૂણદેવ નામે પુત્ર હતો. આ અરૂણદેવે યુવાવસ્થામાં પરદેશ જઈ અનેક જાતનાં પરાક્રમ કરી વિદ્યાધરોને હરાવી ઘણી ઋદ્ધિ મેળવી હતી તથા વિદ્યાધર પુત્રી શાન્તિમતી સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. મણિશેખર રાજાએ દીક્ષા લીધી ત્યારે અરૂણપ્રભ રાજા થયો તે ન્યાય પૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. તેને પદ્મશેખર નામે પુત્ર હતો.

અરૂણદેવ એક વખત ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો. ત્યાં શાંત મુદ્રાએ રહેલા રાજર્ષિ મુનિને જોયા. તેમને જોવાથી અરૂણ દેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેમની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પામી પુત્રને રાજ્ય સોંપી રાજાએ અને શાંતિમતી રાણીએ ચારિત્ર લીધું. અરૂણદેવ મુનિ બાર અંગો ભણ્યા. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી કર્મનો નાશ કરવા લાગ્યા.

એક વાર ગુરૂના મુખથી વીસ સ્થાનકનો મહિમા સાંભળ્યો, તેમાં અગ્યારમા આવશ્યક પદને અંગે આ પ્રમાણે સાંભળ્યું—“ જે કોઇ સામાયિકાદિ ષડાવશ્યક ત્રિકરણ શુદ્ધે શુદ્ધ ઉપયોગથી આરાધે તે જિનનામ કર્મને બાંધે છે. સામાયિકથી સંયમ નિર્મળ થાય છે. ચતુર્વિંશતિસ્તવથી સમકિત શુદ્ધ થાય છે. વંદનથી ગુરૂજનની સેવાભક્તિ થાય

વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં ચાર જ્ઞાની ચક્રેશ્વર નામના આચાર્ય સમવસર્યા, ઉદ્યાનપાલકે ગુરૂ પધાર્યાની ખબર આપવાથી રાજા પરિવાર સાથે ઠાઠમાઠથી ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. માર્ગમાં રાજાએ સમતા રસથી ભરપુર, નેત્રને આનંદ આપનાર, સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા બે મુનિઓને કાઉસગ્ગમાં રહેલા જોયા. યુવાવસ્થામાં આવા દુષ્કર વ્રતનું પાલન કરતા તે બેને જોઇને રાજા વિસ્મય પામ્યો. પછી ગુરૂ ચક્રેશ્વરસૂરિની પાસે આવી વંદન કરી યોગ્યાસને બેસી તેમને પૂછયું કે મેં માર્ગમાં આવતા બે સુકુમાર દેહવાળા અને યુવાન વયવાળા સાધુઓને જોયા. તેમણે શા કારણથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂએ તે બંનેનું ચારિત્ર લેવાનું કારણ વિસ્તારથી રાજા આગળ જણાવ્યું જેનો ટુંક સાર એ હતો કે તે બંને જણાઓને એવી વિચિત્ર સ્વભાવવાળી સ્ત્રીઓ મળી હતી કે જેમનાં ચરિત્ર જાણીને તે બંનેને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવ થયો હતો અને તેથી બંનેએ સ્ત્રીઓથી કંટાળીને દીક્ષા લીધી હતી.

ત્યાર પછી રાજાએ આચાર્યને પૂછયું, કે તમે શા કારણથી દીક્ષા લીધી? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે ગૃહવાસમાં રહેવાથી સર્વથા છક્કાય જીવોનું રક્ષણ થઇ શકતું નથી. કારણ કે ઘર, ઘંટી પ્રમુખથી મહા પાપારંભ થાય છે. તેથી છક્કાય જીવોની હિંસા થાય છે. વળી એક વખતના સ્ત્રી સંભોગથી નવ લાખ જીવોની હિંસા થાય છે. મૈથુન સેવનથી

બોલીને મુનિને ચળાયમાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ મુનિનું ચિત્ત લગાર પણ ચળાયમાન થયું નહિ. ત્યારે દેવે પ્રગટ થઇ મુનિની પ્રશંસા કરી. પછી ગુરૂને દૃઢ શીલ વ્રતનું ફળ પૂછયું. ત્યારે ગુરૂએ તીર્થંકર પદનો લાભ જણાવ્યો. આ શીલનું માહાત્મ્ય સાંભળી દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. ચંદ્રવર્મા મુનિ પણ સમાધિપૂર્વક કાળ કરી બ્રહ્મદેવ લોકમાં ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઇ મોક્ષે જશે. ભવ્ય જીવોએ આ પ્રમાણે નિર્મલ શીલપદની સાધના કરી તીર્થંકર પદવી મેળવવી, એ આ કથાનો સાર છે.

તેરમા શુભ ધ્યાન પદના આરાધક શ્રી હરિવાહન રાજાની કથા

સંકેતપુર નામના નગરમાં હરિવાહન નામે ન્યાયી રાજા હતો. તેને મેઘવાહન નામે નાનો ભાઇ યુવરાજ હતો. તે રાજાની સાથે વિનયથી વર્તતો હતો. હરિવાહન રાજા પણ સર્વ બાબતમાં નિપુણ હતો પણ ધર્મ સાધનામાં પ્રમાદી હતો. એક વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં ચાર જ્ઞાની શીલભદ્ર નામે આચાર્ય ઘણા મુનિઓના પરિવાર સાથે સમોસર્યા. તે વખતે શેઠ સામંત વિગેરે પરિવાર સાથે મેઘવાહન ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. યોગ્ય સ્થાને બેસીને ધર્મ દેશના સાંભળવા લાગ્યો.

તે વખતે ભાગ્ય યોગે હરિવાહન રાજા પણ અશ્વને ફેરવતો અચાનક ત્યાં આવી ચઢયો. તે પણ ગુરૂને વાંદી યોગ્ય સ્થાને બેસી દેશના સાંભળવા લાગ્યો. ગુરૂએ દેશનામાં કહ્યું

ડગાવવાને દેવ પણ સમર્થ નથી. તે પ્રશંસા સાંભળી ઇન્દ્રની એક પટ્ટરાણી દેવાંગનાઓના સમૂહ સાથે જે સ્થળે મુનિ ધ્યાનમાં હતા ત્યાં આવી અનેક પ્રકારના ગીત અને નૃત્ય કરવા લાગી. પરન્તુ મુનિ તો નાશાગ્ર ઉપર દૃષ્ટિ સ્થીર રાખી નિર્મળ ધ્યાનમાં લીન રહ્યા. જ્યારે કોઇ રીતે મુનિ ડગ્યા નહિ ત્યારે ઈન્દ્રાણી પ્રગટ થઇ મુનિની પ્રશંસા કરી ગુનો ખમાવીને સ્વર્ગમાં ગઇ. હરિવાહન મુનિએ શુભ ધ્યાનના પ્રભાવથી નિકાચિત જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. સમાધિપૂર્વક કાળ ધર્મ પામી સનત્કુમાર દેવ લોકમાં મહર્દ્ધિક દેવપણે ઉપજ્યા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઇ મોક્ષ સુખ પામશે. આ વાતને યાદ રાખી ભવ્ય જીવોએ નિર્મલ ચિત્તે શુભ ધ્યાન ધ્યાવીને તીર્થંકર પદવીનો લાભ મેળવીને સિદ્ધિ સુખ મેળવવા એજ આ કથાનો સાર છે.

ચૌદમા તપ પદના આરાધક શ્રી કનકકેતુ રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં કાંપિલ્યપુર નગરમાં વિશ્વંભર રાજાને કનકાવળી નામે પટ્ટરાણી હતી. તેનાથી કનકકેતુ નામે પુત્ર થયો. તે સર્વ કળામાં પ્રવીણ થયો. પરંતુ મોહનીય કર્મના વશથી ધર્મથી વિમુખ રહેવા લાગ્યો. તે જોઈ રાજાને ચિંતા થઇ કે શરીરનો મેલ જેમ ત્યાગ કરવા લાયક છે, તેમ અધર્મી પુત્ર તજી દેવો જોઇએ. રાજા આવા વિચારમાં હતો તેવામાં શ્રત કેવલી શાન્તિસૂરિ મહારાજ ઘણા પરિવાર સહિત પધાર્યા. તેની વધામણી સાંભળી રાજા કુમારને લઈ વાંદવા ગયો. વિનયપૂર્વક વંદના કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. ગુરૂએ દેશના

શાંત થઇ ગયો અને તેને શાંતિથી નિદ્રા પણ સારી આવી સવારે મંત્રી વિગેરેને પોતાની ઇચ્છા જણાવી. તેમને અનુકૂળ કરી સુપાત્રે દાન દઇને મલયકેતુ નામના પુત્રને ગાદી સોંપી પોતે શાન્તિસૂરિ મહારાજની પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે બાર અંગ ભણી શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે ગુરૂના મુખથી વીસ સ્થાનકનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું કે જે ભવ્ય જીવો વીસ સ્થાનકનું આરાધન કરે તે જિનપદવીને પામે છે. તેમાં ચૌદમા તપ પદનું આરાધન જે કોઇ વિધિ સહિત કરે તે જિનપદવીને પામે છે. ને કિલષ્ટ કર્મોનો પણ નાશ કરે છે. તે સાંભળી કનકકેતુ મુનિએ એવો ઘોર અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે "જ્યાં સુધી આ કાયા ટકે ત્યાં સુધી મારે બાર ભેદે તપ કરવો. જઘન્ય ચોથ ભક્તથી માંડી ઉત્કૃષ્ટ છ માસ પર્યંતની તપસ્યા કરવી. તે સાથે નિરન્તર વિધિ સહિત ત્રિકાળ દેવ વંદન તથા પારણે આયંબિલ તપ કરવું."

આ પ્રમાણે નિરંતર તપસ્યા કરવાથી મુનિનું શરીર જો કે ઘણું દુર્બલ થઈ ગયું તો પણ તેમના મુખનું તેજ સૂર્યની પેઠે ચળકતું હતું. એક વાર તે મુનિ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પ્રચંડ તાપમાં વિહાર કરી શંખપુરીની નજીકના પ્રદેશમાં આવ્યા અને સૂર્ય સન્મુખ આતાપના લેવા લાગ્યા તે વખતે દેવ સભામાં ઇન્દ્ર મહારાજે તે મુનિની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે સર્વ મુનિઓમાં કનકમુનિ ધન્ય છે કે જેઓ ઘોર તપસ્યા કરવા છતાં અનેષણીય આહાર પાણી કરતા

પૂછ્યું, ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું હે મહારાજ! આજે ધનેશ્વર શેઠને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો છે તેથી તેનો ઉત્સવ થાય છે તેની આ ધામધૂમ છે. પછી મંત્રીની સાથે પ્રભુના દર્શન કરી રાજા આનંદ પામ્યો. બીજે દિવસે પણ રાજા મંત્રીની સાથે ત્યાં દર્શન કરવા આવ્યો ત્યારે કાલે જ્યાં ધામધૂમ હતી ત્યાં આગળ ઘણું આક્રંદ (રૂદન) સાંભળ્યું. મંત્રીને તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે કાલે શેઠને ઘેર જન્મેલો બાળક આજે મરણ પામ્યો છે તેનું આ રૂદન છે. મંત્રીના મુખથી આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા ચિત્તમાં વૈરાગ્ય પામી વિચારવા લાગ્યો કે સાંસારિક સુખો દુઃખથી ભરેલાં છે અને દુઃખને દેનારા છે. વિવિધ પ્રકારના સંયોગો ક્ષણ વારમાં નાશ પામે છે છતાં તેમાં સુખ માની સંસારી જીવો રાગ ધારણ કરે છે.

આ પ્રમાણ રાજા વૈરાગ્ય ભાવમાં લીન થયો છે તેવામાં ખબર મળ્યા કે નગરની બહારના બગીચામાં શ્રી ધનેશ્વર-સૂરિ મહારાજ પધાર્યા છે. રાજા મંત્રીની સાથે ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. ગુરૂને વાંદી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. ગુરૂએ મેઘની વૃષ્ટિ જેવી સંસારના તાપથી પીડાએલા જીવોને શીતળ બનાવનારી દેશના દીધી. તે સાંભળી હરિવાહન રાજા વૈરાગ્ય પામ્યો. તેથી પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતે ઉત્સવ પૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરતાં બાર અંગો ભણ્યા. એક વખતે ગુરૂની દેશનામાં વીસ સ્થાનકના મહિમા વિષે સાંભળ્યું કે "જે મહા ભાગ્યવંત અન્ન પાના-દિક લાવી આપીને સાધુઓની ભક્તિ કરે છે તે તીર્થંકર

થાય, પણ હું મારૂં વ્રત મૂકીશ નહિ. આવા દૃઢ પરિણામ વાળા તથા સમતા ભાવવાળા મુનિની આગળ તે દેવે પ્રત્યક્ષ થઇ મુનિનો વ્યાધિ સંહરી લીધો અને પ્રશંસા કરી અપરાધની ક્ષમા માગી. પછી તે દેવે ગુરૂને પૂછ્યું કે આ મુનિને સાધુઓની ભક્તિ કરવાનું શું ફળ મળશે? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તેણે જિનનામનો નિકાચિત બંધ કર્યો છે. તે સાંભળી દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. મુનિ પણ બહુ વર્ષો સુધી વ્રત પાલીને સમાધિ પૂર્વક કાલધર્મ પામી બારમા દેવલોકમાં મોટા દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષના અક્ષય સુખને પામશે. આ વાતને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી મુનિ ભક્તિનો લાભ લઇ તીર્થંકર પદવી ભોગવી સિદ્ધિના સુખને મેળવવા, એ આ કથાનો સાર છે.

સોળમા વૈયાવચ્ચ પદના આરાધક શ્રી જિમૂતકેતુ રાજાની કથા.

દક્ષિણ ભરતમાં પુષ્પપુર નામે નગરમાં જયકેતુ નામે રાજા હતો. તેની જયમાળા રાણીથી જિમૂતકેતુ નામે સ્વરૂપવાન પુત્ર થયો. તે સર્વ કળાઓ ભણીને યુવાવસ્થા પામ્યો. સદ્ગુણોને લીધે સર્વ લોકને પ્રિય થયો. તેની બુદ્ધિ તથા શૌર્યથી ચારે તરફ કીર્તિ ફેલાઇ. કુમારના ગુણની સ્તુતિ સાંભળી રત્નસ્થળપુર નગરના સુરસેન રાજાની પુત્રી યશોમતી કુમારની ઉપર અનુરાગવાળી થઇ. તેણે તેને જ વરવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી, તે ઉપરથી રાજાએ સ્વયંવર મંડપ

આવી ગુરુની દેશના સાંભળી જિમૂતકેતુ મુનિએ અભિગ્રહ લીધો કે આજથી મારે ગુરુ ગ્લાન વિગેરેનું શુભ ભાવથી સ્થિર ચિત્તે વૈયાવચ્ચ કરવું. તે પ્રમાણે તેઓ નિરન્તર વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યા.

એક વાર દેવ સભામાં ઇન્દ્ર મહારાજે તેમની પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી સોમ નામે લોકપાલ દેવ તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. પોતે દાહજ્વરથી પીડા પામતા ગ્લાન મુનિનું રૂપ ધારણ કર્યું. મુનિએ તેમને ઉપાશ્રયમાં રાખ્યા અને પછી તેમના આહાર માટે જિમૂતકેતુ મુનિ ગોચરીએ ગયા. તે વખતે દેવે બીજું મુનિસ્વરૂપ બનાવ્યું અને મુનિને રસ્તામાં મળ્યા. અતિ ક્રોધયુક્ત વચનો વડે જીમૂતકેતુ મુનિની તર્જના કરવા લાગ્યા. મુનિ તો જરા પણ ખિન્ન થયા વિના સમતા ભાવમાં રહ્યા. ગોચરી લાવી મુનિએ ગ્લાન મુનિને આહાર કરાવ્યો અને દાહજ્વરની ઉપશાન્તિ માટે વૈદ્યને બોલાવ્યો વૈદ્યે ફળનો રસ વાપરવા કહ્યું; મુનિ તે લેવા નગરમાં ગયા, પરંતુ દેવમાયાથી પણ તે મળ્યો નહિ તેથી પાછા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. ગ્લાન મુનિએ ઘણા કઠોર વચનો કહ્યાં પરંતુ મુનિ તો શાંત રહ્યા અને મારાથી આપનું વૈયાવચ્ચ ન થયું, એ મારી ભાગ્યહીનતા છે એ પ્રમાણે નમ્રપણે ગ્લાન મુનિને કહ્યું. ગ્લાન મુનિ તેમનો શુદ્ધ ભાવ જાણી પ્રગટ થઈ પ્રશંસા કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવી સ્વર્ગમાં ગયા. મુનિએ પણ વૈયાવચ્ચ પદની આરાધનાથી નિકાચિત જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી સમાધિ પૂર્વક કાળ કરી વિજય વિમાનમાં ઉત્તમ દેવ થયા.

ઘણા દિવસો સુધી સુખ પૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરતાં પુરંદર રાજાને ઘડપણ આવવાથી પોતાના પુત્ર જયન્તકુમારને ગાદી સોંપી પોતાના પિતાની પાસે તેમણે ચારિત્ર લીધું. બન્ધુમતીએ પણ ચારિત્ર લીધું. શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્ર પાલતાં અગીઆર અંગ ભણ્યા. એક વખતે ગુરૂના મુખે વીસસ્થાનકની આરાધનનો પ્રભાવ સાંભળી શ્રી સંઘની ભક્તિ કરવાનો આકરો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. ત્યાર પછી શક્તિ ગોપાવ્યા સિવાય નિરંતર (દરરોજ) શ્રીસંઘની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે એક નગરમાંથી શ્રી સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરવા માટે સંઘ નીકળ્યો. તેમાં સાથે જતા પુરંદર મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે ઇન્દ્ર મહારાજ આવ્યા. તેમણે સંઘના સઘળાં માણસોને દ્રવ્ય તથા ભાથા રહિત બનાવી દીધા. સામેથી ચોરનો મોટો સમુદાય સંઘને લુંટવા આવતો હોય તેવો દેખાવ કર્યો. બંને પ્રકારના ઉપદ્રવથી દુઃખી થએલા સંઘના માણસો ચિંતાતુર હૃદયે મલયપ્રભ આચાર્ય પાસે આવ્યા. તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા કે હે પ્રભો ! આપ કૃપા કરી અચાનક કષ્ટમાં આવી પડેલા શ્રી સંઘના ઉપદ્રવની શાંતિ કરો. ત્યારે આચાર્યશ્રીએ અનેક લબ્ધિવાળા પુરન્દર મુનિને વિનતિ કરવા શ્રી સંઘને કહ્યું, કારણ કે તેઓ પોતાની લબ્ધિથી સંઘને ઉપદ્રવ રહિત કરવા સમર્થ હતા. સંઘની વિનતિ સ્વીકારી ગુરૂની આજ્ઞા લઈને મુનિએ લબ્ધિના પ્રભાવથી સંઘમાં સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી. તેમાંથી સઘળાંએ જોઈએ તેટલું લીધું. લુંટવા માટે આવતા

અગ્નિકુમાર દેવ થયો. તેણે પાછલા ભવના દ્વેષના સંસ્કારથી સાગરચંદ્ર કુમારને ઘણીવાર દુઃખમાં નાંખ્યો, પણ પ્રબલ પુણ્યાઇને લઇને તે કુમારને સુખના જ સાધનો મળવા લાગ્યા તે આઠ સ્ત્રીઓ વિશાલ લક્ષ્મી વિગેરેનો સ્વામી થયો. સાગરચંદ્ર કુમાર વિગેરે ભુવનાવબોધ નામના ગુરૂનો અમૃતમય ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમની પાસે રાજા અમૃતચંદ્રે અને આઠ સ્ત્રીઓ સહિત સાગરચંદ્રે પરમ ઉલ્લાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેઓ સમતા ભાવને ધારણ કરી સંયમને સાધે છે. તેવામાં એક વખત શ્રી ગુરૂ મહારાજે વીસસ્થાનક તપનો મહિમા જણાવ્યો. તે સાંભળીને સાગરચંદ્ર મુનિએ અપૂર્વ (નવું) શ્રુત (શ્રુતજ્ઞાન) ભણવાનો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. તે આ પ્રમાણે "પહેલી પોરિસીમાં વિધિ સહિત સ્વાધ્યાય કરવો. બીજી પોરિસીમાં અર્થનું ચિંતવન કરવું. ત્રીજી પોરિસીમાં આહાર પાણીની ગવેષણા કરવી. (ગોચરી નીકળવું) ચોથી પોરિસીમાં નવું શ્રુત જ્ઞાન ભણવું." આ પ્રમાણે દરરોજ સ્થિર ચિત્તે નિર્દોષ અભિગ્રહને પાલતાં તે મુનિએ જિન નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. હેમાંગદ દેવે અનેક જાતના ઉપસર્ગો કર્યા, તો પણ મુનિ અભિગ્રહથી લગાર પણ ચલાયમાન થયા નહિ. અંતે સમાધિપૂર્વક કાલ ધર્મ પામી વિજય વિમાનમાં ઉત્તમ દેવ થયા. અવસરે ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં જન્મ પામી અનુક્રમે તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ વાતને યાદ રાખી ભવ્ય જીવોએ અપૂર્વ શ્રુતજ્ઞાન મેળવવા તૈયાર થઇને ભવિષ્યમાં તીર્થંકર પદવી મલે તેમ એજ આ કથાનો સાર છે.

કે જિનેશ્વરની વાણી સર્વ જીવો સ્હેલાઈથી સમજી શકે તેવી અને અર્ધ માગધી ભાષામાં હોવાથી આગમો પણ પ્રાકૃત ભાષામાં જ રચાયેલાં છે. જે પ્રાણી ભાવથી આગમની ભક્તિ કરે તેને અંધત્વ, જડત્વ તથા દુર્ગતિ મળતી નથી અને જે આગમની આશાતના કરે તે પ્રાણી દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે છે વિગેરે શ્રુત ભક્તિનો મહિમા સાંભળી રાજાએ ગુરૂની પાસે શ્રુત જ્ઞાનની ભક્તિ કરવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો. ત્યાર પછી તેણે કેટલાક દિવસ ગૃહસ્થપણે રહીને શ્રુતજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનીની દ્રવ્ય ભાવથી વિધિ સહિત ભક્તિ કરી. શ્રુતજ્ઞાનની વિશેષ ભક્તિ કરવાની જિજ્ઞાસાવાળા રાજાએ પોતાના મોટા પુત્રને રાજ્યગાદી સોંપી. શ્રી અમરચંદ્ર મુનિની પાસે ચારિત્ર લીધું. સત્તર ભેદે સંયમનું પાલન કરતાં અગીઆર અંગ ભણી ગીતાર્થ થયા. તે રાજર્ષિ–શ્રુતધરોની ઉત્સાહપૂર્વક વિશેષ ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે રત્નચૂડ મુનિ ગુરૂ સાથે ભારતીપુરપત્તને આવ્યા. તે વખતે ઈશાનાધિપતિ–મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કરી મુનિ પાસે આવ્યા. મુનિને કહેવા લાગ્યા કે પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલા આગમો તજી સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા આગમો ભણો કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે જિનાગમની નિંદા કરી પાપથી શા માટે ભરાય છે. આગમની નિંદા કરનાર પ્રાણી અતિ આકરાં કર્મ બાંધી મૂંગાં અને અજ્ઞાની થાય છે. હલકી યોનિમાં જન્મ પામે છે. એ પ્રમાણેનાં મુનિનાં વચનથી પ્રસન્ન થએલા ઇશાનેન્દ્ર પ્રગટ થયા. મુનિને વાંદીને સ્તુતિ કરી.

ઝેરનો પ્રયોગ કર્યો પરંતુ તે પ્રયોગથી તેનો જ પુત્ર મહાસેન ઝેર ખાઈ જવાથી બેભાન બન્યો. પરંતુ રાજાએ તત્કાળ ઉપાય કરી બચાવ્યો. અપર માતાનું આ કૃત્ય જાણી મેરૂપ્રભ રાજાએ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવાથી અભયઘોષ આચાર્યની પાસે ચારિત્ર લીધું. તે મુનિ ગુરૂની પાસે રહી વિનયપૂર્વક બાર અંગ ભણી ગીતાર્થ થયા. ગુરૂએ બધી રીતે લાયક જાણી તેમને આચાર્ય પદવી પણ આપી.

મેરૂપ્રભાચાર્યે અનેક સ્થળે વિહાર કરી ઘણાં રાજાઓને ઉપદેશ આપી જૈન ધર્મી બનાવ્યા તથા ઘણાં વાદીઓને વાદમાં હરાવી તેમને પણ જૈન ધર્મી બનાવ્યા એ પ્રમાણે તેમણે પોતાની શક્તિથી જૈન ધર્મની ઘણી જાહોજલાલી કરી. વળી પોતાની શક્તિથી જૈનધર્મી રાજાની ઉપર મ્લેચ્છ રાજા વિગેરે તરફથી થતા ઉપદ્રવો દૂર કર્યા. એક વખતે ગુરૂ વિહાર કરતા ભોગપુર નગરે આવ્યા. તે વખતે સૌધર્મેન્દ્ર આચાર્યશ્રીને નમીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે હે કરૂણા સમુદ્ર સૂરીશ્વર ! આપે જૈન શાસનની ઘણી ઉન્નતિ કરી ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય ઉપાર્જન કરી જિનનામ કર્મનો નિકાચીત બંધ કર્યો છે. તેથી અનેક સુરાસુરો આપના ચરણમાં નમી પોતાના પાપનો નાશ કરશે. હું પણ આપના પવિત્ર દર્શનથી કૃતાર્થ થયો છું. એમ સ્તુતિ કરી ઈન્દ્ર સ્વસ્થાને ગયો. આચાર્યશ્રી મેરૂપ્રભસૂરિ ત્યાંથી વિહાર કરી સંમેત શિખર તીર્થે ગયા. ત્યાં અનશન કરી બ્રહ્મ દેવલોકમાં વિશાલ સમૃદ્ધિવાળા દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર પદવીને પામીને મોક્ષના અનંતા સુખને પામશે. આ બીનાને યાદ રાખીને

સુગૃહીત નામધેય પરમોપકારી પરમગુરૂ
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિપ્રણીતા
શ્રી

શીલધર્મ દીપિકા

મંગલાચરણ

॥ पंचचामरवृत्तम् ॥

अपुव्वकप्पपायवं समिद्धदाणदंसणं ।
परप्पसंतिनाहमिट्ठणेमिसूरिसग्गुरुं ॥
पवंदिऊण पंजली रएमि भव्वभद्दयं ।
पसंतसज्जणा ! सुणेह सीलधम्मदीवियं ॥१॥

પરમ કરૂણાનિધાન પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે જણાવેલા ધર્મના ચાર ભેદોમાં શીલ ધર્મનો અનહદ પ્રભાવ કલિકાલમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આત્માનો અદ્વિતીય ગુણ નિર્મલ ચારિત્ર છે. તે ચારિત્ર રૂપી સુંદર મ્હેલનો મજબૂત પાયો શીલ છે. આ જ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને હૃદયની ખરી બાદશાહીના સાત્વિક આનંદને ભોગવનાર મુનિવરો પ્રબલ પુણ્યોદયે મળેલા ચારિત્ર ગુણને ટકાવવાને માટે ને

સુલસાના પેર ઉછરી મોટા થયા. તેઓ રૂપમાં દેવના જેવા બહુજ તેજસ્વી હતા. તેમણે બાલ બ્રહ્મચારી પ્રભુ શ્રી નેમનાથની આ પ્રમાણે શીલધર્મને પોષનારી નિર્મલ દેશના સાંભળી. હે ભવ્ય જીવો! અનંતા જીવો મોક્ષમાં ગયા, હાલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઘણાં ભવ્ય જીવો મોક્ષે જાય છે, અને ભવિષ્યમાં જશે, એમાં શીલની સાધના કારણ છે. શીલ શબ્દનો અર્થ બ્રહ્મચર્ય અથવા સદાચાર છે, શીલ મનને સ્થિર કરે છે, ઉત્તમ ભાવનાને ટકાવે છે, અને શુભ ભાવનાપૂર્વક કરેલી ક્રિયા સંપૂર્ણ ફલ દઈ શકે છે તમામ વ્રત નિયમને ટકાવનાર પણ શીલ છે, શીલના પ્રભાવે દેવો પણ સહાય કરે છે. વિઘ્નો નાશ પામે છે, જંગલમાં પણ મંગલ થાય છે. ભર જુવાનીમાં મૂઢ સંસારી જીવો દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખને દેનારા ક્ષણિક ભોગના સાધનો મેળવવા માટે જેટલી પૂરજોસમાં દોડધામ કરે છે તેવી મ્હેનત જો જિન ધર્મને સાધવામાં એટલે નિર્મલ ચારિત્ર ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવામાં કરે તો તેમને મોક્ષના સુખ જરૂર મળી શકે છે. મોહનીય કર્મના નીચ સંસ્કારને લઈને સ્ત્રીમાં અને ધનમાં ''બળખામાં ચોંટેલી માંખીની માફક'' રાતદિન મન ચોંટયું રહે છે. તેવી લગની જો નિર્મલ ચારિત્ર ધર્મને સાધવામાં રાખીએ તો મોક્ષના સુખ જરૂર મળી શકે છે. સ્ત્રીના અશુચિમય શરીરમાં મુંઝાઇને શા માટે જીવન બગાડો છો? ધનની ચિંતાથી પણ જીવન ધૂળ જેવું બને છે. ત્યાગમાં જે આનંદ છે, તે ભોગમાં છેજ નહિ. માટે બ્હાદૂર થઇને સંયમની સાધના કરીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા માટે

નીચના ઘેર પાણી ભરવું પડ્યું. ૧૧. રામ લક્ષ્મણ પાંડવ વિગેરેને વનવાસ ભોગવવો પડ્યો. ૧૨. પાંડવો તથા નલ રાજા રાજ્ય હારી ગયા. ૧૩. દમયંતીને નળ રાજાનો વિયોગ થયો ૧૪. સનત્કુમાર ચક્રીને સોળ રોગની પીડા ભોગવવી પડી. ૧૫. એલાપુત્રને નટડીના મોહે નટ થઈને નાટક કરવું પડ્યું. ૧૬ મુનિપતિ મહારાજને તથા મહાબલ મુનિને અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહન કરવો પડ્યો ૧૭ પાંચસો શિષ્ય સહિત સ્કંધક સૂરિને ઘાણીમાં પીલાવાનું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું. ૧૮. અવંતી સુકુમાલને શિયાલણીનો ઉપસર્ગ સહન કરવો પડ્યો. ૧૦ સુકોશળ મુનિના દેહને વાઘણ વલોરે છે (પૂર્વાવસ્થાના બાપ) કીર્તિધર મુનિ નિઝામણા કરાવે છે માતા મરીને વાઘણ થઈ છે, ને પુત્રને ખાવા મોરે છે આ વેદના કર્મવશે સહન કરવી પડે છે. ૨૦. મેતારજ મુનિના મસ્તક ઉપર સોની વાધર વીંટે છે. તે વેદના મુનિરાજ સહન કરે છે ૨૧ કર્મવશે નંદિષેણ મુનિ આર્દ્રકુમાર મુનિ સંયમથી ચૂક્યા. ૨૨ પાર્વતીના મોહે ઈશ્વરને નાચવું પડ્યું. ૨૩ જરાકુંવરના નિમિત્તે કૃષ્ણને મરણનું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. ૨૪ કર્મવશે બાપ પુત્રીને પરણ્યો, તેની કુક્ષિએ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવનો જન્મ થયો ૨૫. રામ લક્ષ્મણના હાથે રાવણનું મરણ થયું ૨૬ સુભૂમ ચક્રી સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો. ૨૭ બ્રહ્મદત્તને ૧૬ વર્ષ સુધીના અંધાપા ભોગવવા પડ્યા. ૨૮. બાહુબલી સાથે થયેલી લડાઈમાં ભરત ચક્રવર્તિની હાર થઈ. ૨૯. મુનિને દૂહવણા કરવાથી શ્રીપાલ રાજાને અને મયણાસુંદરીને વિવિધ સંકટો ભોગવવા પડ્યા. આ દૃષ્ટાંતોમાંથી બધા જીવે એ શિખામણ એ લેવાની કે કર્મને બાંધવાનો દાવ એ સ્વાધીન

ભાવથી શીલ શબ્દનો વિચાર દર્શાવ્યો છે. તેમાં દ્રવ્ય શીલનું અને ભાવ શીલનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું.

દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ એવા માનવ જન્મને સંપૂર્ણ રીતે સફલ કરવાનું અપૂર્વ સાધન શીલ છે. શીલથી કેવલ જ્ઞાન જલ્દી પ્રકટ થાય છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં જે જે મહા પ્રભાવક થયા છે, તે શીલના જ પ્રભાવે થયા છે. જેનું વીર્ય ઉર્ધ્વ (ઉચું) રહેતું હોય, તે પુરૂષ વિશાલ બુદ્ધિને ધારણ કરે છે. વિગેરે પહેલાં જણાવેલા શીલના સ્વરૂપને જાણ્યા વિના કે શીલ પાલવાની ઇચ્છા વિના જે મૈથુનનો ત્યાગ કરવો, તે દ્રવ્ય શીલ કહેવાય. અને શીલનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને પરમ ઉલ્લાસથી સ્વપર કલ્યાણને માટે શીલ ધર્મને પાલવો, તે ભાવ શીલ કહેવાય. કેદમાં રહેલા કે માંદગીને કારણે સાજા થવા માટે વૈદ્યના કહેવા પ્રમાણે શીલ પાલવું તે પણ દ્રવ્ય શીલ જ કહેવાય. કારણ કે એમાં ભાવની કે ઓપની ખામી છે દ્રવ્ય શીલ અને ભાવ શીલની ચઉભંગીની ટૂંકી બીના આ પ્રમાણે જાણવી. ૧ એક જીવ દ્રવ્યથી શીલ પાલે છે પણ ભાવથી પાલતો નથી અહીં ભવદેવનું દૃષ્ટાંત જાણવું. તેણે ચારિત્ર લીધું છે પણ ઘેર મૂકીને આવેલ પોતાની સ્ત્રી નાગિલામાં તેનું મન રહ્યું હતું એ રીતે રાજર્ષિ મુનિ નમિ રાજાની બીના જાણવી. તેમને સાધ્વી દમયન્તી ઉપર રાગની ભાવના થઇ હતી. ૨ એક માણસ ભાવથી શીલ પાલે છે. પણ દ્રવ્યથી નહિ. અહીં વિજય શેઠ જંબૂસ્વામી પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગરના દષ્ટાંત જાણવા. ભાવના કલ્પલતામાં આ પ્રસંગે ચોરીમાં બોલાતા 'વરકન્યા સાવધાન' આ પદનો અર્થ વિસ્તારથી જણાવ્યો છે. ૩ એક માણસ દ્રવ્યથી ને ભાવથી

સુવાસથી ભરેલું વિકસ્વર ફૂલ છે. આથી સાબીત થયું કે વૈદકશાસ્ત્ર પણ બ્રહ્મચર્યને પાલવાનું ફરમાવે છે. વેદશાસ્ત્રો પૈકી અથર્વ વેદમાં પણ બ્રહ્મચર્યને જીવનનાં ટેકા રૂપ ગણ્યું છે. અને ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે પરમાત્મ સ્વરૂપને મેળવવાની ઇચ્છાવાળા જીવોએ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું જોઇએ. શ્રુતિ પણ એમ જ જાહેર કરે છે કે, બ્રહ્મને એટલે બ્રહ્મચર્યને સેવ્યા વિના બ્રહ્મ એટલે મોક્ષ પદ મળી શકે જ નહિ જેમ લોહચુંબક લોઢાને આકર્ષે (ખેંચે) છે, તેમ બ્રહ્મચર્ય એ મુક્તિને ખેંચીને નજીકમાં લાવે છે. એટલે નિર્મલ બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપે અલ્પ કાલમાં મોક્ષના સુખ પામી શકાય છે. જેમ કર્મનો બંધ અને મોક્ષ એ મનના ભાવને અનુસરીને થાય છે. તેમ વિષય વાસનાની ઉત્પત્તિ ભોગના સાધનોની ચિંતવના કરવાથી થાય છે. એ ભૂરી ચિંતવનાનું ખરાબમાં ખરાબ પરિણામ એ આવે છે કે 'ભૂરી હાલતે અસમાધિ ભરેલું મરણ થાય છે,' આ સ્થિતિથી બચવાને માટે જૈન આપણા લોક પ્રકાશ વિગેરે ગ્રંથોમાં [1]કામની દશ દશા બતાવી છે. પ્રાયે તેને અનુસરીને ગીતામાં પણ ૧ વિષયની ચિંતવના, ૨ સંગ, ૩ કામ, ૪ ક્રોધ, ૫ સંમોહ, ૬ સ્મૃતિમાં ભ્રમણા, ૭ બુદ્ધિનો નાશ, ૮ મરણ, આ ક્રમે વિષયની ચિંતવનાનું ભૂરૂં પરિણામ જણાવ્યું છે. અને લૌકિક શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીનું સ્મરણ કરવું વિગેરે ૮ પ્રકારના [2]મૈથુનને દર્શાવીને તેને ત્યાગ કરવાનું જણાવ્યું છે. જૈન દર્શનમાં શિયલની નવવાડ શીલની રક્ષા કરવા જણાવી છે, તેનો અલૌકિક પ્રભાવ પ્રત્યક્ષ અનુભવીને લૌકિક મતા-

૧. સંવેગમાલામાંથી કામની દશ દશા જોઇ લેવી.

૨. જુઓ સમદ્ધ ભા. ૧ પા. ૪૮૧.

શ્લોકો જણાવે છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચન દેહની અનિત્યતા જણાવીને આત્મદૃષ્ટિ તરફ લક્ષ્ય રાખવા પૂર્વક બ્રહ્મચર્ય પાલવાને અંગે જેવું સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ જણાવે છે, તેવું અન્યત્ર દેખાતું નથી. જેઓ સંપૂર્ણ શીલ ન પાળી શકે, તેઓ સ્થૂલ બ્રહ્મચર્ય જરૂર પાલે અને સંપૂર્ણ શીલને પાલનારા ભવ્ય જીવોની અનુમોદના કરીને ભવિષ્યમાં "મને જ્યારે સંપૂર્ણ શીલ સાધવાનો પ્રસંગ મળશે, ત્યારે જ હું મારા આત્માને અહોભાગ્ય માનીશ" એવી સદ્ભાવના રાખે. આવા પુણ્યશાલી જીવો ભાવત્યાગી શ્રી ગુરૂ મહારાજના સમાગમ, ઉપદેશનું સાંભળવું વગેરે સાધનો મળવાથી પુણ્યોદયે તેવો અવસર પામી શકે છે પ્રાયે દરેકનું જીવન ધર્મની, જ્ઞાતિની અને રાજ્યની સાંકળથી મર્યાદિત બનેલું હોય છે. આનું ઉંડું રહસ્ય વિચારતા એ જણાય છે કે કોઇને પણ કુશીલપણું ઇષ્ટ નથી કારણ કે કોરટ પણ આ બાબતમાં વિરૂદ્ધ વર્ત્તનારને સજા કરે છે. જ્ઞાતિના નાયકો તેનો દંડ કરે છે ધર્મ શાસ્ત્ર તપસ્યા વિગેરે પ્રાયશ્ચિત ફરમાવે છે. જૈનેન્દ્ર શાસનને પામેલા શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિગેરે મહા ધુરંધર પૂજ્ય પુરૂષો રાજાને પ્રતિબોધ કરવો, દેશોદેશમાં અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કરાવવો વિગેરે પ્રકારે જે મહા કાર્યો કરી શક્યા, તેમાં બ્રહ્મચર્યની મુખ્યતા છે. બાલ્ય વયમાં સંયમને ધારણ કરીને સારા વાતાવરણમાં રહીને બ્રહ્મચર્યની જેવી નિર્દોષ સાધના થાય છે, તેવી પ્રાયે પછીના કાલમાં સર્વ શકતી નથી. શ્રાવકોમાં પણ વિજય શેઠ વિગેરે ભવ્ય જીવોએ જીવતાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરી આત્મકલ્યાણ કર્યું. આ પ્રસંગે શ્રાવકોએ પણ બ્રહ્મચર્યને અંગે શા

૩ ક્ષેત્રનો એટલે ખેતર વગેરે અમુક પ્રમાણમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

૪ વાસ્તુ એટલે ઘર હાટ વગેરે અમુક પ્રમાણમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

૫ રૂપ્ય એટલે રૂપાનાં ઘરેણાં વિગેરે અમુક પ્રમાણમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

૬ સોનાના દાગીના વિગેરે–અમુક પ્રમાણમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

૭ તાંબા પિત્તળ વગેરે ઘર સમાન તથા ફરનીચર વગેરેને અમુક પ્રમાણમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

૮ નોકર ચાકર રાખવામાં સંખ્યાનો નિયમ કરવો.

૯ ગાય, ભેંસ, ઘોડા વગેરે રાખવામાં સંખ્યાનો નિયમ કરવો.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર:-૧ નિયમ ઉપરાંત ધન ધાન્ય થાય તો સ્ત્રી પુત્રાદિકનાં ઠરાવી પ્રમાણ ઉપરાંત રાખે. ૨ ખેતર ઘર વગેરે નિયમથી વધારે રાખે. અથવા એક બીજા સાથે ભેળવીને સંખ્યા સરખી કરે. ૩ રૂપું તથા સોનું વગેરે પ્રમાણથી અધિક રાખે ૪ કુપિત એટલે ઘર વપરાશ નિયમ ઉપરાંત રાખે. ૫ નોકર, ચાકર, ઢોર વગેરે પ્રમાણ ઉપરાંત રાખે.

પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતનું ફળ– અહીં સંતોષમય જીવન બનવાથી નિરાંતે ધર્મારાધન થઈ શકે. સુખમય જીવન ગુજારી શકાય. પરલોકમાં સ્વર્ગાદિના સુખ મળે.

॥ સાતમું ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રત ॥

અર્થ:-ભોગ એટલે જે એક વાર ઉપયોગમાં આવે તેવા અન્ન પાનાદિ તથા ઉપભોગ એટલે વારંવાર ઉપયોગમાં આવે તેવાં વસ્ત્ર, ઘરેણાં વગેરે તેવા ભોગ અને ઉપભોગની વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવું તે ભોગોપભોગ પરિમાણવ્રત કહેવાય.

આ વ્રતના પાલનમાં ચૌદ નિયમ આ પ્રમાણે ધારવા:-નિયમ ધારતાં જે દ્રવ્યાદિ વાપરવાના હોય તેનું સંખ્યા વજન વિગેરે પ્રકારે પ્રમાણ ધારવું અને જે વાપરવાનું નહી તેનો ત્યાગ રાખવો.

૧ સચિત્ત-અમુક સંખ્યામાં સચિત્ત પદાર્થો વાપરવાનો નિયમ કરવો.

૨ દ્રવ્ય-આખા દિવસમાં ખાવાના પદાર્થો અમુક સંખ્યામાં ધારવા.

૩ વિગય-છ ભક્ષ્ય વિગયમાંથી ઓછામાં ઓછી એક વિગઈનો તો ત્યાગ કરવો.

૪ ઉવાણહ-જોડાં, મોજાં વગેરે અમુક જોડ વાપરવાની ગણત્રી કરવી.

૫ તંબોલ-પાન સોપારી એલચી વગેરેનું અમુક ધારવું.

૬ વસ્ત્ર-અમુક સંખ્યામાં ધોતીયા વિગેરે વાપરવાનો નિયમ કરવો.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર:-૧ કામ વિકારને વધારનારી કુચેષ્ટા કરવી. ૨ કામ વાસના વધારનારી વાત કરવી. ૩ વાચાલપણું. ૪ ખપ કરતાં વધારે અધિકરણો તૈયાર કરી રાખવાં. ૫ ભોગ ઉપભોગની સામગ્રી ખપ કરતાં વધારે તૈયાર રાખવી.

આ વ્રતનું ફલ-પાપમય કાર્યોનાથી બચવું, અશુભ કર્મનો બંધ ન થાય વિગેરે અને પરભવમા સ્વર્ગાદિના સુખ મળે.

ઉદા૦ આ વ્રત નહિ પાલવાથી ચિત્રગુપ્ત ઘણી આકરી વેદનાઓ ભોગવી નરકમાં ગયો

છઠું સાતમું અને આઠમું વ્રત એ ત્રણે ગુણવ્રત કહેવાય છે કારણ કે આ વ્રતો પહેલા જણાવેલા પાંચ અણુવ્રતોને ગુણ કરનારાં છે. હવે બાકીના ચાર (વારંવાર સેવવા લાયક) શિક્ષાવ્રતો કહેવાય છે

॥ નવમું સામાયિક વ્રત. ॥

અર્થ:—જેથી સમતાનો લાભ એટલે રાગ દ્વેષનો ત્યાગ થાય, અથવા નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનો લાભ જેનાથી થાય તે સામાયિક કહેવાય આ સામાયિક દરરોજ અમુક સંખ્યામાં કરવાનો નિયમ કરવો તે આ નવમા વ્રતનું રહસ્ય છે.

આ વ્રતનાં પાંચ અતીચાર—૧ સામાયિકમાં ઘરકામ વિગેરે સંબંધી ખરાબ વિચાર કરવા. ૨ સામાયિકમાં કઠોર,

આ વ્રતનું ફલ—ઘણાં આરંભાદિ બંધ થાય, મન સ્થિર રહે, પાપ ઓછાં બંધાય અને સંતોષથી ધર્મ સાધી શકાય. પરંપરાએ સિદ્ધિના સુખ મળે.

ઉદા૦ ચંડ પ્રદ્યોત નામના રાજાનો લોહજંઘ નામે દૂત આ વ્રતથી શત્રુનો ભય ટાળી નિર્ભય બન્યો ને ભવિષ્યમાં સુખી થયો.

અગિઆરમું પૌષધોપવાસ વ્રત.

જેનાથી આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ સ્વાભાવિક ગુણોની પુષ્ટિ થાય તે પૌષધ કહેવાય. આ પૌષધ રાત્રિ દિવસનો એટલે આઠ પહોરી અને (એકલા દિવસનો અથવા એકલી રાત્રીનો) ચાર પહોરી કહેવાય છે

શ્રાવકે વર્ષની અંદર અમુક સંખ્યામાં પૌષધ કરવા, એ આ વ્રતમાં નક્કી કરવું જોઇએ, અને પર્યુષણાદિ પર્વોમાં જરૂર પૌષધ કરવો જ જોઇએ.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર.—૧ શય્યા, સંથારાની બરોબર પડિલેહણ કરે નહિ. ૨ શય્યા, સંથારો બરાબર ન પૂંજે ન પ્રમાર્જે. ૩ ઠલ્લા માત્રાની જગ્યા બરાબર પડિલેહે નહિ. ૪ ઠલ્લા માત્રાની જગ્યા બરાબર ન પૂંજે, ન પ્રમાર્જે, ૫ પૌષધની વિધિ બરોબર ન સાચવે મોડો લઈ વહેલો પાળે.

ફલ—આ વ્રત જ્યાં સુધી શ્રાવક પાળે ત્યાં સુધી દેશથી ચારિત્ર પાળ્યાનું ફળ મળે છે. પરંપરાએ સ્વર્ગાદિ સુખ મળે છે.

ઉપયોગ રહિત અવસ્થામાં હોય, તે અનાભોગિક મિથ્યાત્વ કહેવાય આ રીતે મિથ્યાત્વના પાંચ ભેદો જાણવા. હવે ૭ ભેદ આ રીતે જાણવા.

૧. કુદેવને સુદેવ માનવા. ૨ કુગુરૂને સુગુરૂ માનવા. ૩. હોળી બળેવ વિગેરે કુધર્મને સુધર્મ માને ૪ થી ૬. લોકોત્તર દેવ, ગુરૂ, ધર્મને પૌદ્ગલિક સુખની ચાહનાથી માને પૂજે.

મિથ્યાત્વના ૪ ભેદ ૧. સ્યાદ્વાદ શૈલીથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરવી ૨ મિથ્યાત્વને પોષનારી ક્રિયા કરવી. ૩. કદાગ્રહ રાખે, તત્ત્વાર્થની સાચી શ્રદ્ધા ન રાખે ૪ અનંતાનુબંધી વિગેરે સત્તામાં રહેલી સાત પ્રકૃતિ તે પ્રદેશ મિથ્યાત્વ કહેવાય.

૧ માંસ, ૨ મદિરા, ૩ ચોરી, ૪ જુગાર, ૫ શિકાર, ૬ પરસ્ત્રી ગમન, ૭ વેશ્યા ગમન આ સાતે વ્યસનનો ત્યાગ કરવો બાવીશ અભક્ષ્ય—૧ મધ, ૨ માખણ, ૩. મદિરા, ૪ માંસ, ૫ ઉંબરાના ફળ, ૬ વડના ટેટા, ૭. કોઠીંબડા, ૮ પીપળાની પીપડી, ૯ પીપળાના ટેટા, ૧૦. બરફ, ૧૧ અફીણ સોમલ વિગેરે ઝેરી પદાર્થો, ૧૨. કરા, ૧૩. કાચી માટી, ૧૪. રાત્રિ ભોજન, ૧૫ બહુ બીજ, ૧૬. બોર અથાણું, ૧૭ વિદળ, ૧૮ રીંગણું, ૧૯ અજાણ્યા ફળ, ૨૦. તુચ્છ ફળ, ૨૧. ચલિત રસ, ૨૨ અનંતકાય.

બત્રીસ અનંતકાય—૧ સુરણ કંદ, ૨ વજ્રકંદ, ૩.

લાકડું, પાંદડાં, મોર, ૨૩. વખતે વિગેરે, ખાસ જરૂરી કારણે ગીતાર્થ ગુરૂની આજ્ઞાથી મુઠ્ઠી સહિયંનું પચ્ચખ્ખાણ કરી અણાહારી ચીજ વપરાય, તે લીધા પછી બે ઘડી સુધી પાણી ન વપરાય. વિશેષ બીના શ્રાદ્ધ વિધિમાંથી જાણવી.

૧. પહેલા વ્રતમાં પોતાના કે કુટુંબાદિના નિમિત્તે ઘર, કુવા, વિગેરેના આરંભાદિમાં જયણા રખાય. અતિચારો જાણવાના હોય. પણ આદરવા (સેવવા) ના નહિ.

૨. બીજા વ્રતમા ચાર મોટા જૂઠાની બાબતમા અજાણતાં જૂઠું બોલાય, તેની જયણા. બીજાની જમીન વિગેરેને ખોટા હક જણાવી પચાવી ન દેવી. કોઈએ થાપણ મૂકી હોય, તે ધણી મરી જાય, કે લેવા ના આવે તો પોતે રાખી શકે નહિ. નોકરી વિગેરે કારણે કરુણા જૂઠું બોલવું પડે, તેની ખાસ કારણે જયણા રખાય

૪. ચોથા વ્રતમાં-સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ સિવાય બીજાને પર પુરૂષ ગણીને ત્યાગ કરવો તેમજ મનુષ્ય તિર્યંચ અને નપુંસક સાથે ભોગ ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો. મન વચનથી બનું બને ત્યાં સુધી દોષ લગાડવો નહિ. સ્વપ્નમાં કદાચ શિયળ વિરાધના થાય, તેની જયણા. પાંચ અતિચારોમાંના બે અતિચારો સ્વદારા સંતોષ નિયમવાળાને અનાચાર તરીકે જાણવા અને બાકીના ત્રણને અતિચાર તરીકે જાણવા

નિયમ કરવો. સવાર સાંઝ પ્રતિક્રમણના બે સામાયિક અને વચલા આઠ સામાયિક કરીને ગણવા. એ રીતે દસ સામાયિક કરવા. તે દિવસે એકાસણું વિગેરે તપ કરવો.

અગીઆરમા વ્રતમાં-દર વરસે આટલી વાર આઠ પ્હોરી કે ચાર પ્હોરી પૌષધ કરવો, તેનો નિર્ણય કરવો.

પૌષધના ચાર પ્રકાર.

૧ આહાર પૌષધ દેશથી એકાસણું વિગેરે કરવું અને સર્વથી ઉપવાસાદિ કરે

૨. શરીરનો સત્કાર સર્વથા ન કરે.

૩. સાંસારિક પ્રવૃત્તિનો સંપૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરે

૪. સર્વથા શીલ પાળે.

બારના વ્રતના-વ્રતધારી શ્રાવક મુખ્ય રીતિએ આઠ પ્હોરના પૌષધમાં ચોવિહાર ઉપવાસ કરે બીજે દિવસે એકાસણાનું પચ્ચખ્ખાણ પૂર્ણ કરી મુનિને પાત્ર ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક વહોરાવે જેટલી ચીજો મુનિએ લીધી હોય તેટલી જ ચીજો વાપરે આ બાબતનો વધુ ખુલાસો શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાં જણાવ્યો. છે. કદાચ આખા વર્ષમાં સાધુનો જોગ ન બને તો સાધર્મિક બંધુને જમાડીને આ વ્રતની આરાધના કરી શકાય.